1095

Ons Indisch Boekje

D

72

EEN BUNDEL
PRAATJES BIJ PLAATJES
over
INDIË

door Dr. H. F. Tillema

1095
D 72

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0300 3685

Ons Indisch Boekje

27 MAART 1942

Ons Indisch Boekje

door

Dr. H. F. Tillema

Bandontwerp van Jan Otter

Deeltje III

Uitgave Drukkerij Torenlaan Assen

NATIONALE BIBLIOTHEEK

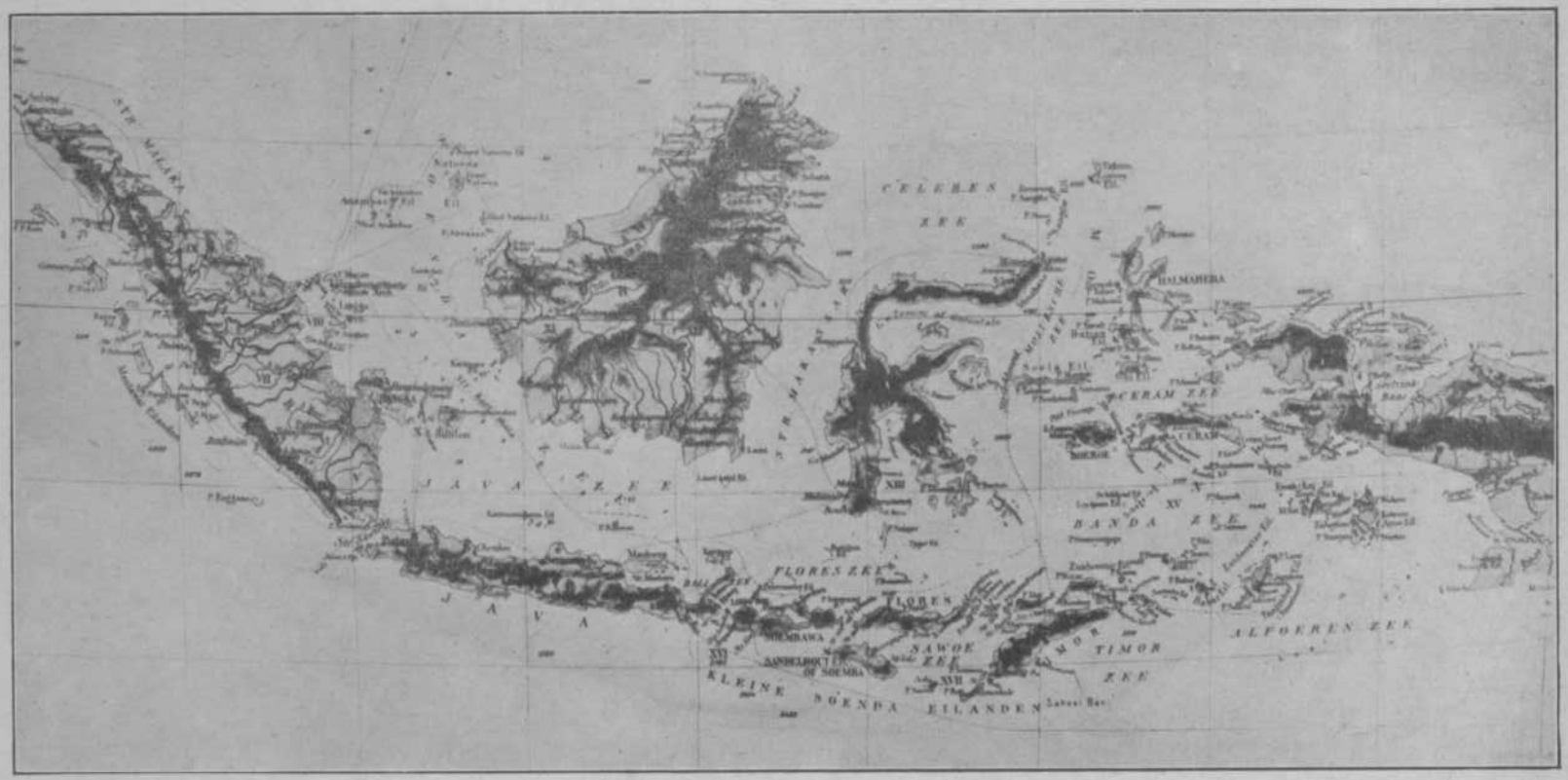
STR. MALAKKA
CELEBES ZEE
HALMAHERA
CERAM ZEE
BANDA ZEE
JAVA ZEE
FLORES ZEE
FLORES
SAWOE ZEE
TIMOR ZEE
ALFOEREN ZEE
J A V A
KLEINE SOENDA EILANDEN

L.S.

De 75 artikelen in deel III opgenomen, sluiten aan bij die der voorgaande twee deelen. Evenals de vorige verschenen ze eerst in de dagbladen, van 28-12-'39 tot 11-6-'41. Wekelijks gepubliceerd, bereikten ze 600.000 gezinnen over heel ons land verspreid. In die stukjes vroeg ik vooral de aandacht voor Indië's bevolking, niet in de eerste plaats in haar hoedanigheid van producent van de voor ons allen onmisbare grondstoffen, maar in die van evenmensch.

De onderwerpen in het werkje aangevoerd, loopen zeer uiteen en het zijn er vele! Waarmee niet is gezegd, dat de voorraad is uitgeput. Heelemaal niet! Uit die verscheidenheid blijkt o.a. hoè uitgestrekt de eilandengroep met haar bevolking van ± 75.000.000 is ! Van die uitgestrektheid hebben weinigen het juiste begrip! Kon men die archipel opnemen, verplaatsen en leggen op de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, zij zou blijken te reiken van de Groote Oceaan tot in de Atlantische! Op Europa gelegd, zou zij zich uitstrekken van Ierland tot de Kaspische Zee. Borneo alleen is grooter dan Engeland. Rond 250 verschillende talen spreken de menschen van dien uitgestrekten archipel! Vierhonderd kranten in Inheemsche talen verschijnen! De beschavingen loopen er zeer uiteen. Plaats een Javaan naast een Papoea; een Minangkabouer naast een Dajak; een Minahasser, Menadonees of Ambonees naast een Poenan; een Atjeher naast een Koeboe en U ziet dadelijk de groote verschillen en de verscheidenheden.

„Wilden" noemt men ten onrechte sommige Indonesische stammen. Zeker, in technisch opzicht staan ze ver bij ons ten achter, maar m e n s c h zijn ze, niet alleen uiterlijk, maar ook innerlijk. Niets menschelijks is hun vreemd, „zij zijn van hetzelfde vleesch en been als wij, ze behooren tot de familie, al zijn ze dan ook arm". Dit goed te beseffen en te begrijpen is noodzakelijk, want den „primitieven" (dat zijn ruw weg gesproken de menschen, die nog geen letterschrift kennen) komen onherroepelijk „in den greep van het Westen".

Aan de illustraties besteed ik bijzonder veel zorg, omdat goede afbeeldingen den weg vormen tot den tekst. Samen vormen beiden één geheel. Toen ik ± 165 artikelen had geplaatst, raakte de voorraad plaatjes geschikt voor reproductie in de dagbladen op, hoewel ik ruim 12.000 foto's bezit! Ik klaagde mijn nood aan kapitein J. G. Sinia, den begaafden teekenaar. Spontaan bood die vriend en kenner van Indië zijn hulp aan. Dit aanbod tot belangelooze samenwerking trof mij bijzonder! Ik was gered, kon mijn arbeid ten bate van Indië's bevolking voortzetten! En nu werken wij al geruimen tijd samen. Op deze plaats den trouwen vriend van Indië mijn hartelijken dank!

Die dank gaat ook uit naar de redacties der dagbladen, die zich, niettegenstaande zeer groote moeilijkheden, ook in dienst van Indië hebben gesteld.

Bloemendaal, Kerstmis 1941. Dr. H. F. TILLEMA.

1. Klapperboomen.

U kunt den decoratieven Indischen klapperboom vergelijken met een drinkfontein hier in Nederland met dit verschil, dat het water er van bestemd is voor den reizenden man in de rimboe, niet voor schoolkinderen, strandbezoekers, e.d.

Opgewekt aanvaardt de reiziger, heel vroeg in den ochtend, zijn tocht. Hij geniet van den frisschen ochtend; in de tropen het mooiste deel van den dag. Het wandelen in de heerlijke natuur, heuvel op, heuvel af, is een genot. Maar na enkele uren begint de warmte merkbaar te worden. Tegen een uur of tien is ze al hinderlijk. De dorst begint te kwellen en de veldflesch is bijna leeg. Maar hij weet, dat hij tegen elf uur op een rustplaats komt en daar is het leed geleden. Hij vergist zich ook wel eens in den afstand, zoodat hij om elf uur de pleisterplaats nog niet heeft bereikt, of de capaciteit der veldflesch heeft overschat, omdat hij door alang-alangvelden heeft moeten loopen. (Alang-alang is hoog gras, soms zóó hoog, dat het lichaam er geheel in verdwijnt, het hoofd er niet boven uitsteekt). De zon staat hoog aan den hemel, er is geen zuchtje te bekennen, de hitte is ondragelijk. De veldflesch is leeg. Nergens schaduw. De kampong (dorpje) kan niet ver meer af zijn, maar waar is ze? Hij is de wanhoop nabij, want de dorst is vreeselijk! Wie van de lezers weet wat echte dorst beteekent? Het zullen er weinigen zijn! Maar eindelijk hoort hij hanengekraai. Waar hanen zijn, zijn menschen, waar menschen zijn, hebben ze klappers geplant en waar klapperboomen staan, zijn vruchten met heerlijk frisch en zuiver drinkwater!

Hij versnelt den pas. De kampong, tusschen het groen van veraf nooit te zien, is dichtbij. Plotseling staat hij voor een huis en voor dat huis groeien klappers. Hij roept. Een man komt te voorschijn. De dorstige vraagt om een klappernoot. Een lenige jonge kerel klimt als een eekhoorn zoo vlug in den 15 à 20 meter hoogen boom, verdwijnt in de kruin tusschen de pl.m. 8 meter lange blaren. Hij hoort een doffen plof. Nog een en nog een: „daar liggen er drie", denkt hij. Een der bewoners haalt ze, kapt met zijn kapmes de dikke bolster los, maakt een gaatje in den steenharden noot en reikt den „beker" over. Hij drinkt en geniet, zooals hij zelfs nog nooit in zijn leven van een koel, schuimend glas bier heeft genoten! De dorst is gelescht, de reiziger is weer opgewekt en vroolijk, vindt den Oost toch maar een prachtland! Een land, dat de in auto's voorjagende stedeling niet kent!

Hierbij een landschapje met strand, zee, klappers en een paar visschers. De kunstzinnige fotograaf nam de foto op Bali. Of de hengelaars er wel echt bij hooren, weet ik niet. Ik vermoed half en half, dat den fotograaf jeugdherinneringen door het hoofd speelden, gedachten aan Robinson Crusoe en Vrijdag op hun eenzaam eiland.

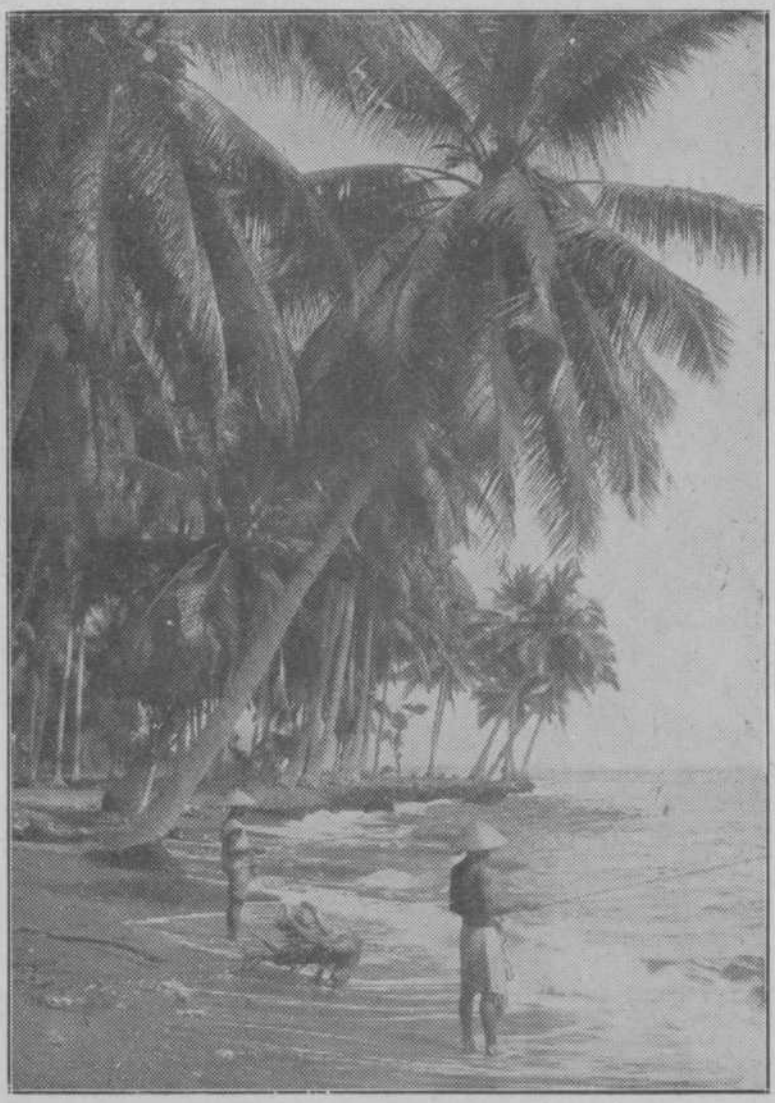

2. Koffietuinen.

In den donkeren tropischen nacht sluipt zij stil en geruischloos door den kampong (dorp) en den koffietuin (-boomgaard). Zij steelt eieren, kippen en rijpe koffiebessen. Niet om ze te verkoopen, maar om er den honger mee te stillen. Om de vruchten der koffieboonen bevindt zich moes, dat bij rijpheid zacht is, hoe rijper hoe zachter. De dief, of beter gezegd de dievegge, want ze is van het vrouwelijk geslacht, houdt heel veel van die zeer rijpe rinsige vruchten. Ze bevatten onverteerbare zaden. Die scheidt ze uit. Wandelt men door een koffietuin, dan ziet men ze liggen in kleine hoopjes, die ijverig worden verzameld, want ze zijn kostbaar, hebben een hooge handelswaarde, veel hooger dan de koffieboonen, die geen dierlijk lichaam zijn gepasseerd. De dievegge is de gehate „loewak" (Javaansch) of „moesang" (Maleisch), een wilde kat, die heel veel op onze huiskat gelijkt.

Koffie wordt gekweekt op Java en Sumatra, op het laatste eiland vooral door de bevolking, op het eerste door onder Europeesche leiding staande ondernemingen, hier meestal plantages genoemd. Er is een tijd geweest, dat Java alleen de z.g. „Arabica" kweekte. Ik merk even op, dat het stamland hiervan niet Arabië was, maar Abessinië. Die soort begon zoo erg onder ziekten te lijden, dat de aanplant gestaakt moest worden. Men zocht naar sterkere planten. Zoo trok een koffieboer (de populaire naam voor koffieplanter) uit den omtrek van Semarang (Midden-Java) naar Liberia (West-Afrika), om een sterk soort uit te zoeken. Hij slaagde. De Liberiakoffie maakte opgang, maar voldeed toch niet op den duur. In den Congo (Midden-Afrika) werd een andere soort ontdekt. Een paar plantjes bereikten Java, werden er met veel zorg behandeld en vermenigvuldigd. Die soort bleek buitengewoon sterk te zijn niet alleen, maar ook zeer vruchtbaar. „Robusta" werd ze gedoopt. De heele groote aanplant van koffie op Java en Sumatra is afkomstig van die paar ingevoerde plantjes. Er is bij die cultuur heel veel te pas gekomen. De goede groei, de opbrengst is afhankelijk van regenval, grondsoort, hoogte, bemesting, selectie, enz. De mannen der proefstations hebben hierbij onschatbare diensten bewezen.

Indië staat op de derde plaats wat uitvoer van koffie betreft, na Brazilië en Columbia. Zuid-Amerika dankt zijn enorme opbrengst aan één boompje, dat indertijd van Java naar den academischen plantentuin van Amsterdam is gebracht en vandaar naar West-Indië.

Die Robusta-koffie bloeit en draagt vruchten het heele jaar door (zie foto). De Arabica bloeide ééns per jaar en heel kort. Het was een heerlijk gezicht, een lange laan met dergelijke bloeiende boomen.

Arabica groeit, behalve hier en daar op Java, nog op Midden-Celebes; door haar uitstekenden smaak is ze zeer gezocht. Ze groeit daar in walletjes om de dorpen. De Zending bevordert dien aanplant.

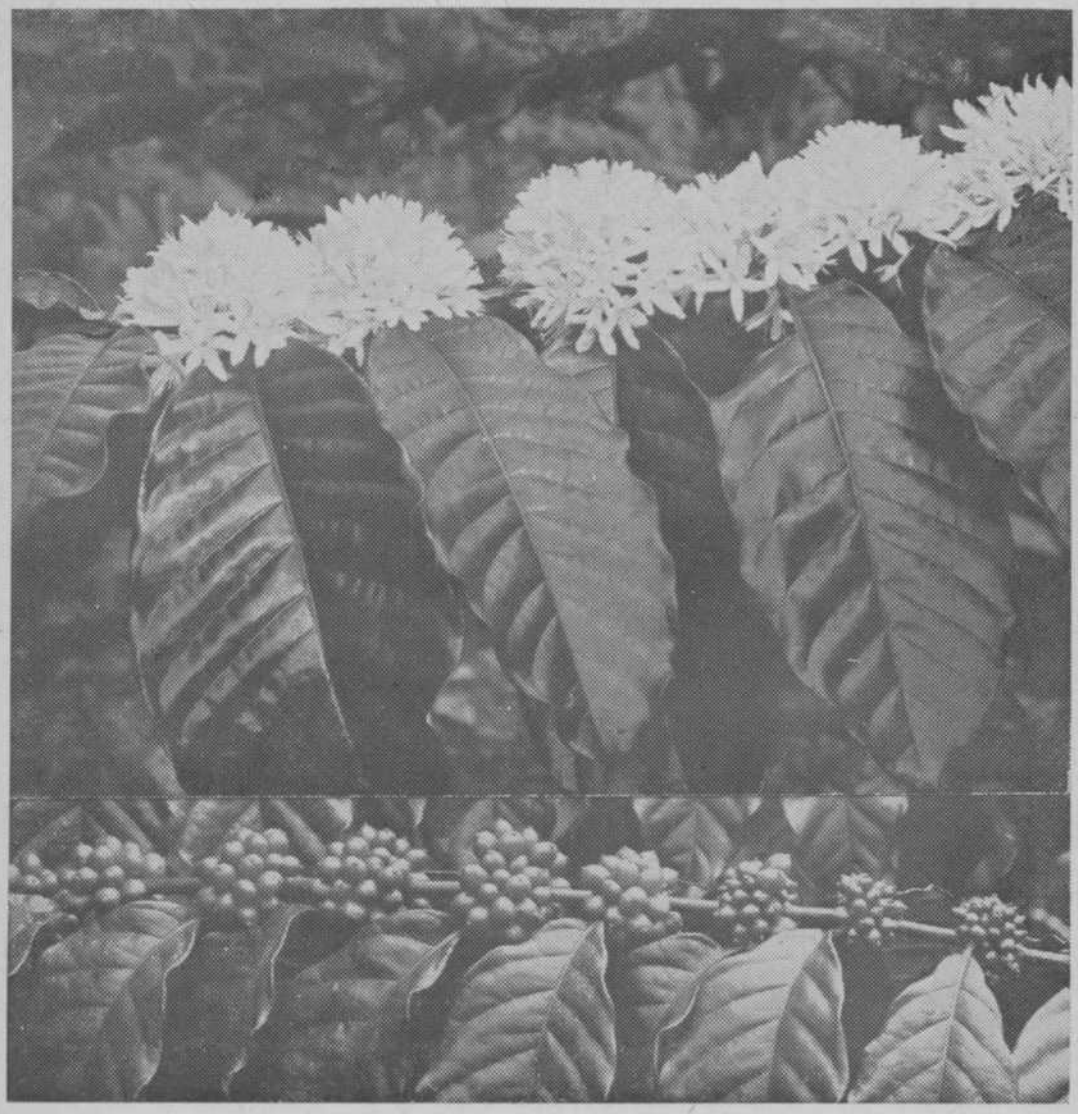

Van een oud-gezagvoerder der K.P.M., die indertijd af en toe een baaltje koffie bestelde bij een oude connectie (een Arabischen handelaar), hebben wij herhaaldelijk proefjes er van cadeau gekregen, die hij zelf had gebrand. Ze smaakt overheerlijk. Ik weet niet of er nog scheepsofficieren zijn, die ze „importeeren".

3. Rubber en guttapercha.

Voor ons bestaan zijn wij afhankelijk van tropische voortbrengselen. Zonder die stoffen geen Europeesche samenleving ! Want talrijk zijn de behoeften, die wij uit de tropen dekken. Ik denk aan rubber en guttapercha. Zonder de laatstgenoemde stof geen telegraaf-, telefoon- en brandkabels ! Zonder rubber geen banden voor auto's, fietsen, bussen, vliegende Hollanders, bestelwagens, bakfietsen, vliegmachines, enz. Geen electrische techniek met haar isolatiemiddelen. Van rubber worden tienduizenden voorwerpen gemaakt, onmisbaar voor de huishouding en ziekenverpleging : handschoenen, ballonspuiten, luchtkussens en -bedden, enz. enz., slangen voor stofzuigers, strijkijzers; snoeren voor bellen, voor licht, ringen voor Weckflesschen, geleipotten, enz. Bij slecht weer wapenen wij ons met gummimantels en -jassen, -schoenen, -laarzen. Als de typiste zich vergist komt „vlakgom" er bij te pas. Zonder tropisch melksap geen kauwgom, waarop de Noord-Amerikaan zoo is gesteld! Een groot deel hiervan produceert het Borneosche woud. De Amerikaan gebruikt f 150.000.000 per jaar. Het stadion is stampvol. Duizenden oogen volgen den bal, die over het veld rolt: zonder tropen geen voetbal ! Ook geen zolen voor tennisschoenen. Evenmin luchtremmen voor de snel loopende treinen ; noch rotatiepersen, geen moderne berichtgeving. Verder geen modern verkeer, geen groote steden. In het kort zonder dit tropisch product geen huidige samenleving, maar terugval tot de duisternis der middeleeuwen.

Het Braziliaansche oerwoud leverde tot voor enkele tientallen jaren het onmisbare product. De Indiaan verzamelde rubber. Zeer ernstige misstanden gingen hiermee gepaard ! De bosschen raakten uitgeput. Zaden werden naar andere tropische landen gezonden en daar uitgezaaid. Vooral in Britsch- en Nederlandsch-Indië nam de cultuur een hooge vlucht. Men schat, dat er in ons Indië alleen f 700.000.000 aan kapitaal in is belegd. Ook voor de bevolking bleek de rubberboom zeer nuttig te zijn! In korten tijd werden uitgestrekte landstreken met den boom beplant. Dank zij de hulp der proefstations werden ziekten bestreden, opbrengsten verhoogd. Rubber verkrijgt men op de volgende manier : van de bast wordt een dun laagje met een bijzonder mesje verwijderd. Het melksap komt te voorschijn, druipt in bakjes. Die bakjes worden geleegd in bussen, die overeenkomst vertoonen met onze melkbussen (zie foto). Die volle bussen worden naar de fabriek gebracht, waar de inhoud met chemicaliën wordt behandeld. In groote potten of bakjes stroomt het melksap, waarna verdere bewerking volgt (zie foto).

In heel groote fabrieken past men ook wel een andere methode toe: het melksap wordt onder hooge temperatuur verstoven, ongeveer op dezelfde wijze als melkpoeder verkregen wordt.

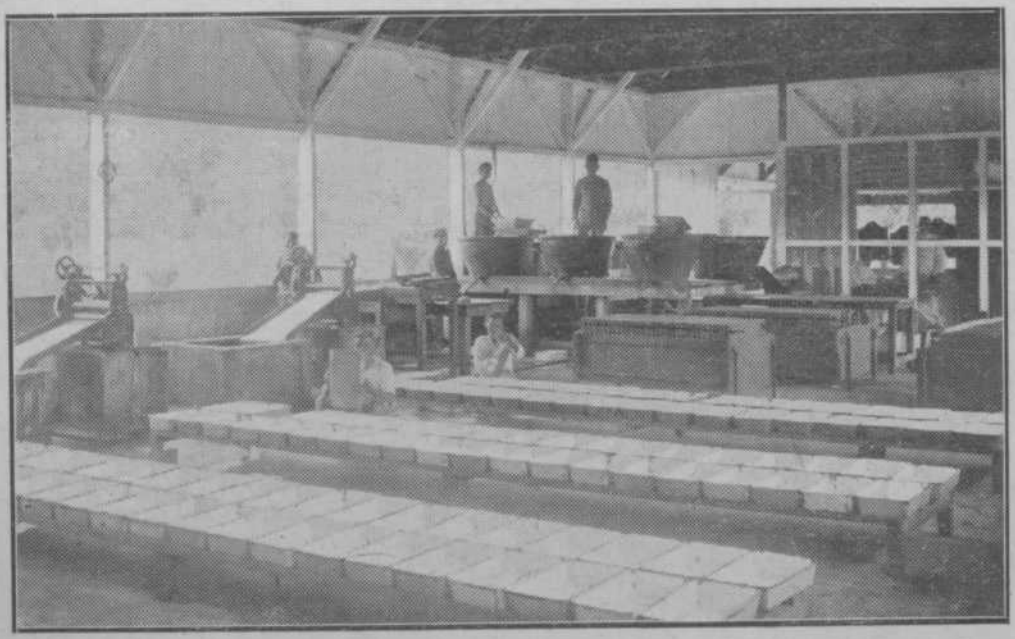

4. „Drentsche Brinken" in Indië.

Op tal van plaatsen op Java treft men een groote vierkante grasvlakte aan, waarop de majestueuze waringins, de heilige boomen staan. Die vlakte heet „aloen-aloen". Ze is te vergelijken met de Drentsche brinken. Aan dat plein staat de woning van den hoogen Javaanschen ambtenaar, den Regent. Hij is belast met de onmiddellijke leiding der inheemsche bevolking, een taak, even omvangrijk als belangrijk en schoon ! Een Regent heeft het recht een zonnescherm te voeren, dat door zijn kleuren en cirkels diens hoogen stand in de maatschappij aangeeft. Een Regent is gewoonlijk een Javaan van hoogen adel, evenals zijn echtgenoote. Erfelijkheid speelt bij de benoeming een voorname rol.

Bij een benoeming wordt hij door den hoogsten Europeeschen bestuurs-ambtenaar geïnstalleerd. Dat is voor een Regentschapshoofdplaats de dag der dagen. Van heinde en verre komen autoriteiten, collega's en belangstellenden. De wegen zijn vol. De landman heeft zijn werk op den akker laten rusten. Het is een feestdag. In dichte drommen trekt de bevolking op naar de aloen-aloen. Stampvol zijn de wegen; Java is uiterst dicht bevolkt. Het terrein is met vlaggetjes en wimpels versierd. Nooit klinkt er uit die dichte menschenmassa één wanklank op ! Van gedrang of drukte geen sprake. Dit is een gevolg van de groote innerlijke beschaving van den Javaan, van den laagste tot den hoogste. Elke Javaan is een heer !

In de groote regentswoning wachten de bespelers van gamelang en de vele gasten. Het voor de installatie vastgestelde tijdstip nadert. Een groote auto, omzwermd door een menigte Javaansche ambtenaren te paard, stopt voor de woning. De hoogste bestuurs-ambtenaar der provincie stapt uit. (Een opmerking : één Javaansche provincie telt meer bewoners dan ons heele goede Nederland). De gamelang klinkt. De officiëele plechtigheid begint. De gouverneur wijst den pas benoemde op het schoon van zijn taak, den Vader te zijn van honderdduizenden landgenooten. De foto brengt in beeld den toen pas benoemden Regent van Kendal (bij Semarang) met zijn echtgenoote en beide dochtertjes te midden der vele bloemenmanden, de Radenajoe — zoo is de titel der echtgenoote — in de fraaie, gedistingeerde Javaansche kleedij, de Regent in ambtscostuum, de dochtertjes in Europeesche kleeren. Na afloop der plechtigheid is er feest.

Tot slot een geschiedenisje uit de oude doos. Op het z.g.n. Javaansch-Nieuwjaar is het de gewoonte, dat de Resident den Regent komt gelukwenschen. Dit geschiedt te Semarang ook. De Resident was een man van de klok, steeds op tijd aanwezig, op de minuut af. Maar de beste naaister laat wel eens een steek vallen. En nu was de Resident niet eens op tijd ! De Regent geeft order de klok stil te zetten. Eindelijk, na lang wachten, draait een groot rijtuig met de gouden pajong (zonnescherm) op den bok de aloen-aloen in, rijdt

het erf van den Regent op. De Resident stapt zichtbaar geagiteerd uit den wagen. Daar klinken negen zware klokslagen door de pendoppo (voorgalerij). Het gezicht van den hoogsten ambtenaar in het gewest is plotseling opgeklaard : de Resident was tòch op tijd !

Dit is een staaltje van Javaansche hoffelijkheid !

5. Kleuterzorg.

Kleuterhuis Semarang (Noordkust Midden-Java). De telefoon rinkelt. Pekalongan, ook een kustplaats, pl.m. 80 kilometer afstand van eerstgenoemde stad, belt op. 'n Familie in nood. Man en vrouw moeten hard werken om aan den kost te komen. Ze hebben bijna geen tijd om op hun pas geboren tweeling te passen. Een baboe, Javaansche vrouwelijke huisbediende, trekt er dag en nacht mee op, draagt ze in een slendang — lange doek over den schouder gedragen — aan elken kant van haar lichaam één. Af en toe krijgen ze wat voedsel, maar ze gaan zienderoogen achteruit. Zóó kan het niet langer. Of het bekende Semarangsche Kleuterhuis zou willen helpen? Ze kunnen heel weinig missen, de ouders. Maar wat ze kunnen afstaan zullen ze u zoo gaarne geven. De leidster van het Kleuterhuis antwoordt : „Stuurt ze maar. De kosten, dat komt terecht."

Ze zijn verzorgd, in wiegjes gelegd, alles helder en schoon. Zuster Margot, de trouwe verpleegster, is trotsch op de nieuwe aanwinst. De eerste dagen en nachten hebben noch de zuster, noch mevrouw Godefroy, de leidster, rust. De kindertjes moeten leeren liggen. Dit liggevoel is geheel nieuw, vreemd, onwennig voor ze. Ze huilen aan één stuk door, dag en nacht. Maar na drie dagen gaat het al beter, sukkelen ze vrij gauw in slaap. Met trots toonen de menschlievende verzorgsters het nu rustige tweetal — zie foto : rechts Zuster Margot, links een der helpsters van de baby-afdeeling.

Nieuwe tragiek. Een Javaansche vader brengt zijn beide kindertjes van één dag oud. Dit is voor het Kleuterhuis het vierde tweetal. Twee flinke knapen, die hun moeder het leven hebben gekost. Doktershulp mocht niet baten. De vader, die zijn vrouw denzelfden dag heeft begraven (dit is in Indië noodzakelijk ten gevolge van 't warmvochtige klimaat), heeft de kinderen den volgenden dag naar het Kleuterhuis gebracht. „Of ze er mochten blijven". Natuurlijk mocht dit. Gelaten ziet hij toe hoe ze worden weggedragen. Wiegen staan er altijd gereed. Na te zijn gewasschen en van kleertjes voorzien, klinken schreiende stemmen uit de heldere witte bedjes. De vader mag even kijken. En dan vertrekt hij, gelukkig door de wetenschap, dat zijn kindertjes zich in goede handen bevinden.

Van een Chineesch echtpaar kwamen de kindertjes geregeld zwak ter wereld. Zij stierven binnen enkele dagen. Hun vierde kindje brachten ze ten einde raad naar het Kleuterhuis. Dank zij de goede zorgen bleef het in leven. Vader en moeder komen vaak naar hun stevigen één-jarigen jongen kijken. Moeder verwacht weer een kindje. Ze zal het ook naar het Kleuterhuis brengen. Nu zonder zorg, met blijdschap zelfs.

In de achtergalerij spelen de oudere kinderen. In de boxen er om heen liggen de heele kleintjes. Samen zijn het er 56, waaronder een Chineesch meisje. Vader is in China gesneuveld in den oorlog. Moeder

ging naar Java, vond daar een betrekking, maar werd door al de ellende, die ze doorstaan had, krankzinnig. Toen is ze opgenomen in een gesticht voor zielszieken. Baby kruipt vroolijk rond, probeert „dag" te zeggen. Boeken vol zouden kunnen worden gevuld met het leed van ouders en kinderen, want elk geval is een drama op zichzelf! — Toen ik in 1896 op Java kwam, dacht men niet aan het lenigen van nood. Men besefte zelfs niet, dat er nood was in het „rijke" Indië.

6. Malariabestrijding.

Woning en omgeving zijn voor het lichamelijk en geestelijk welzijn van de grootste beteekenis voor den mensch. Hier en in de tropen ! Wellicht daar nog meer dan hier. De beste woning, geplaatst in een streek waar b.v. malaria heerscht, beveiligt de bewoners niet tegen deze lichaam en geest uitputtende ziekte ! Een sprekend voorbeeld van den invloed der omgeving noemt de pionier van Borneo, prof. dr. Nieuwenhuis. Langs de groote Mahakkam-rivier trof hij Dajakstammen aan, die eenige geslachten geleden uit het bergland van Centraal Borneo waren gekomen. Zij leden aan malaria. In hun oude stamland heerschte die ziekte in veel mindere mate. De bergbewoners waren krachtig, mannen van hun woord, openhartig, energiek; de rivierbewoners waren achterdochtig, vreesachtig, besluiteloos, slap. Het aantal kinderen was geringer dan dat der heuvelbewoners, zoodat ze in aantal afnamen, vermoedelijk tot uitsterven waren gedoemd. Ook elders op aarde drukt de malaria zwaar op het geestelijk en lichamelijk welzijn van den mensch. Men schat het aantal lijders op pl.m. 600.000.000 ! Dit wat de omgeving betreft, om van andere eischen om goed te wonen: watervoorziening, waterafvoer, faecaliënafvoer, enz. niet te spreken !

Op Java heeft de woning de laatste tachtig jaar nog een andere beteekenis gekregen door het uitbreken van de pest. Deskundigen ontdekten, dat het materiaal, waarvan de Javaan zijn woning bouwde, een zeer goede verblijfplaats vormde voor de rat. Ze nestelt in de holle bamboes van het dak, de stijlen, de slaapbank. De rat herbergt de vlooien, welke de pest verspreiden. Het groote vraagstuk was nu: woningen te bouwen, die de rat geen schuilplaats bieden. Honderdduizenden, ja millioenen nieuwe woningen moesten er in den loop der jaren worden gebouwd. Dit was een uiterst moeilijk vraagstuk, want de bevolking is arm. Met groote energie heeft de regeering, als steeds, ingegrepen en gehandeld ! Door het treffen van nog andere maatregelen kan men zeggen, dat men de ziekte meester is. Hulde aan allen, die daartoe hebben meegewerkt ! Enkele dokters zijn het slachtoffer geworden van hun toewijding en zijn aan de pest overleden.

Ook de cultuurondernemingen begrepen hun tijd. Ze bouwden moderne woningen voor hun heele personeel, van hoog tot laag. Als voorbeeld verwijs ik naar bijgaande foto (foto H.V.A.), waarop moderne werkliedenwoningen zijn afgebeeld. Een bijzonderheid vormen o.a. het pannendak en de cementen vloer. De gewone woning van den Javaan had een aarden vloer en een dak van blaren. Dit laatste biedt in een tropisch klimaat voordeelen, maar het materiaal is zeer brandbaar en het vormt voor ratten een zeer goede schuilplaats. En dat kan thans niet meer worden toegelaten.

7. De Javaansche koopman.

„Eieren, kippen, mevrouw?" Boontjes, andijvie, worteltjes, aardappelen, pisang (bananen), prei, oranje-appels (ik noem de inheemsche namen der vele vruchten, die Indië levert maar niet, omdat de lezer(es) ze niet kent), biedt de Javaansche koopman de huisvrouw 's ochtends te koop aan. Wie groenten en fruit niet aan de deur koopt, zendt de „kokkie" (keukenbediende) naar de passar (markt), die in de steden zeer ruim gesorteerd is. Reeds heel vroeg in den ochtend, als het nog donker is, verlaat de Javaansche tuinier zijn huisje in de koele bergen, om zijn producten in zwaar beladen manden naar de stad te brengen. Vroeger droeg hij ze aan een elastischen stok over den schouder. Dikke eeltknobbels getuigen van harden arbeid. Thans geschiedt het vervoer vaak met auto's langs Java's mooie, groote heirwegen. In de stad gekomen, verkoopt de Javaan zijn erf- of veldproducten om voor het ontvangen geld de weinige behoeften van vrouw en kinderen en hemzelf te bevredigen: een sarong (kleed) en een baadje voor de vrouw, een broekje voor kind of voor hemzelf, een primitief lampje voor zijn huisje, enz.

De markten in de centra zijn voor de bevolking van de grootste economische beteekenis.

Wat de handelaren er te koop aanbieden, grenst aan het wonderbaarlijke : naalden, spelden, visch, gramofoons, messen, lepels, spijkers, hamers, beitels, kippen, eieren, vleesch, sigaretten, kleeren, lampjes, lucifers, enz. enz.; men kan het niet zoo „gek" bedenken, of het is er te koop. Duizenden en duizenden koopers drentelen er dagelijks rond om te zien, te koopen en te praten. Daar wordt het „wereldnieuws" verspreid. Van daar uit strijken de „kabar angin" (berichten, door den wind voortgedragen) over Java's vlakten en bergen.

Daar koopt de straathandelaar zijn waren. Daar vult hij zijn draagbaren winkel : een tweetal groote manden, aan een veerkrachtigen bamboestok gedragen, waarvan de deksels de etalages vormen. Goede dagen heeft hij, wanneer een groot toeristenschip zijn talrijke passagiers over de stad uitstort. Kooper en handelaar verstaan elkaar niet. Dan komt de hoteljongen (bediende) te hulp. Hij kent de telwoorden in de vreemde talen, en kan tot tolk dienen. Het loven en bieden duurt zoo lang, tot beide partijen het eens zijn geworden.

Laag bieden is voor den vreemdeling in den regel sport. Maar de pientere Javaansche koopman trekt nooit aan het kortste eind. Hij glimlacht tevreden als de koop gesloten is, want hij heeft een goeden dag gehad. Wat hem van harte gegund zij !

8. Het onderwijs.

De Javaansche jongetjes van de school der groote Senembah Tabaks- enz. Mij. in Deli deden erg hun best toen de „Toewan besaar" (beheerder) met zijn gast naar hun vorderingen op het gebied van gymnastiek (zie foto) kwam kijken. De Javaansche onderwijzer bediende zich bij de leiding van de Javaansche taal. Dit trof mij, want ik had verwacht, dat het Maleisch de voertaal geweest zou zijn, ook bij het gewone onderwijs op school, waarmee ik eerst kennis had gemaakt. De beheerder vertelde mij, dat hij na rijp beraad besloten had les te laten geven in de moedertaal der kinderen en niet in een vreemde, het Maleisch. Als Fries deelde ik die meening, want de moedertaal spreekt tot het hart, wordt tot in finesses begrepen. Om dit te illustreeren vertelde ik den administrateur een voorvalletje mij persoonlijk overkomen: met een vriend maakten wij een fietstochtje van uit Groningen naar Beetsterzwaag. Het was in 1916. De bekende wegwijzers waren weggenomen. Bij Olterterp wist ik den weg niet meer. Mijn amice vroeg aan een paar kleine hummels van een jaar of zes hoe we moesten rijden. Ze keken hem met groote oogen aan, zeiden niets en gingen er van door. „Waarom smeer jullie hem?" riep ik hun toe in het Fries. Ze bleven stil staan, want dat waren bekende klanken ! Ik maakte een praatje met ze. Als een blad aan den boom waren ze veranderd. In plaats van schuw waren ze vrijmoedig geworden, vertelden ze, dat er een binnenpad was, dat de afstand bekortte en dat ze wel even mee zouden loopen om het te wijzen. Mijn vriend stond paf van de verandering in het optreden van die „stugge" kereltjes. Ik zei: „Ja man, dat is de invloed van de moedertaal." Een paar weken daarna deden wij een soortgelijke ervaring op in het Noorden van Groningen, maar nu in het Groningsch, dat mijn amice sprak.

Ik kom nu op het onderwijs in het uitgestrekte Indië met zijn 70.000.000 bewoners. Dit oneindig groot land kent 200, wellicht 250 talen ! Nu is er een strooming, die om het gemak, een éénheidstaal wenscht bij het onderwijs, n.l. het Maleisch. Inderdaad levert die groote talenrijkheid moeilijkheden op bij Bestuur, enz. enz. Maar de groote massa der bevolking, minstens 75%, heeft niet de minste behoefte aan een eenheidstaal. Ze leeft in haar dorpjes, waarin ze is geboren. De reis naar een hoofdplaats is een gebeurtenis voor ze. Voor haar bestaat geen wereld buiten haar taalgebied. Komen bevolkingen met elkaar in aanraking, dan worden ze van zelf tweetalig, nooit ééntalig(!) of spreekt men het z.g. pasar-Maleisch, dat geen taal is, maar een hulpmiddel, dat weinig woorden kent. Ook Europeanen bedienen er zich van in den omgang met bedienden enz. Tot nauw contact leidt die „taal" niet ! Vandaar de veel verbreide meening, dat de Oosterling zich niet geeft, niet openhartig is, dat Oost en West elkaar nooit zullen leeren kennen en begrijpen ! Maar

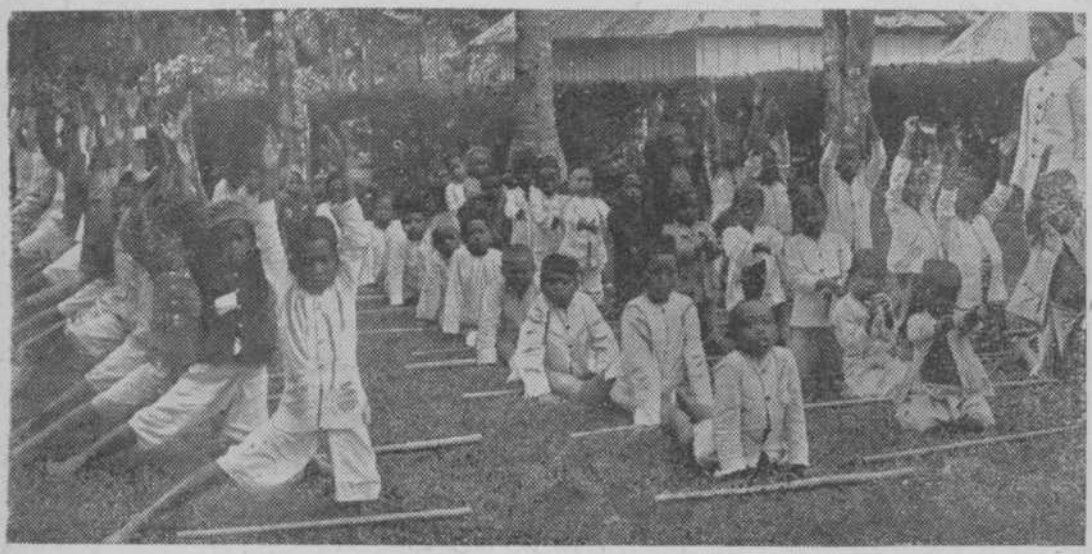

is het hier anders ? Spreekt eens met zendelingen, missionarissen, en de weinige andere Europeanen, die een Indische taal volkomen beheerschen. Hun oordeel luidt anders !

Spelenderwijs leert het kind zijn moedertaal. Daarin denkt hij, die verstaat hij ! In een aangeleerde taal is hem dit niet mogelijk ! En daarom zeggen kenners der taal, vrienden van de bewoners: op de lagere school in Indië alleen de moedertaal ! U begrijpt hoe omvangrijk dit vraagstuk voor een eilandenrijk met 70.000.000 menschen, die 200 of meer verschillende talen spreken, is ! Niet alleen in ons land bestaat er een onderwijs-vraagstuk !

9. Rechtspraak.

Evenals elk beschaafd land heeft Indië zijn rechtbanken, waar zij, die overtredingen hebben gepleegd, worden veroordeeld. Indië met zijn vele volken en stammen kent naast geschreven, ook ongeschreven wetten, die mondeling van het eene geslacht op het andere worden overgeleverd. Streng wordt er de hand aan gehouden. Wie meent dat de ongeletterde, de z.g. „wilde", er maar op los leeft, vergist zich deerlijk ! Het gevoel voor recht spreekt bij hen minstens evengoed als bij ons. De menschen zijn er sterk aan gehecht, omdat verschillende gewoonten, die wij sterk afkeuren, een zeer belangrijke plaats in hun godsdienstig denken innemen — er zijn geen godsdienstiger menschen dan heidenen — en noodig zijn bij plechtigheden, het afwenden van ernstige ziekten, hongersnood, enz. Ik denk aan het koppensnellen, thans door het gouvernement al lang verboden. Een heks is een oude, betooverde vrouw. Ze vormt een gevaar voor haar medemenschen, dus is het recht haar te dooden. Bij tweelinggeboorte moet een der kindertjes, meestal het meisje, worden gedood, omdat het ongeluk over den stam brengt. Ik heb mij laten vertellen, dat die gewoonte op de volgende wijze ontstaan zou kunnen zijn: een moeder kàn door haar vele werk geen twee kinderen tegelijk groot brengen. Beide stierven ze. Wijze mannen onder de menschen — die zijn er in hun soort even goed als bij ons — bedachten nu : als wij één der kindertjes wegnemen, blijft het ander in leven en versterken wij op die manier onzen stam. Het versterken en in stand houden van den stam is voor de menschen een allesoverheerschend vraagstuk! Gedurende den slaap der moeder nam men het ééne kindje weg en vertelde haar bij het ontwaken, dat booze geesten het hadden gedaan. Op die manier zou, meent men, een dergelijke „adat" (gewoonte) ontstaan kunnen zijn! Op tal van plaatsen in Indië wordt volgens de „adat", bij huwelijksbepalingen, erfrecht enz., recht gesproken. De rechtbank bestaat vaak uit den bestuursambtenaar als hoofd met ouden en wijzen van dagen als leden. Uitwassen, als hierboven aangehaald, zijn met kracht tegengegaan, waarbij de Zending, Protestant en Roomsch-Katholiek, mooi werk heeft gedaan door de menschen te leeren begrijpen wáárom een beschaafde natie wreede gewoonten niet kán toestaan.

Naast genoemde bestaan er nog andere rechtbanken, waarin behalve geschoolde juristen, ook een Mohammedaansch adviseur zitting heeft. U weet, dat Indië eenige tientallen millioenen Mohammedanen telt. De voorzitter dient een wijs man te zijn, veel ervaring bezitten ; de taal van het land moet hij goed kennen, zoo ook gewoonten, zeden, gebruiken..... en hij moet geduld bezitten ! Voor Europeesche oogen is het eerst wat vreemd beklaagde en getuigen op den grond te zien zitten, terwijl de leden van de rechtbank op stoelen zetelen (zie foto). Maar dit is al weer „adat", waaraan men

zeer is gehecht. Deze rechtbanken bemoeien zich alleen met kleine overtredingen. Vermakelijke scènes komen daar evengoed als hier ook af en toe voor. Een voorbeeld van Indischen humor: De voorzitter vraagt een niet bijzonder snugger Europeaan: „Is u getrouwd?" maar de vraag dringt niet tot den nerveuzen beklaagde door. De voorzitter herhaalt: „Heeft u een vrouw?" De beklaagde zegt „ja". De landrechter vraagt verder: „Hoe lang?" De man antwoordt: „Ik taxeer één meter zes en vijftig".

10. Bataks.

Zonderling is soms de weg, waarlangs een woord zijn eigenaardige beteekenis verkrijgt. Van een Nederlander, die zijn heele leven hard ploetert, zegt men b.v. niet : „hij nederlandert". Op Malakka in Z.O. Azië bestaat het woord : „membatak". Het beteekent daar hard werken. Het is afgeleid van „Batak". Hoe komen de Maleiers daar aan dat woord ? Lang geleden werden in de Bataklanden op Sumatra slaven geroofd, die na den overval werden verkocht. Vooral op vrouwen waren de meesters gesteld, omdat deze van huis uit hard werken gewend waren in tegenstelling met haar nieuwe heeren, die liever lui dan moe waren. Het harde werken trof haar zoo, dat ze er een nieuw werkwoord voor uitvonden : „membatak". De sprong van een Bataksche vrouw naar een Bataksch paard lijkt groot, maar ook een paard laat de Batak hard werken.

Ik merk op, dat de laatste halve eeuw door het ijveren der Zending in den toestand der Bataksche vrouw groote verbetering is gekomen.

Met het Bataksche paard maakte men al kennis in Deli, het land van tabak, rubber, thee en oliepalm, het land tevens, waar op hygiënisch gebied schitterend baanbrekend werk is verricht.

Daar spant men het voor het tweewielige rijtuigje. Het maakt een uitstekenden indruk. Het is goed doorvoed, glanzend ; de houding is een en al elegantie. Het vuur van zijn oogen ; de bewegelijkheid der neusvleugels ; het ongeduldig getrappel ; de korte pittige draf, waarbij 't de fijne beenen met een snelheid beweegt, die verbaast, dat alles wekt den indruk van pittigheid, van vurigheid, in het kort van „ras". Temperament heeft het dier ook, want meestal is het een hengst. Zijn uithoudingsvermogen grenst aan het ongelooflijke. Zijn vuur, zijn ontembare aard stelt het in staat het laatste restje van zijn kracht te gebruiken. Soms valt het dan ook midden onder het werk dood neer ! Zijn spierkracht is niet buitengewoon, voor een werkpaard zelfs te gering. De goede eigenschappen gaan echter gepaard met een zekere onhandelbaarheid, koppigheid, nukkigheid, die het niet steeds tot een betrouwbaar trekdier maken. De paarden te Medan — de hoofdplaats van Deli — zijn uitgezochte exemplaren! In het land zelf is het gros er van niet zoo goed. Toch behoort de Batak tot de weinige volken in het uitgestrekte Indië, die zich min of meer op paardenfokkerij toeleggen. Bij goede leiding zou hij een uitmuntend paard kunnen fokken. Ons bestuur heeft die leiding willen geven, maar ze is goeddeels afgestuit op gebrek aan medewerking.

De Batak is een uitstekend ruiter ! Zonder zadel, zonder stijgbeugels, alleen gebruik makend van den hoofdbeugel, vertoont hij schitterende staaltjes van rijkunst.

Dat het paard in vroeger jaren een rol speelde bij godsdienstige handelingen, bewijst, dat het dier in het leven der Bataks — niet Batakkers ! — een voorname rol speelde.

11. In de binnenlanden.

Tot in het begin van deze eeuw bemoeide het Nederlandsche bestuur in Indië op tal van eilanden zich niet met de bevolking, die in de binnenlanden woonde. Dit leidde tot toestanden, die een verlicht bestuur niet kon toelaten. Er werd daarom verandering in gebracht soms met den sterken arm. Verzet was er betrekkelijk weinig. Dit was o.a. het geval op Midden-Celebes bij de Toradja's. To-radja beteekent : de menschen van de bergen, pummels, heeft dus een minachtende beteekenis. De naam werd hun door bewoners van de kust gegeven. De bevolking aanvaardde ons gezag zonder er besef van te hebben wat dit voor haar beteekende. Heel spoedig bleek het haar, dat het gepaard ging met groote veranderingen. Ze moest belasting opbrengen, wegen aanleggen, enz., waaraan ze heelemaal niet gewend was. Ons bestuur stelde hoofden aan, niet beseffend, dat die menschen niets hadden in te brengen.

Menschen, die verdacht waren van hekserij, waren in de oogen der Toradja's nog gevaarlijker dan dolle honden, waarom ze moesten worden gedood.

Uit een oogpunt van veiligheid woonden de menschen op steile heuvels, waar ze hun huizen omgaven met een dichte heg van gedoornde bamboe. Voor de ontwikkeling van het land was het noodzakelijk die huizen naar de vlakte langs de wegen te verplaatsen. Maar de menschen voelden zich daar heelemaal niet thuis, omdat ze het vrije uitzicht en hun vrijheid misten. Die vele veranderingen in hun bestaan werkten zóó sterk op hun gemoedstoestand, dat ze de belangstelling in het leven en hun vitaliteit verloren en soms dood kniesden. Er kwam nog bij, dat ze in die nieuwe woonplaatsen, niet door deskundigen uitgezocht, in erge mate aan de vreeselijke malaria leden. Malaria is een sterk uitputtende ziekte, zoowel op geestelijk als lichamelijk gebied. Er wordt wel beweerd, dat de beschaving van het oude Griekenland verdwenen is door het uitbreken van malaria, daar gebracht door slaven uit Afrika! Dit alles was door niemand voorzien. In 1924, ongeveer 18 jaar na ons optreden, fotografeerde ik een dorpje (zie foto), tot drie keer toe verplaatst, omdat de sterfte er zoo onrustbarend hoog was. Nu wilde het geluk, dat in die Toradjalanden een paar menschenvrienden woonden, die de bevolking goed kenden, hart voor haar hadden, haar vertrouwen bezaten. Het geluk wilde ook, dat de eerste bestuursambtenaren (officieren) menschenvrienden waren en niet in de eerste plaats militairen. In hartelijk gemeen overleg troffen ze de noodige maatregelen in het belang der bevolking. De overgang tot hooger beschaving kon zonder groote schokken plaats vinden. Grootsch werk is daar door de Zending verricht ! Met eerbied noem ik de namen der pioniers : Dr. Adriani en Dr. Kruyt met hun echtgenooten en gedenk ik de eerste officieren-bestuursambtenaren !

Ter gelegenheid van het bezoek van den hoogsten bestuursambtenaar, Resident Tideman in 1924, bood de bevolking van eenige dorpen spontaan een groot feest aan. De ± 400 menschen brachten in keurig gevlochten mandjes hun deel aan. Het rood en wit der vrouwenbaadjes gaven die eigenaardige stoffage aan het feest, die men alleen bij groote bijeenkomsten waarneemt. De groote hoofden zaten bij ons aan, de gewone smulden in groote loodsen, de bevolking had zich neergevleid op het grasveld voor de woning van den bestuursambtenaar. Alles was ordelijk geregeld. Niemand haastte zich, nergens gejoel of gedrang, iedereen genoot, allen waren vroolijk. Het was een mooi feest ! (zie foto). Er ging een groote bekoring voor ons allen van uit !

12. Reizen in den archipel.

De reizen in den duizenden eilanden tellenden Indonesischen archipel bieden veel afwisseling. Maar ze gaan vaak gepaard met tal van moeilijkheden en bezwaren. Wie gesteld is op comfort, gemakken en een goede keuken, handelt verstandig thuis te blijven. Hierbij heb ik niet het oog op Java, Bali of sommige deelen van Sumatra. Daar treft de verwende toerist alles aan wat hij wenscht. Maar die eilanden vormen slechts een deel en lang niet het grootste deel van het oneindig groote Indië ! In die andere deelen van Indië maakte ik op mijn lange reizen bijv. gebruik van draagstoel, auto, motorboot, prauw, met of zonder zeil, met of zonder uitleggers, vlerken; hekwieler; luxe stoombooten; gouvernementsstoomers, roeibootjes, paard en van mijn beenen. Ik logeerde in goede hotels, maar ook in bivakjes in het bosch; in primitieve huisjes en huizen van Dajaks; in logeergelegenheden met of zonder meubilair; in verblijfjes met en zonder bediening, enz. enz.

De dagelijksche maaltijden waren heel vaak uiterst sober. Als drank dienden koffie of thee, gezet van het vieze water uit de rivier. Maar wie dit alles heeft ondergaan, heeft zich voor zijn heele verdere leven getraind in soberheid en tevredenheid, wat hem bij tegenslagen gemoedsrust schenkt.

Reizen in die verre, primitieve streken is onmogelijk zonder hulp van de bestuursambtenaren. Bekend is hun hulpvaardigheid, waarvan in den loop der tijden honderden geleerden, onderzoekers, Duitschers, Amerikanen, Zwitsers, Scandinaviërs enz. enz. hebben geprofiteerd. Ook de zendelingen en paters helpen, waar ze kunnen ! Dankbaar gedenk ik hun aller hulp ! Levendig herinner ik mij o.m. de heerlijke reis door Midden-Celebes, in gezelschap der hoogste bestuursambtenaren. Alles liep op rolletjes, vooral ook door de hulp van den in reizen zoo ervaren en toegewijden „Ali", den trouwen bediende van den Resident J. Tideman.

Bij die gelegenheid moesten wij het groote Possomeer oversteken in prauwtjes van boomstammen gemaakt. De bekende zendeling dr. A. C. Kruijt had het transport geregeld. Met het oog op den harden wind, die vaak tegen een uur of tien à elf opstak, moesten wij vóór dien tijd aan den overkant zijn. Daarom vertrok het „flottilje" om half vijf 's ochtends. (Zie foto).

Het was een heerlijke tocht, vergelijkbaar met den oversteek van het bij toeristen zoo bekende Tobameer op Sumatra. Wij landden bij het gedenkteeken, gewijd aan den bekenden hoofdingenieur R. Fennema, die in 1897 bij zijn overtocht in de door den plotseling opgekomen harden wind opgejaagde golven verdronk. Het bestuur richtte kort na dit ongeluk een monument van brons op. De Toradja's, de bewoners, schreven aan de kracht die van dit gedenkteeken zou uitgaan — metaal bezit volgens primitieven sterke magische of too-

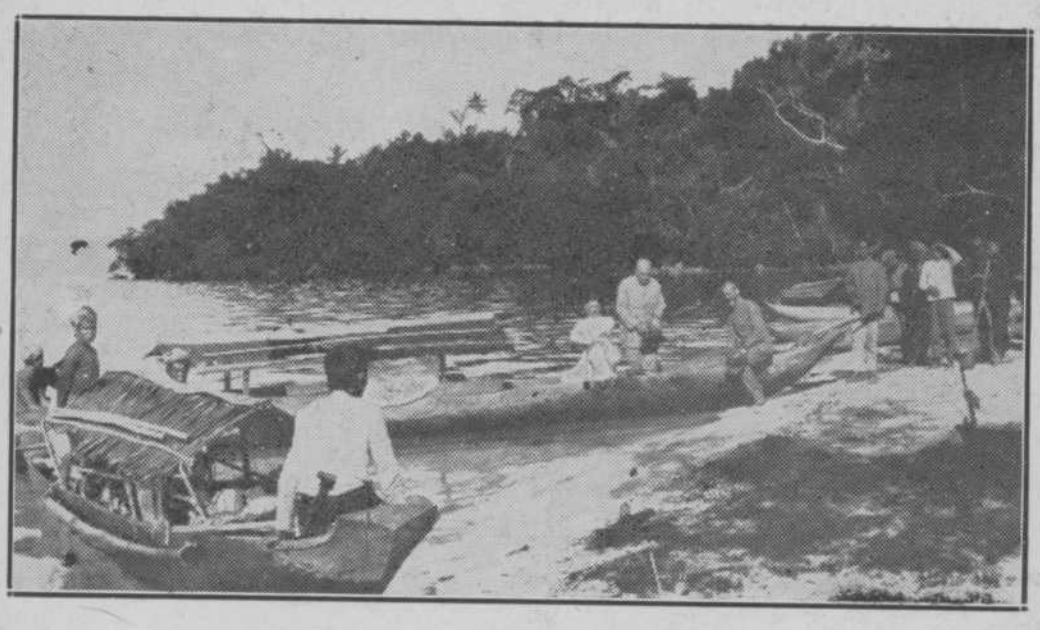

verkracht — de felle droogte van 't jaar 1902 toe. Misoogst en honger waren het gevolg ervan. Uit begrijpelijke ontstemming wierpen ze het monument in het meer. Het bestuur liet nu een steenen gedenkteeken metselen, voorzien van een marmeren herinneringsplaat. De aanstichter van de euveldaad — in onze oogen althans — moest als boete de kosten betalen: vier karbouwen. De menschen kenden toen nog geen geld.

13. De Medische Hoogeschool te Batavia.

Te Batavia staat het grootsche gebouw der Medische Hoogeschool, waar honderden studenten van alle landaarden tot arts worden opgeleid. Voor het onderwijs is er een ziekenhuis met 700 bedden aan verbonden. Vele professoren, doctoren, assistenten, verplegers en verpleegsters telt de Hoogeschool. De kosten zijn aanzienlijk: elke patiënt kost er f 3.— per dag, maar dat geld draagt rijke vrucht!

Er is echter geen sprake van, dat alle zieken er kunnen worden verpleegd, want Batavia is een groote stad, telt ongeveer even veel bewoners als Rotterdam. Net als in elke groote Europeesche stad zijn er veel zwervers, ongelukkigen, behept met chronische kwalen, het gevolg van verwaarloozing, armoede; menschen met vele afzichtelijke wonden, overal teruggewezen en -gestooten: Javanen, Maleiers, Chineezen, Arabieren. Veel leed heerscht onder de uitgeworpenen. Begaan met hun lot stichtte het hoofd van den geneeskunstigen dienst in 1937 een heel eenvoudig ziekenhuis voor ze, waar de stakkers werden behandeld en goed gevoed. Een Javaansch dokter behandelde ze, geheel onbaatzuchtig. Elke patiënt kostte 25 centen per dag! Heel mooi werk is dat!

Eenigen tijd geleden is te Semarang het zilveren jubileum van de ziekenverpleging voor inheemschen gevierd. Een vrouwelijke arts, Mevrouw Stokvis—Cohen Stuart, is de pionier geweest. Buitengewoon groote moeilijkheden heeft zij in het begin moeten overwinnen. De grootste was, beschaafde, ontwikkelde Javaansche meisjes er toe te bewegen om verpleegster te worden. Maar na oneindige moeite lukte het haar twee geschikte Javaansche meisjes voor het doel te winnen en ze te bewegen door te zetten, vol te houden bij dit zoo ongewone werk. „Er zijn vele, stille tranen gevallen en het is een moeilijke zelfstrijd voor ze geweest, maar haar flinkere „ik" heeft het gewonnen." Die twee meisjes zijn de pioniers geweest. Voor de jongere vriendinnetjes was het al veel gemakkelijker zich aan het schoone werk te wijden. Een goed tehuis hadden ze noodig, want er is geen sprake van, dat een Javaan zijn dochter anders afstaat. Hierbij heeft de echtgenoote van een arts, Mevrouw Lim—Bergsma, onschatbare diensten verleend. De vereeniging kreeg een bestuur, waarvan hooggeplaatste Javanen, vrouwen en mannen, leden waren. Naast verpleegsters werden er vroedvrouwen opgeleid, want er sterven in Indië elk jaar tienduizenden jonge moeders door gebrek aan hulp. Zoo heeft de vereeniging in den loop van 25 jaren zegenrijk werk verricht. — Op tal van andere plaatsen wordt er ook met groote toewijding gewerkt. Te Batavia b.v. ontvangt reeds pl.m. zestig procent der Javaansche vrouwen deskundige hulp bij bevallingen.

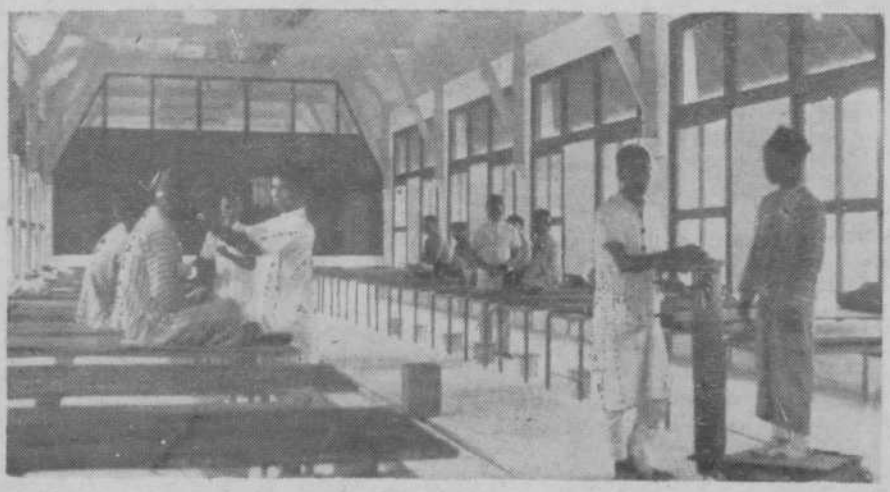

De voorgangers op het gebied van ziekenzorg zijn de Zendelingartsen op Java geweest. Reeds in het laatst der vorige eeuw begonnen ze er mee. Ik noem een paar pioniers : de dokters S. v. d. Leij, Bervoets, Pruijs, den oogarts Wille. Ook de groote cultuurondernemingen, suikerfabrieken, tabaksondernemingen, enz., richtten ziekenhuizen op. Ik reproduceer hierbij een ziekenhuis in een Delisch hospitaal. Deli is tevens wereldberoemd voor hetgeen daar op het gebied van tropische gezondheidszorg is verricht. Door heel den oneindig grooten Indischen archipel wijden edele vrouwen en mannen zich aan het medische liefdewerk, dat in het bijzonder onder primitieve menschen zoo heel, heel moeilijk is. Ik las pas in een Missietijdschrift: „Daar zijn vele verborgen plekjes — ik zag ze op Borneo, de Molukken, Sumatra, Nw.-Guinea, Celebes, enz. — waar in stille vergetelheid grootsch en schoon werk wordt verricht. Daar wordt met volkomen zelfverloochening en algeheele toewijding een heldenmoed betoond, dag in dag uit, een heel leven lang, alsof het de gewoonste zaak ter wereld was." Eere al die nobele menschen, hulde aan ons kleine land, dat dit mooie beschavingswerk verricht ! Tot slot deel ik nog mede, dat ook van inheemsch-Mohammedaansche zijde ziekeninrichtingen zijn opgericht : goed voorgaan doet goed volgen ! Ook dezen pioniers hulde !

14. Semarang als handelsstad.

Het was een gewichtige dag voor Semarang, de handelsstad van Midden-Java, toen de groote centrale marktgebouwen werden ingewijd. Het plan een moderne, goed ingerichte gemeentelijke markt te vestigen was al een kwart eeuw geleden ter sprake gebracht, want de oude voldeed wat zindelijkheid, organisatie, gemakken voor koopers en verkoopers betreft, heelemaal niet, zelfs niet aan matig gestelde eischen. Maar het omzetten van wenschen in daden in een groote stad waarvan de groote meerderheid der bevolking straatarm is, is heel moeilijk, vooral in de neergaande tijden van thans. Evenwel de moeilijkheden werden overwonnen. Semarang prijkt thans met marktgebouwen waarop de stad terecht trotsch is ! (Zie foto).

Een pasar of markt is voor de Indische maatschappij van de grootste beteekenis. Daar brengt de Javaan tot heel ver in den omtrek de vruchten der boomen van zijn erf ; de groenten, die hij kweekt, enz. enz. Daar hoort hij het nieuws van den dag, geniet hij eenige oogenblikken van het leven, dat zooveel verschilt van het rustige bestaan in zijn dorpje ginds in de vlakte of de bergen. Heel vroeg in den ochtend, een paar uur vóór zonsopkomst, is het al druk op de groote wegen naar Semarang. Tot verdriet dikwijls van den vroegen haastigen automobilist, want voetgangers en voetgangsters, beladen met zware manden ; volgepropte bussen ; volbeladen vrachtauto's versperren hem vaak den weg. Trams, spoorwegen met hun zeer lage tarieven, berekend op de geringe koopkracht der massa, voeren duizenden pasargangers aan, vol hoop op de markt een paar centen te kunnen verdienen.

In de bergen kweeken de Javaan en de Chinees Europeesche groenten, goedkooper dan hier. Ik noem een paar prijzen, die gelden voor Soerabaja in Oost-Java; worteltjes per 0.5 Kg. vier cent; snijboonen id.; prei per 0.5 Kg. tien cent; spinazie per tien bosjes vijf tot tien cent; postelein id. vijf cent; andijvie id. zes à twaalf cent; stoofsla id. acht cent, enz.

Rundvleesch wordt er ook verkocht. De prijs is veertig à zestig cent per Kg., maar de kwaliteit kan niet vergeleken worden met die van hier! Vruchten in tal van soorten worden bijna het heele jaar door aangeboden. Aan den smaak van enkele soorten moet de import-Europeaan eerst wennen. Met sommige soorten lukt het onmiddellijk, met een enkele — de doerian — lukt het bij velen nooit, terwijl anderen diezelfde vrucht heerlijk van smaak vinden. Pisangs (bananen) worden in tal van verschillende soorten aangeboden. Een kam met tien à vijftien vruchten kost er vier à vijftien cent, afhankelijk van het jaargetijde. Vele oud-Indisch-gasten denken met heimwee terug aan de vele heerlijke Indische vruchten! Vooral in den winter! In de groote centra zijn de prijzen laag, kan men op de pasar te kust en te keur gaan, maar in vele plaatsen er buiten is dat

niet het geval! Daar heeft de huisvrouw heel vaak de grootste moeite om eenige variatie in de dagelijksche maaltijden te brengen. Maar de Indische huisvrouw is vindingrijk! Zoo verraste mevrouw Kruyt, echtgenoote van den bekenden zendeling-geleerde van Midden-Celebes, haar gasten eens op heerlijk eigengebakken rozijnenbrood. Op de vraag naar de herkomst der rozijnen, glimlachte onze gastvrouw. Ze vertelde, dat ze in haar tuin groeiden: mevrouw had een bepaalde soort pisang (banaan) in stukjes gesneden en deze gedroogd! Dergelijke gevallen van vindingrijkheid der Indische huisvrouw heb ik op mijn reizen door den archipel veel meer meegemaakt.

Ik kom terug op de mooie nieuwe centrale markt van Semarang, waarvan de foto hierboven de feestelijke opening weergeeft. Ze bestaat uit twee groote gebouwen, opgetrokken van gewapend beton. In het eene is alles verkrijgbaar wat eetbaar is : groenten, vleesch, visch, vruchten, lekkernijen; koffie, kippen, enz. enz., ook zeep : in het andere alles wat niet eetbaar is : katoentjes, horloges, schrijfbehoeften, gramofoonplaten, sieraden, enz. enz. Een groote pasar vormt een wereld op zichzelf, uiterst merkwaardig, het bezoek van den toerist zeer waard.

15. Zaag en schaaf kent de Dajak niet.

Met behulp van een kapmes en een dissel bouwt de Dajak in het diepe binnenland van Borneo zijn lange huis, zonder er één spijker bij te gebruiken. Wanden, daklatten, enz., bindt hij vast met rottan, Spaansch riet. Ook de dakpannen, lange smalle plankjes. Met een bijltje velt hij dikke boomen om er een paar vloerplanken van te maken. In een huis van een opperhoofd zag ik een vloerplank, die 21 m. lang was, 1.10 m. breed en 10 c.m. dik. Die plank was keurig bewerkt, net alsof een Europeesch timmerman ze had gezaagd en geschaafd! Maar zaag en schaaf kent de Dajak niet. De dorpsbewoner van Java bouwt zijn bamboe-woning met behulp van een kapmes. Ook zijn weinige huisraad. Javanen overbruggen hun rivieren met bruggen van bamboe gemaakt, technisch zóó goed geconstrueerd, dat ze de verwondering van ingenieurs opwekken. Ook bewoners van Celebes en Borneo verbinden de oevers van rivieren met eigen gemaakte bruggen, van rottan vervaardigd. Zelfs de zwervende Poenans vervaardigen die voorloopers der geweldige hangbruggen, die Rijn en Hudson overspannen.

Op het gebied van de wapenfabricatie zijn de vele verschillende volken van den oneindig grooten Indonesischen Archipel niet minder handig. De edelsmid aan de Javaansche hoven fabriceert van eenige honderden dunne stukjes nikkelijzer en ijzer de sierlijke figuren op de kling van het sierwapen, de kris. Dit is het hoogst merkwaardige „pamor" smeedwerk. De Javaansche houtsnijder of beter gezegd beeldhouwer beitelt met zijn smalle beiteltjes de sierlijke kamerschutten, lambriseeringen, doozen, enz. En zoo zou ik door kunnen gaan een opsomming te geven van het technisch kunnen der vele volken in ons onvolprezen Indië.

De groote cultures deden hun intrede. Fabrieken moesten worden gebouwd, wegen, bruggen, sporen en trams, enz., enz., aangelegd. De nieuwe maatschappij eischte ingenieurs, technisch personeel, geschoolde timmerlieden, metselaars, smeden, electriciens, enz., enz., geen duizenden, maar honderdduizenden, wellicht millioenen, in den loop der jaren. Ons steeds actief gouvernement en ook particulieren begrepen dit, waarom ze ambachtsscholen en inrichtingen voor hooger technisch onderwijs stichtten. Ja, zelfs een Hoogeschool! Daar ontvangen Javanen, Maleiers, Chineezen, Europeanen, enz., onderwijs zonder onderscheid van ras.

Op bijgaande foto ziet u Javaansche timmerlieden, die bezig zijn met het houtwerk voor eenige honderden werkliedenwoningen. Let u even op den middelsten timmerman, die een handig gebruik van zijn teenen maakt, iets waartoe wij met onze nogal stijve en stramme ledematen niet in staat zijn!

16. Het moederrecht.

Sumatra's Westkust, te beginnen met Emmahaven bij Padang, vormt een aaneenschakeling van lieflijke en grootsche natuurtafereelen, zooals men ze nergens in den Indonesischen Archipel, toch zoo rijk aan natuurschoon, aantreft. Een legende zegt, dat de eerste vorst van Minankabau, zoo heet dat gezegend, vruchtbareland, een afstammeling was van Alexander den Grooten en dat hij de vorsten van China, Japan en Rome als zijn gelijken beschouwde! De bevolking is al even merkwaardig als haar land.

In zekeren zin bezit ze reeds heel lang kies- en stemrecht. De maatschappij draagt een aristocratischen stempel, want de door haar zelf gekozen familiehoofden zijn echte potentaten, prat op hun macht en afkomst. Ze staan er op erkend te worden door hun familie, vooral door hun zusterkinderen. Dit laatste houdt verband met een eigenaardige instelling; het moederrecht. In Minankabau heeft de afstamming plaats in de vrouwelijke lijn. De kinderen behooren er tot de familie der moeder, niet tot die van den vader. Deze blijft min of meer vreemdeling voor ze. Hun natuurlijke beschermer is de broeder der moeder. Tot op zekere hoogte zorgt de vader niet voor zijn kinderen, wel voor die van zijn zuster. Hij woont ook niet in de woning van zijn vrouw, hij komt er alleen op visite. Zijn eigen woning is de vaak groote woning van zijn familie.

De band tusschen man en vrouw, noch die tusschen vader en moeder is een zeer innige. Echtscheidingen zijn er aan de orde van den dag. Dat 'n dergelijke maatschappij toch vast in elkaar zit is te danken aan 't met het moederrecht samenhangend beginsel, dat 't familiegoed ondeelbaar en onvervreemdbaar is : het blijft in de familie.

De man wordt door zijn eigen familie erg op de vingers gekeken. Ze trachten van hem te halen zooveel ze maar kunnen. Menig man vindt dat onaangenaam, waarom hij er vaak tusschen uit trekt naar den vreemde.

De bewoners van dit toeristenland bij uitnemendheid, zijn zeer op onderwijs gesteld ! De wieg van tal van artsen, juristen, enz., stond in het intellectueele centrum, de stad Kotta Gedang. Merkwaardig is ook de „Zondagsche" kleeding der vrouw (zie foto). Op hoogtijdagen draagt ze met goud- en zilverdraad doorweven doeken, die wat teekening, patroon, kleurencombinatie betreft, de bewondering van kenners opwekken. Die kostelijke kleedingstukken zijn producten van eigen land. Wie voor niet te hoogen prijs dergelijke doeken als souvenir wenscht mee te nemen, kan wel eens goed terecht bij pandhuizen. Niet ingeloste panden worden daar tegen schappelijke prijzen van de hand gedaan.

Nog een bijzonderheid van 't land is deze, dat er zoo weinig Chineezen wonen. Dit houdt verband met het feit, dat de bevolking

al even veel aanleg voor handel heeft als de Chineezen en hun concurrentie heelemaal niet vreest.

Als laatste punt wijs ik op de markten van Fort de Kock en Pajôkoemboeh. Een bezoek hieraan mag niemand overstaan !

17. Cholera en waterleiding.

Toen ik in 1896 te Semarang kwam, was Java een land, uitsluitend door ambtenaren, hooge en lagere, bestuurd. Gemeenteraden kende men niet. Aan politiek deed men niet ; partijen waren er niet ; voor godsdienstige zaken maakte niemand zich warm, in het kort het leven van den Europeaan „rolde vredig als dat des tevreden landmans henen". Om de vijf à zes jaar werd de rust ernstig verstoord. Dan trad er een cholera-epidemie op, die niemand spaarde, waaraan in de grootere en kleinere centra eerst en vervolgens op het platteland ongeteld honderdduizenden stierven : Javanen, Chineezen, Europeanen. De laatsten meenden goed te doen de cholerabacillen met een flinken borrel of een stevig glas wijn „onder den pekel" te zetten. In de apotheek kocht men allerlei „onfeilbare" choleradranken ! Het was een somber bestaan, want niemand voelde zich veilig ! De practijk had geleerd, dat de ziekte verdween, zoodra de regentijd aangebroken was. Maar dat duurde vaak weken, maanden zelfs ! Eindelijk, eindelijk viel er een zware regenbui. Na een paar dagen weer en een weer een: de regens waren doorgekomen! Ons dagblad „De Locomotief", vermeldde geen „gevallen" meer: de cholera was „weggespoeld". Wij leefden weer op, kregen weer schik in ons bestaan. Men sprak er dan wel over hoe noodig het was om een stedelijke waterleiding aan te leggen, maar dat was gouvernementszorg, wij, de stedelijke bewoners, konden nergens invloed op uitoefenen. Dus zweeg men.

De tijden veranderen, ook in Indië. In 1903 nam de Tweede Kamer een wet aan, die het mogelijk maakte gemeenteraden in de groote steden te stichten. De leden werden op advies van den almachtigen Resident benoemd. Veel kracht ging er niet van uit: men moest den „Toewan besaar" te veel naar de oogen kijken, men was niet vrij. De bevoegdheden waren zeer beperkt. Voor personen met draagkracht — en die waren er in een handelsstad genoeg — zat er in het raadslidmaatschap geen voldoende „muziek". Men hield zich dus afzijdig. Een paar jaar later mocht een deel der leden door de burgerij worden gekozen. Het plaatselijk „patriotisme" is in Indische steden in tegenstelling met hier, niet sterk ontwikkeld. Dat is een gevolg van de omstandigheid, dat de Europeaan maar een paar jaar in een stad woont om dan weer te worden overgeplaatst. Men kent de stad dus niet. Ik merk op, dat de raden wel oudere inwoners, Javaansche en Chineesche leden, telden, maar die waren in dien tijd nog niet voldoende ontwikkeld om leiding te geven. Van toestanden in de stad had feitelijk niemand eenige notie. Tot Dr. de Vogel sterftestatistieken opmaakte, waaruit bleek, dat er op sanitair gebied toestanden heerschten, die onverdragelijk waren ! Net als in alle andere grootere plaatsen ! „Men", d.w.z. de Europeesche burgerij, werd klaar wakker geschud. Er werd aangepakt ! Flink ! — onze

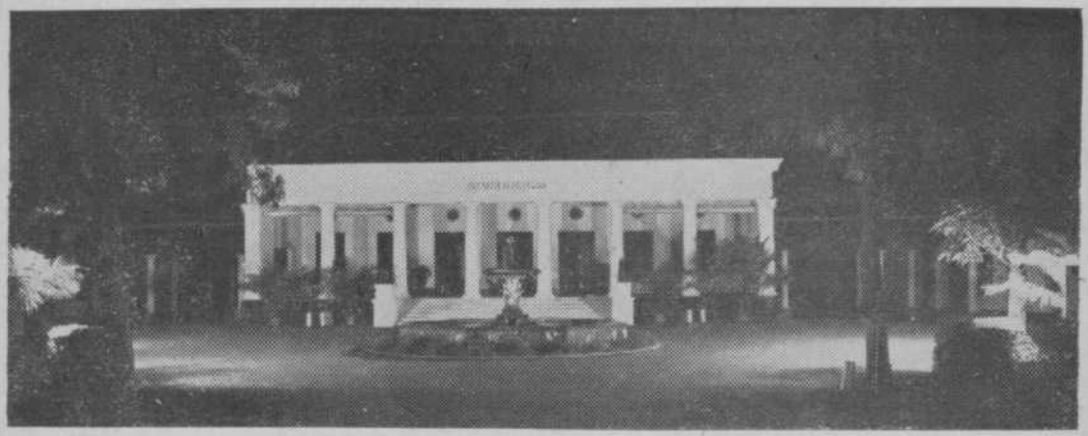

Gemeenteraad was eerst in het z.g. Residentie-kantoor, een machtig gebouw, gehuisvest. Maar de verschillende gemeentelijke diensten namen snel in omvang toe, ze „puilden" er uit ! De gemeente kocht een mooi, ruim, oud-Indisch huis en richtte dit in voor gemeentehuis.

Bij groote, feestelijke gebeurtenissen baadde het groote witte huis in een zee van licht. Tegen den donkeren achtergrond geeft dit een feeëriek effect. (Zie foto).

Als echt oud-Indisch huis houdt het de herinnering aan het „tempo doeloeh" — het verleden, dat niet meer terug keert — levendig.

18. De zeetuinen van Ambon.

Aan natuurschoon kan de minnaar der natuur zich volkomen verzadigen, zóó rijke verscheidenheid biedt hem het uitgestrekte Indische eilandenrijk ! Maar vlak bij de deur ligt het schoon vaak niet ! Ik noem b.v. „de zeetuinen" van Ambon, de Banda-eilanden, de vulkanen in de buurt van Ternate, de liefelijke Minahassa, het wereldwonder van Flores ; de gekleurde meren ; de grotten van Celebes en Oost-Borneo, enz. Maken we een kaart van Indië op dezelfde schaal als die van Europa, dan blijkt het, dat de eerstgenoemde plaatsen in Zuid-Oost Rusland vallen ; Flores in de Zwarte Zee ; Celebes en Oost-Borneo in de buurt van Moskou. Java's heerlijk vulkanenland, met zijn meertjes, bronnen enz., omvatten een strook, die het Noorden van den Balkan inneemt. De grootste natuurwonderen van Sumatra liggen in de buurt van Londen en Parijs. Ja, Nederlandsch-Indië is groot, zóó groot, dat noch de Indischman, noch de Nederlander dit beseffen. Tot schade èn van Indië — d.w.z. héél Indië en niet alleen Java — èn van Nederland !

Met een enkel woord wees ik op de meren. Die meren zijn heel merkwaardig en vaak o zoo mooi ! Wie eenmaal een blauw-zwarte regenbui over het grootsche Tobameer op Sumatra heeft zien trekken, of van de opkomst der zon heeft genoten, heeft een indruk ontvangen, die hem zijn heele leven bijblijft. Ik noem een paar cijfers, die betrekking hebben op dat meer : het ligt 900 meter boven de zee en is ruim tweemaal grooter dan het meer van Genève, dat het inzake natuurschoon heel ver achter zich laat ! Het is bijna overal omgeven door steile rotswanden, die oprijzen tot 2000 meter hoogte. Het meer mondt uit in een groote rivier met een paar geweldige watervallen, wier kracht thans dienstbaar wordt gemaakt aan de fabricage van aluminium uit de grondstof, die op niet verren afstand wordt aangetroffen. Er zijn nog meer bezienswaardige meren op Sumatra. Ik denk aan het liefelijke Manindjaumeer. Vanaf een hoogte van 1000 meter blikt men op het spiegelgladde water, waarin af en toe een prauwtje rimpels trekt. In het Zuiden en in het Oosten rijzen machtige vulkanen op, wier toppen zich in wolken verbergen. De wolken, beschenen door de zon, schenken aan 't meer een sfeer, onbeschrijflijk teer, vredig en schoon ! Door een dal in het omringende gebergte blinkt de blauwe Indische Oceaan. Ik heb wereldreizigers gesproken, die vertelden, dat van alle natuurschoon, dat ze hadden bewonderd, 't meer van Manindjau de kroon spande.

Op Java komen ook tal van bergmeren voor, sommige fraai gekleurd. Zoo'n meertje lijkt vaak klein, men kan er gemakkelijk met een steen over heen gooien, meent de toerist. Maar de steen, die hij werpt, komt niet eens in het water! Zóó vergist men zich in die grootsche omgeving in het schatten van afstanden! Bronnen zijn er ook veel in het gebergte. De groote handelsstad Semarang in

Midden-Java, onttrekt er het water voor haar waterleiding aan. Een zeer merkwaardige bron bevindt zich in het Idjengebergte in Oost-Java. Die bron bevat kalk in oplossing. Door blootstelling aan de lucht wordt de kalk onoplosbaar. En zoo heeft in den loop der eeuwen de bron zich zelf ingemuurd, zie foto. Geen kalmer, rustiger, vrediger, idyllischer plek dan die bron, hoogst zelden door menschen bezocht.

19. De Chineezen in Indië.

De geschiedenis van China is zéér oud, veel en veel ouder dan die van Rome! In de oudheid reeds dreef het handel met Java. Langzamerhand vestigden zich daar handelaren. De connecties met het vruchtbare eiland werden zóó innig, dat Javaansche vorsten geregeld gezantschappen naar het groote rijk zonden. Dit leidde er toe, dat de keizers in de meening gingen verkeeren, dat ze er de opperheerschers waren.

De Chinees is ijverig, zuinig, eerlijk, sterk, volhardend en bezit grooten aanleg voor handel en industrie. Door al deze eigenschappen is de beteekenis van den Chinees voor Indië veel grooter dan het verhoudingsgetal van zijn aantal uitdrukt. Hij heeft zich sterk vermengd met de Inheemsche bevolking, waardoor de stand der Indo-Chineezen is ontstaan. Is zijn uiterlijk Chineesch, zijn geest is een mengsel van Europeaan, Inheemsche en een weinig van den Chinees. Toch voelt de Indo-Chinees zich verbonden met het geweldige China. Hij spreekt de Maleische taal met af en toe een Chineesch woord ertusschen om te laten hooren, dat hij tóch Chinees is.

De Chinees in Indië exploiteert: pannen-, steen-, en kalkbranderijen. Hij is bakker, timmerman, kleermaker, aannemer, meubelmaker, schoenmaker, eigenaar van suikerfabrieken, van bankinstellingen, reederijen, hij vervaardigt vuurwerk, sigaren, sigaretten, is eigenaar van theefabrieken, meelfabrieken. Hij staat aan het hoofd van winkels, warenhuizen. Hij is in één woord zakenman en vormt den schakel tusschen den grooten Europeeschen handelaar en de bevolking. Ook zijn er thans Chineesche artsen, juristen, enz., aan Nederlandsche scholen of die te Batavia en Bandoeng opgeleid.

Nergens in den oneindig grooten archipel bevinden zich meer Chineezen dan in N.W. Borneo. Daar liggen de z.g. Chineesche districten. Eeuwen geleden stichtten ze daar echte kolonies van mijnwerkers en landbouwers. Ze vormden er afzonderlijke staatjes met politieke macht. Het heeft ons Gouvernement veel strijd, moeite en zorg gekost ze onder Nederlandsch bestuur te brengen. In de grootere plaatsen daar waant men zich in China verplaatst. Daar komen geregeld Chineesche tooneelspelers hun eigenaardige voorstellingen geven. In gezelschap van een Pater, die hun taal verstond, heb ik er eens een voorstelling bijgewoond en me verbaasd over alles wat ik zag.

Toen de bekende Majoor-Chinees Tjong A Fie te Medan (Sumatra) gestorven was, werd er onmiddellijk een papieren villa gebouwd naar het model van zijn paleis in China, waarin zich ook de goederen van den overledene bevonden, ook van papier. Nevenstaande foto stelt den voorgevel voor. Vier dagen voor de begrafenis werd de villa met de goederen verbrand. Een zinnebeeldige voorstelling van het geloof der Chineezen dat: niet zijn werken, maar de goederen den overledene volgen naar gene zijde van het graf. (Borneo-almanak 1925).

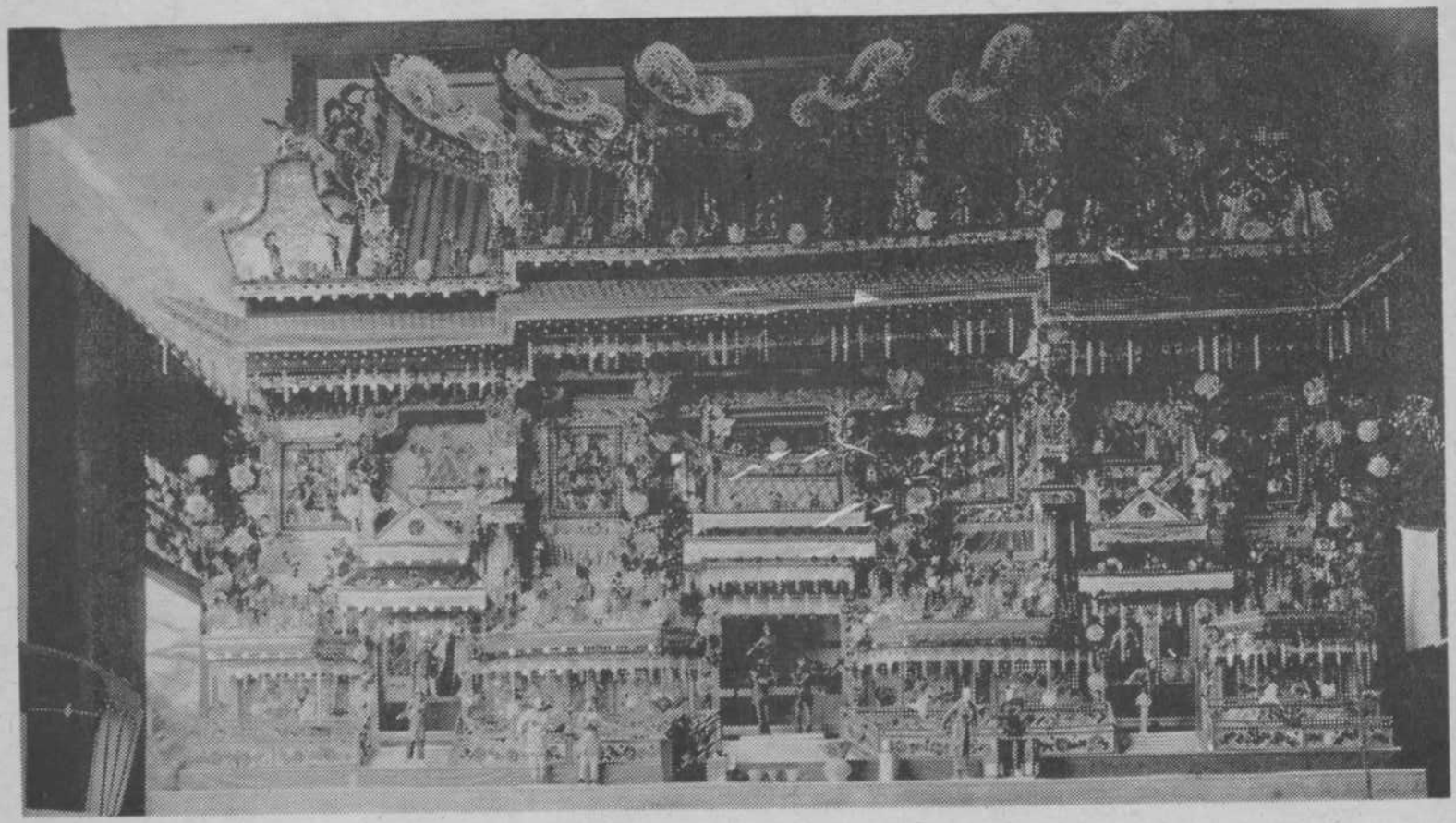

20. Pasar malem.

Semarang, de groote Javaansche handelsstad, de stad door de nabijheid van het heerlijke heuvelland, te vergelijken met Haarlem—Bloemendaal, als woonstad zoo bevoorrecht boven Batavia en Soerabaja, houdt elk jaar haar jaarmarkt, die men daar „Pasar malem" noemt. — Pasar beteekent markt en malem avond. De naam is afkomstig van het oude jaarlijksche Javaansche feest, dat een week duurde en 's avonds op alle voorname plaatsen wordt gevierd. De kinderen loopen dan rond met toeters, papieren molentjes, luchtballonnetjes, net als hier bij ons. Het karakter dier pasar malems is in groote steden veranderd. Men kan ze thans min of meer vergelijken met onze groote centrale jaarmarkt. De er voor bestemde gebouwen worden elk jaar nieuw opgetrokken. Het is verbazingwekkend hoe de architecten de kunst verstaan van bamboe en hout die groote gebouwen op te richten, elk jaar in een nieuwen stijl! Vooral bij avond als de feestverlichting is ontstoken, maken ze tegen den zwarten achtergrond van den stillen tropischen nacht een feeërieken indruk (zie foto).

Het doel dier markten is om bij het publiek belangstelling te wekken voor kunstnijverheid, landbouw, handel, industrie en andere gebieden.

Zoo liet b.v. het bekende dagblad „De Locomotief" zien, hoe een dagblad ontstaat. Op een zetmachine werd vliegensvlug het lettermateriaal gezet, dat op een snelpers er naast dadelijk werd afgedrukt en onder het er zich om verdringende publiek verspreid. Het departement van Economische Zaken toonde tal van inheemsche industrieën. „Waterstaat" was vertegenwoordigd o.a. met een maquette van de grootste sluis ter wereld, die van IJmuiden. Schepen voeren er in, werden geschut, voeren verder. De J(avasche) M(otor) C(lub), (de Indische „N.A.C.", „A.N.W.B.") had er een prachtige stand. De Stoomvaart Maatschappij Nederland, de Rotterdamsche Lloyd, de Maatschappij Oceaan (de z.g. „Kongsi tiga" — de maatschappij van drie) vertoonde een maquette van de reede der havenstad van Mekka, Djeddah. Ze trok de grootste belangstelling der aanstaande Mohammedaansche pelgrims; Javaansche kunstnijveren lieten hun producten zien, die gretig werden gekocht; Chineezen hadden er hun stands en exploiteerden restaurants, enz. En dan de vermakelijkheden! Voetbalwedstrijden; openlucht bioscoop; vuurwerk; optreden van artisten; inheemsche spelen; bals met attracties; cabarets; carnavals voor jongens en meisjes, enz. enz., droegen er zorg voor dat allen: Javanen, Chineezen, Maleiers, Arabieren, Britsch-Indiërs, Europeanen, de heele bonte verscheidenheid der bewoners van een groote Indische stad, groot en klein er ontspanning vonden. Wat de inheemsche bevolking betreft, tegen zeer matige vergoeding, verband houdend met haar lagen levensstandaard.

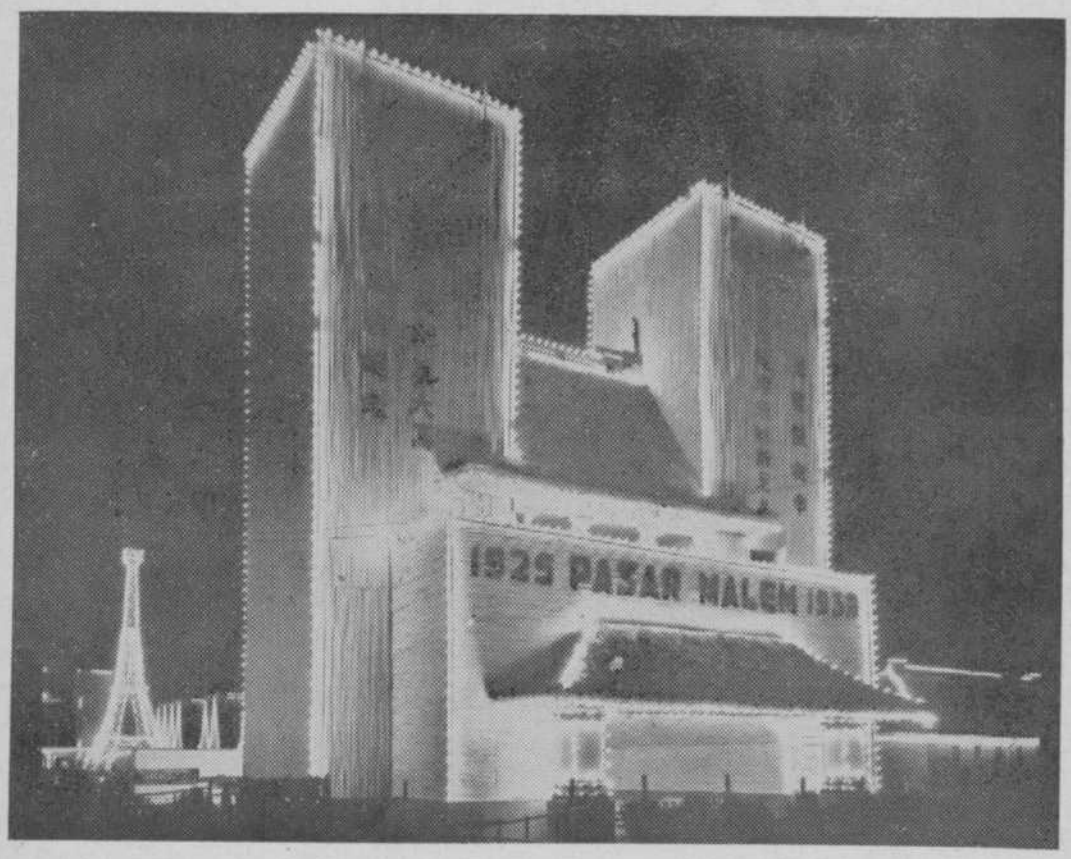

Dat de Chinees, de geboren handels- en zakenman, bij het tot stand komen der pasar malem een zeer voorname rol speelde, spreekt van zelf. Vergis ik me niet, dan was de voorzitter van het comité van actie een vooraanstaand Chinees.

21. 's Lands plantentuin bij Buitenzorg.

U weet, dat de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië te Buitenzorg (Java) in een paleis woont, welks heerlijke tuin grenst aan den beroemden „plantentuin", pl.m. 85 hectare groot. Buitenzorg is indertijd gesticht met het doel den hoogsten ambtenaar in Indië rust en ontspanning te bezorgen bij zijn uiterst zware en verantwoordelijke taak. Al vele jaren geleden werd het ontspanningsoord vaste woonplaats. Het paleis ligt in een omgeving zóó liefelijk en tevens zoo grootsch, dat het niet onder woorden is te brengen.

Het klimaat mist er de vaak zoo verlammende hitte van Batavia. De gelijkmatigheid der temperatuur met een overvloed van regen maken de plaats tot een natuurlijke broeikas, waarin zich de hoogste groeikracht ontwikkelt. In die omgeving is het juweel van Nederlandsch-Indië ontstaan : de Botanische tuin ! Parken met de zeldzaamste boomen en planten wisselen af met uitgestrekte vijvers, waarop in het heldere water de droom-groote bladeren van de Victoria Regia met haar roomkleurige bloemen, de zachtkleurige lotus, de roosbloemen der Nymphea Lotus — familie van onze witte waterlelie — drijven (zie afbeelding). In de waterkommen van dezen vijvertuin worden moerasplanten van alle deelen der aarde gekweekt, b.v. d' Egyptische papyrus.

Niet alleen voor geleerde onderzoekers is 's Lands Plantentuin van groote beteekenis. Ook voor den tropischen landbouw is dit het geval. Uit den plantentuin hebben zich verschillende proefstations ontwikkeld, die voor Indië van zooveel beteekenis zijn.

Tot den tuin behoort ook het pl.m. 1250 hectare groote oerwoudreservaat in de bergen, waarin een plantkundig laboratorium is gesticht, waar geleerden van heel de wereld komen werken. Van „Tjibodas", zoo heet die studiegelegenheid, gaat een bekoring uit, die na vele tientallen jaren nog spreekt tot het gemoed van hen, die het voorrecht genoten er te kunnen werken. Indertijd was er een Javaan aan verbonden, die deze geleerden tot gids diende in het oerwoud. Hij kende er bijna alle planten en dat waren er ettelijke honderden, wellicht duizenden ! Een merkwaardig feit ! Tjibodas is ook acclimatisatietuin. Aan dien tuin dankt Java het monopolie van het uiterst belangrijke geneesmiddel tegen de uitputtende ziekte : malaria.

Groot doorzettingsvermogen, oneindige zorgen heeft het den pioniers gekost, dit alles op te bouwen. Ik noem twee namen : Teijsmann en Treub.

22. Hooger onderwijs.

Nu zult u uw oogen niet willen gelooven", merkte de burgemeester van Semarang — de groote handelsstad aan de Noordkust van Java — op, toen hij de deur naar het hoogste klasselokaal der gemeentelijke handelsschool opende. En werkelijk, ik stond verbaasd : op de voorste banken zaten vier Javaansche meisjes ! In 1914 had ik mijn oude woonplaats verlaten, in 1924 was ik er op bezoek. Gedurende die tien jaren had zich de geweldige verandering in de Javaansche maatschappij voltrokken, waarbij meisjes naast jongens gezamenlijk onderwijs ontvingen op een handelsschool ! Dat Javaansche jongens scholen bezochten waarbij de Nederlandsche taal de voertaal was, was in 1914 geen heel groote bijzonderheid meer. Maar slechts twintig jaar geleden was dit wèl het geval ! Toen was dit voorrecht slechts voor heel, heel enkelen weggelegd. Alléén voor de zonen der allerhoogsten van de Javaansche maatschappij. En dan soms clandestien ! De bekende Regentszoon Djajadiningrat b.v. werd te Batavia op een Europeesche school als Europeesche jongen binnengesmokkeld ! Hij was een begaafd leerling, die overging naar de H.B.S. en in 1899 eindexamen deed. Toen een heel groote uitzondering. Maar Javaansche meisjes ? Dat kon de toenmalige Javaansche maatschappij onmogelijk toelaten ! Zelfs voor Nederlandsche meisjes was het een uitzondering. Het eerste dier meisjes deed in 1895 eindexamen H.B.S.

Er stond een zeer begaafde Javaansche regentsdochter op. Zij wilde dat haar vele zusters, haar talrijke vrouwelijke landgenooten recht hadden op ontwikkeling in Westersche richting. Zij is de pionierster geweest voor de vele meisjes, die thans op de talrijke meisjesscholen opgeleid worden tot de gelijkwaardige levensgezelinnen van haar Javaansche echtgenooten, tot ontwikkelde moeders voor hun kinderen.

Deze voor de Javaansche maatschappij zoo belangrijke verandering heeft zich in enkele jaren voltrokken, dank zij de pionierster: Raden Adjing Kartini ! Eeuwenlang had de Javaansche maatschappij zich tegen coëducatie verzet.

Thans bezoeken Javanen en Chineezen — ook voor dezen waren de Europeesche scholen indertijd gesloten — de verschillende inrichtingen van lager tot hooger onderwijs, zoodat de regeeringsmachine, eertijds alleen in handen van Nederlanders, thans in de allerhoogste betrekkingen Javanen telt.

De H.B.S. te Semarang werd in 1877 gesticht. Niet in een school er voor ontworpen en gebouwd, maar in een groote particuliere woning. Het aantal leerlingen nam in den loop der jaren zeer snel toe. Vooral in de eerste klassen was het aantal zeer, zeer groot. Ook op de andere middelbare scholen op Java. Ik heb me laten vertellen, dat er op één dier scholen, ik meen te Soerabaja, tien, zegge tien

eerste klassen (z.g. parallelklassen) werden opgericht. Hoeveel er te Semarang de laatste jaren noodig waren, weet ik niet, maar wel is het me bekend, dat de leerlingen de school „uitpuilden" !

In 1939 is de nieuwe school aan den voet van Semarang's heerlijke woonstad in de heuvels ingewijd. De foto geeft een goed beeld van de groote uitgestrektheid eener Indische H.B.S. met haar vele honderden leerlingen en tientallen leeraren. Ik vertel er nog bij, dat de school voldoet aan moderne eischen.

23. Het heiligdom van den Tanimbarees.

Wij tellen de knoopen van ons vest en trekken de bloemblaadjes van het madeliefje uit. De bewoner van de verre Tanimbar-eilanden in het Oosten der Molukken, wichelt met behulp van zijn overleden voorvaders. Elk mannelijk bewoner dier eilanden draagt in een taschje, dat hem nooit verlaat, de halswervels van zijn voorouders bij zich. Bij ziekten, tegenslagen e.d. raadpleegt hij ze. Hij prevelt een gebedje, waarin hij vraagt: „grootvader kom hier op mijn tasch zitten, want ik wil u wat vragen. Als ik iets vraag wat juist is, beweeg u dan vooruit. Is het niet juist, beweeg u dan niet." Hij stelt een vraag zóó, dat het antwoord is: ja of neen. Hij laat het taschje aan een armband hangen. Begint het te slingeren, dan is het ja. Blijft het stil hangen of begint het te schudden, dan is het neen.

Bij sterfgevallen wordt de overledene uitgehoord. Men wil dan weten of hij schulden heeft nagelaten, of hij wel eens fouten had begaan, zonden bedreven, enz. Vier jonge, stevige mannen nemen den doode op hun schouders. Een oude man van voornamen huize ondervraagt. Ziet men nu na een vraag de jongelui met het bovenlijf even voorover buigen, dan is het antwoord ontkennend. Men vraagt net zoo lang, tot men niets meer weet. Dat ondervragen en antwoorden is heilige ernst! De verklaring is vermoedelijk de volgende. In een dergelijke maatschappij weet men alles van elkaar, niets blijft er geheim. Bij een vraag weten de jongelui het antwoord. Zonder het zelf te beseffen, geven ze dit te kennen door zich al of niet te bewegen. De omstanders zijn er vast van overtuigd, dat de doode heeft geantwoord.

Het bovenstaande ontleende ik aan een artikel van pater Drabbe. Of de bevolking thans, nu de Zending een zeer groot deel der bevolking tot Christenen heeft gemaakt, nog zoo veelvuldig wichelt, weet ik niet.

Op een zeer in het oog vallende plaats in huis, vlak tegenover den ingang richt de Tanimbarees zijn heiligdom op; de taboe. Dit is een dikke plank, in den vorm van een mensch, mooi besneden. Boven op bewaart de bewoner de schedel van den stichter van zijn huis.

De voet der taboe is de eereplaats in huis. Ik had indertijd bij een heel kort bezoek aan een dergelijke woning, die taboe gaarne gefotografeerd, maar ben er niet aan begonnen, omdat ik voorzag, dat vanwege duisternis en omstandigheden kans op succes was uitgesloten. Pater Geurtjens liet later een stuk van het dak wegnemen en ook een deel van den vloer. Toen had hij licht, hoewel de belichting verre van ideaal was. Maar hij was toch in staat een foto te maken, die ik hierbij afbeeld. Ze behoeft na het bovenstaande geen verdere toelichting. Alleen merk ik op, dat links onderaan de taboe een kist of koffer staat, vervaardigd van bamboe.

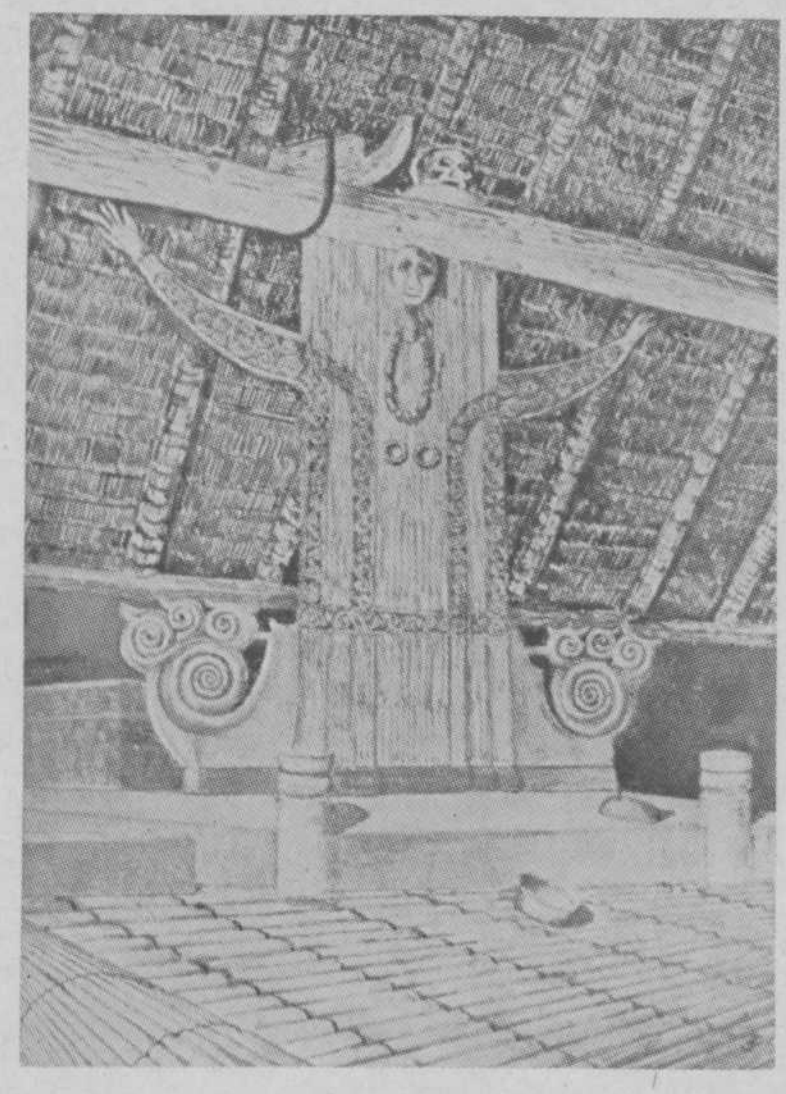

24. De zondebok.

Allen kennen wij den zondebok. Hij werd beladen met al de schulden en overtredingen van welken aard ook. Het stamhoofd legde daartoe beide handen op den kop van het dier, waarna hij alle zonden hardop beleed. Een man, die er voor was aangewezen, nam het dan mee in de woestijn, waarna hij het los liet. Zoo werden de overtredingen van heel de stam naar een afgelegen land gebracht.

Geen haar van mijn hoofd had er ooit aan gedacht, dat ik een gewoonte van gelijke beteekenis nog eens met eigen oogen zou zien!

Op een wandeling langs den oever van een der Borneosche breede stroomen, de majestueuze Mahakkam (Oost-Borneo) zag ik een Dajak, die met een klein vlotje, versierd met takken en blaren onder den arm, naar de rivier liep. Hij plaatste het, daar aangekomen, in het water, hield het aan een paar rottans (Spaansch riet) vast (zie teekening), strooide er gele rijst over onder het uitspreken van een rede, die ik niet verstond, omdat ik zijn taal niet kende. „Zou dit nu het wegzenden van een ziekte zijn, waarover ik meermalen gelezen had?" dacht ik. Daar moest ik meer van hebben. Ik logeerde toen bij de paters van de missiestatie te Tering. Uit den aard van hun werkkring zijn missionarissen op de hoogte der gewoonten van de bewoners in hun omgeving, zoodat ik goede voorlichters had. Mijn vermoeden bleek juist te zijn. Er was een zware zieke in de kampong (dorp). Hij had een Dajaksch medicijnman laten komen. Deze had den zieke op zijn manier behandeld, een behandeling, die een paar dagen duurt. Na heel veel moeite had hij de „ziekte" gevangen en om nu de zekerheid te hebben, dat ze geen kwaad meer kon stichten, op een vlotje geladen en dat de rivier laten afdrijven. Op het vlotje lagen offers met de bedoeling de ziekte of de ziektegeest te binden, zoodat ze niet tijdig kon ontsnappen.

Het zich ontdoen van ziekten door ze weg te zenden in een bootje of op een vlotje is een gewoonte, die op tal van eilanden in den oneindig grooten Indonesischen Archipel toepassing vindt.

Ook de Chineezen kennen ze. Van Ossenbruggen vertelt er van in zijn bekende werk. In 1910 woedde weer een hevige cholera-epidemie in Indië. Ook te Makassar, de groote handelsstad van Celebes. Op hun manier wilden de Chineezen die vreeselijke ziekte verdrijven. Om te beginnen hadden ze een hooge paal met een groote gele vlag aan den ingang van de haven geplaatst. Die bevlagde paal moest booze geesten afweren. Verder hadden ze van het Bestuur de gaarne verleende toestemming gekregen, een flinke boot, van papier en hout gemaakt, op stapel te zetten. Zoodra dit schip gereed was, zouden ze het van voedsel enz. voorzien, naar zee dragen en het aan de golven prijs geven.

Ik voeg aan het bovenstaande toe, dat dank zij de voortreffelijke maatregelen door Bestuur en Gezondheidsdienst getroffen, de

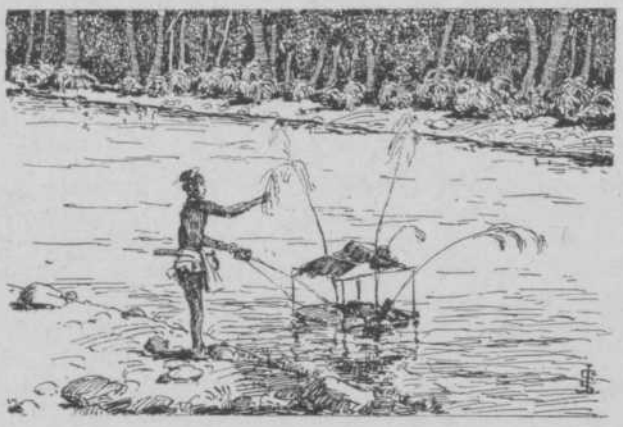

besmettelijke ziekten, waaraan eertijds millioenen menschen stierven, thans niet meer voorkomen.

(N.B. De hierboven gegeven verklaring is volgens den heer H. Schärer niet heelemaal juist. Toelichting volgt t. g. t. Noot bij de correctie. H. F. T.)

25. Krokodillenvangst.

U heeft nog nooit een krokodil zien vangen. Ook in die streken, waar die ongure beesten voorkomen, is dit geen alledaagsche gebeurtenis. Ja, er zijn genoeg streken in het oneindig groote Indië, waar de bevolking ze niet wil dooden. Immers, volgens de meening der menschen, die nog zoo dicht bij de natuur staan, is een krokodil feitelijk een mensch. Heel oude, groote noemen ze „grootvader". En grootvader doodt men natuurlijk niet. Wanneer echter een mensch door zoo'n dier gegrepen is, eischt de bloedwraak, dat men er jacht op maakt tot er een gevangen wordt, dat bij opening van de maag resten van een mensch blijkt te bevatten. Dit dier is dan de schuldige.

Voor die jacht roepen de Dajaks dikwijls de hulp in van een beroepsjager, vaak een Maleier. Vroeger gebruikte deze een heel lange rottan (Spaansch riet) aan het eene uiteinde voorzien van een lange bamboe. Deze diende tot dobber. Aan het andere uiteinde bond hij een stuk vezelig, uitgerafeld touw, voorzien van een pl.m. 3 dm. lang stokje van het harde ijzerhout, aan beide uiteinden toegespitst. Hieraan bond hij het aas, meestal een aapje. Slikte een krokodil het aas op, dan kon hij het vezelig touw niet doorbijten. Het stokje met het aas, in het verlengde van rottan en aas kon de jager door aan een lusje te trekken, min of meer rechthoekig op de lengterichting trekken. Hoe, kon mijn zegsman, dien ik maar half verstond, me niet duidelijk maken. Het gevolg er van was, dat het dier stokje en aas niet meer kon uitspuwen. Het heele „hengelsnoer" met dobber werd ergens aan den oever der rivier neergelegd met een hond er naast. Door luid janken trok het dier de aandacht. Had men „beet" dan werd de krokodil in prauwen nagezet. De dobber gaf de plaats aan waar het dier zich bevond. Door trekken en vieren van de lange lijn werd het dier zóó vermoeid, dat men het kon afmaken, op den wal trekken en openen. De „moderne" manier heb ik zien toepassen aan de Mahakkam, een van Borneo's breede stroomen. Een beroepsjager (Maleier) vischte met zijn huisboot, een woning op een vlot, die rivier af met het doel krokodillenhuiden te verzamelen en te verkoopen. Hij bediende zich van een stevige ijzeren haak, vastgemaakt aan een stuk vezelig touw. Tot aas diende een stuk krokodillenvleesch. Op een afstand van pl.m. 75 c.M. van de haak, had hij een pl.m. 4 cm. dik stokje vastgemaakt onder een hoek van 90 gr. Slikte een krokodil de haak naar binnen, dan verhinderde de stok hem om den bek te sluiten. Op die wijze liep de jager minder gevaar te worden gegrepen als de eigenlijke jacht begon. Met groote handigheid — en durf! — wist hij bij het achtervolgen dat stokje met behulp van een paar er aan verbonden dunne rottans, dwars in den bek te trekken en vast te maken. Ook gelukte het hem nu een lus om de kaken te werpen en deze vast te binden. Door trekken en vieren der lange lijn matte hij het dier zóódanig af, dat hij in staat was met

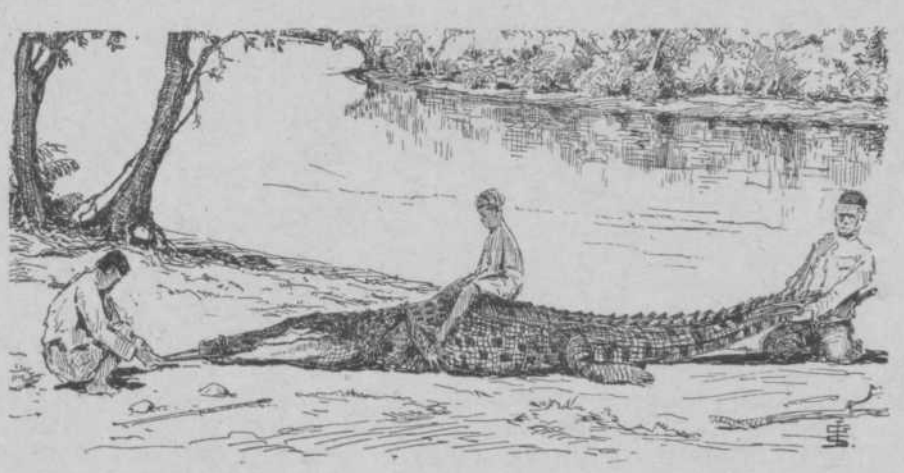

zijn helpers de voorpooten op den rug vast te binden, evenals de achterpooten. Dan wierp hij ook strikken om de geduchte staart, waarna hij het dier in den vorm van een hoepel oprolde. Hij liet het in de rivier liggen. Na een uurtje was het dan gestikt. Hij trok het dan op den wal om het te villen. (Zie teekening). Op die wijze verkreeg hij gave, onbeschadigde huiden. Het vleesch hing hij in flinke stukken aan zijn woonvlot. De visschen kwamen er op af, zoodat hij rustig kon gaan hengelen. Hij verkocht het ook aan Dajaks. Of alle Dajaks dit vleesch, dat heel zuiver is en goed van smaak moet zijn, eten, weet ik niet zeker.

De krokodil legt eieren, zoo groot als die van een gans. Ongeveer 20 tot 100 begraaft het wijfje in het oeverzand. Ze bedekt het met blaren en takjes. Zonnewarmte doet ze uitkomen. Onmiddellijk na het verbreken der taaie, vrij harde schaal, spoeden de jonge diertjes zich naar de rivier.

26. Borneo, het land der „Dajaks".

U weet, dat ik Borneo heb bereisd, het land der „wilde" Dajaks. U weet ook, dat ik sympathie voor deze menschen heb opgevat, wat u misschien verwondert. Immers Dajaks zijn wreed en bloeddorstig, mogen op den naam mensch geen aanspraak maken. Die meening is onjuist. Dat ze zich heeft gevormd, is te wijten aan de omstandigheid, dat men die menschen niet goed kende. Hierin is de laatste jaren verbetering gekomen, te danken aan den arbeid der zendelingen en missionarissen, die de talen leerden, kennis maakten met de verhalen en overleveringen, mythen en sagen, die mondeling oververteld, het materiaal vormen, dat de literatuur hier in boeken en tijdschriften verzamelt. Door bestudeering kwam men tot beter en juister inzicht, leerde men de diepe beteekenis kennen van gewoonten, in onze oogen wreed, in die der Dajaks noodzakelijk.

Een zendeling, de heer Schärer, vertelde mij, dat hij met stapels aanteekeningen uit Borneo was teruggekeerd, die hij nu bezig was te bestudeeren en te verwerken tot een dissertatie en een groot werk over den Dajakstam, waaronder hij lange jaren had gewerkt. Hij schreef mij verder, dat hij zich een beter inzicht had gevormd inzake het zielelven der menschen. Ook, dat hij na lang nadenken tot de meening was gekomen, dat de Dajaksche voorgangers, de priesters, hun godsdienstig systeem grondig hadden doordacht, systematisch opgebouwd. De velen, die mijn film van Centraal Borneo hebben gezien, kunnen uit deze zeer korte opmerkingen opmaken, dat niet alleen de buitenkant van het leven der Dajaks merkwaardig is, maar ook de binnenkant.

Wanneer er een doode is in het dorp, de wereld der bewoners, is de wereldorde ernstig verstoord. De ziel, wij hebben er geen passend woord voor, waart rond. Ze brengt groote onrust in de Dajakwereld. Deze is pas hersteld, zoodra de ziel in het zieledorp, den Dajakschen hemel is aangeland. Hiertoe dienen tal van ceremonies en handelingen, verschillend in de diverse deelen van het groote Borneo. In sommige streken is de reis van de ziel naar den hemel in kleuren afgebeeld op een pl.m. twee meter hooge plank. De teekening stelt een drietal schepen voor. Een er van, het z.g. neushoornvogelschip, dient als sleepboot voor een ander. Wellicht houdt de voorstelling van schepen verband met het feit, dat de Dajaks in den ouden tijd met schepen over zee op Borneo zijn aangeland. Ik merk terloops op, dat sommige Dajakstammen nog tot het midden der vorige eeuw stoute zeevaarders en kloeke handelaren waren.

Zoo'n teekening bevat de volgende voorstellingen: een diepe plaats in de nevelzee, waarin zich kreeften bevinden. De snavel van den neushoornvogel, de mythische vogel, het symbool van kracht, slimheid e.d. De dappere luchtgeest met scheenbeenen, scherp als een

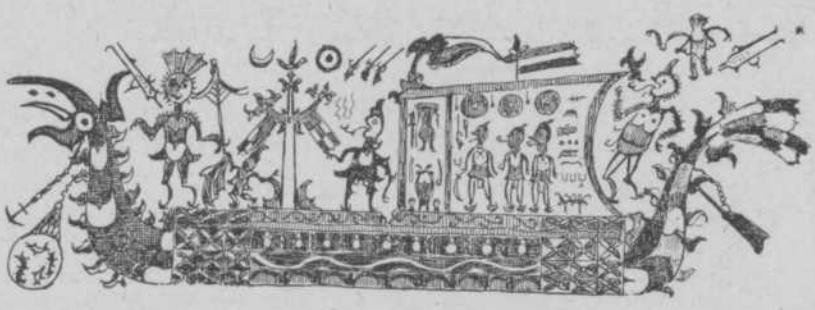

mes. Hiermee velt hij de zware boomen bij het vliegen door het woud. De wonderboom. Hij draagt vlaggen van gekleurde lappen doek. Er boven staan maan en zon. De schatkamer met kostbare voorwerpen; de kapitein der boot; de stuurman; de groote kano waarmee zeeroovers worden verdreven. Alle afgebeelde personen dragen namen.

27. Een „vreemde" manier om iemand te wekken.

In de eerste jaren van mijn apothekersloopbaan op Java, had ik, wat men in apothekerskringen noemt, nachtdienst. Dit beteekent, dat ik elken nacht één of meermalen op moest staan om medicijnen te verstrekken. Een Javaansche apotheekbediende klopte mij dan uit bed. De wet eischt, dat een apotheek veertien uur per dag open is, te beginnen 's ochtends zeven uur. Tweemaal per week had ik 's avonds tot negen uur geen dienst. En om den anderen Zondag ook niet. De Zondagsdienst ving aan om zeven uur 's ochtends en eindigde om negen uur 's avonds, waarna de gewone nachtdienst volgde.

Ik werkte te Semarang, een der groote kuststeden in de vlakte, bekend, evenals Batavia en Soerabaja, om het warmvochtige klimaat. Vacanties kende men toen niet, behalve bij de scholen. Buitenlandsch verlof werd verleend om de tien jaar. U ziet, dat een dergelijke werkkring niet tot de lichte behoorde! Maar ik was jong en ik dacht geregeld aan de woorden van een oud-Indisch collega bij het afscheid: „Denk er om, als je in den Oost wil vooruit komen, moet je aanpakken". Er werd en er wordt nog in Indië door velen hard gewerkt, niet alleen door den man, maar ook vaak door de vrouw!

's Nachts werd ik gewekt door een Javaansch apotheekbediende. Dat geschiedde door kloppen op de deur van de slaapkamer. Het begon met heel zacht tikken, dat langzamerhand in kracht toenam en eindigde met de woorden: „Toewan recèp". Ik hoor het nu na vijftig jaar nog! Nu was ik al wakker vóór het tikken begon, want mijn slaap was onvast. Vandaar, dat ik me die manier van wekken zoo goed herinner. Ik schreef toen die bescheiden manier van wakker maken toe aan de bekende hoffelijkheid van den Javaan. 's Middags ging ik een uurtje rusten op een langen stoel, want ik was moe natuurlijk. En nu raadt u nooit hoe een apotheekbediende (Javaan) me wekte: door heel zachtjes knijpen in den grooten teen ! Ook deze methode schreef ik weer toe aan den zachten aard van den Javaan. Later begreep ik beide manieren van doen. De Indonesische volken meenen nl., dat zij bestaan uit het stoffelijke lichaam en het geestelijke, dat dit lichaam het leven schenkt. Dit geestelijke deel kan b.v. in den slaap het lichaam verlaten, om er weer in terug te keeren. En dan is alles in orde. Maar keert het er niet in terug, wat gebeurt bij p l o t s e l i n g ontwaken, dan wordt de mensch ziek. Duurt de afwezigheid te lang, dan sterft de mensch. Men dient derhalve een slapende voldoenden tijd tot ontwaken te geven !

Bij dood verlaat het onstoffelijke, het „tweede ik", het lichaam. Op bijgaande teekening ziet u een Dajaksche vrouw met fraai getatoeëerde armen en handen. Die tatoeëering heeft, afgezien van het feit, dat zij dient ter verhooging van de schoonheid der vrouw, nog

een andere beteekenis. Bij haar dood zal het onstoffelijke zich vereenigen met dat der familieleden in het hiernamaals. Het moet daarbij een langen weg afleggen, die gedeeltelijk loopt door een stik donker ravijn. Zonder licht zou het hierin verdwalen. Maar de tatoeëering straalt licht uit. Hoe donkerder ze is, hoe meer licht ze geeft, hoe gemakkelijker het is den weg te vinden naar de verwanten in den Dajakhemel. Het ergste wat een Dajak kan overkomen is in het hiernamaals gescheiden te moeten leven van zijn familie! Vandaar ook, dat de Dajaksche vrouw de zeer pijnlijke behandeling van het tatoeëeren verdraagt.

28. Indische kikkers.

Onze kikkers kwaken, springen, zwemmen, hun Indische soortgenooten loeien, klimmen, vliegen!

Er leven op aarde ongeveer 1000 soorten kikkers, waarvan in ons Indië eenige honderden. Er zijn daarbij heel groote, kanjers met een lichaamslengte van 17 c.M.! De Indische kikkers leven in het water, op den grond of op boomen. Na een warme regenbui stijgt er uit de natte rijstvelden en de moerassen een oorverdoovend gekwaak op, dat wel wat gelijkt op het geloei der kalveren in de wei op een mooien zomeravond. Alleen het is veel krachtiger en aanhoudend. Het geluid lijkt ook wel iets op het slaan met een hamer op een aambeeld. De Maleier noemt die kikkers „Kang Kong", vermoedelijk een klanknabootsend woord.

De Indische kikkers voeden zich met insecten, maar er zijn er ook, die wormen, hagedissen en kleine slangen verorberen. Sommige soorten vertoonen zich overdag, andere bij nacht. Deze verschuilen zich bij daglicht onder steenen of in holen om bij donker te voorschijn te komen. Dan gaan ze fourageeren. Ik herinner me nog levendig, hoe ze kalm en waardig de voorgalerij van ons huis kwamen binnen springen tot groot vermaak van de kinderen. Dat was dan in het begin van den regentijd, wanneer er veel voor ze te halen viel. Dan kwamen groote zwermen insecten op het licht der lampen aan de muren afvliegen. De dieren posteerden zich in een hoek van twee muren, waar de grond bezaaid lag met insecten, die tegen de lampen waren gestuit en naar beneden gevallen. De kikkers zaten er met open bek, waarin ze de insecten opvingen om hem regelmatig te sluiten en te openen. Al gauw hadden de dieren zich rond en dik gehapt en geslikt, waarna ze statig in de duisternis verdwenen.

Talrijk zijn de soorten, die op boomen leven. De bevolking is er bang voor, want bij vervolging bespuiten ze hun belagers met een scherp vocht, dat gevaarlijk schijnt te zijn als het in de oogen komt. Die kikkers beklimmen de boomen door middel van zuignapjes aan hun teenen. Vliegen kunnen sommige soorten ook. Eigenlijk is het zwevend vallen. Hiertoe zijn ze in staat gesteld door vliezen tusschen de teenen (zie teekening). Er zijn ook nog soorten, die in het zweven uitmunten, daartoe in staat gesteld door huidplooien. Op Borneo schijnt er een voor te komen, die allen de baas is. Het beestje klimt hoog in den kroon van een boom, zuigt de longen vol en waagt den sprong. Het strekt de achterpooten in één vlak met het lichaam en zeilt weg met krachtige slagen, op en neer, voor- en achteruit, waarbij dan een der achterpooten tot roer dient.

Tot slot merk ik nog op, dat het Borneosche woud een vliegende slang, een hoogst onschuldig dier herbergt. Ze schiet als een pijl uit den boog van den eenen boom naar den anderen, om daar op het zachte mos te landen.

29. Friesche boter op de Indische tafel.

U weet, dat de oneindig groote Indische Archipel bestaat uit 30.000 eilanden, groot en klein. Een er van is Bali, bekend om zijn ongeëvenaard natuurschoon, en zijn kunstzinnige bewoners tevens bekwame landbouwers en veeboeren. En dan bezit Bali nog iets, dat minder bekend is: zijn eigenaardige koperen munt, „Kèpèng" genaamd. Vermoedelijk is dit geld heel lang geleden door Chineezen in groote hoeveelheden ingevoerd. In het midden der Kèpèngs bevindt zich een gat. Bij het vervoer rijgt de Baliër er een koord door, zoodat het snoer gemakkelijk vervoerd kan worden. Gemakkelijk is eigenlijk het woord niet, want de koperen pasmunt is zwaar. Voor één cent ontvangt men thans zes Kèpèngs. Grootere betalingen doet men met snoeren van 200 stuks. Er gaan 1600 munten in één rijksdaalder. Samen wegen ze zes kg. Wie nu naar de markt gaat met f 10.— kapitaal, moet vijftig pond torschen! Toen indertijd tengevolge van den wereldoorlog de waarde van koper weer steeg, zijn er vele duizenden kilo's Kèpèngs uitgevoerd, wat ons bestuur niet onwelgevallig was, want het zou de onhandige munt gaarne heelemaal zien verdwijnen. De moeilijkheden schijnen te groot te zijn om dit op korten termijn te doen.

Op de teekening ziet U een Balineesche vrouw. Ze oefent het beroep uit van geldwisselaarster. Een leege kist dient haar tot toonbank. Die kist met haar opschriften wekten oude herinneringen in mij op, aan den tijd toen de aloude, mij zoo goed bekende „Friesche vlag", de vlag met haar „pompe" (plomp) blaren den weg nog niet naar Indië had gevonden. „Koel te bewaren" las ik ook op de kist. Dat moest dus een kist zijn, waarin Frieslands roem, de boter, vervoerd was geweest.* Geboortig in Frieslands greidhoek, wist ik, dat boter zorgvuldig tegen hitte beschut dient te worden, omdat ze anders spoedig de aangename geur en smaak verliest, om al heel gauw ranzig te worden.

Toen ik bijna vijftig jaar geleden in Indië kwam, kende men nog niet het vervoer per boot in koelkamers. De blikken met boter werden in de ruimen geladen. De reis naar Indië was lang. De reis was warm. Op Java aangevoerd, vonden de kisten met boter hun weg naar de winkels, waar ze vaak weken lang bleven liggen eer de boter op tafel kwam. Het gevolg er van was een ranzigheid, die mij, den oudgreidhoeker, zóó tegen stond, dat ik van het gebruik van boterhammen afzag. Velen raakten op den langen duur aan den ranzigen smaak min of meer gewend en er waren ook personen, die, den smaak van versche boter niet kennend, niet anders wisten of boter smaakte altijd wat adellijk. Zoo herinner ik me het geval van een

* Van deskundige zijde verneem ik dat de kist gecondenseerde melk heeft bevat. (Noot bij de correctie. H. F. T.)

bekend planter in de buurt van Semarang. Hij ging met verlof voor zaken en ontspanning naar patria. Hij was goed bij kas en nam zijn intrek in een der beste hotels in Den Haag. Bij het ontbijt werd hem natuurlijk versche boter verstrekt. Maar die smaakte hem niet. Op zijn vraag of men hem geen belegen boter zou kunnen voorzetten, ontving hij een ontkennend antwoord. Hij stapte dadelijk naar het telegraafkantoor en bestelde telegrafisch te Semarang bij zijn ouden betrouwbaren leverancier een paar kisten belegen boter, met spoed te verzenden. Als die boter de reis Nederlandsch-Indië heen en terug had gemaakt, was hij er zeker van, dat ze belegen was, ook al was ze geen paar weken in een winkel bewaard geweest! Thans gebruikt men in Indië Friesche boter uit de koelkamers onzer zoo goed ingerichte schepen van „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd".

30. De Javaan eet visch, weinig vleesch.

Om zijn behoefte aan dierlijk eiwit gedeeltelijk te dekken gebruikt de Javaan vooral visch. Een deel er van kweekt hij in vischvijvers langs de Noordkust van zijn eiland. Jammer genoeg dragen de vijvers er in hooge mate toe bij de gevreesde malaria te verspreiden, de ziekte, die de energie der menschen doodt, afgezien van het feit, dat er zoo velen aan sterven. Ik ga hierop thans niet dieper in, vermeld alleen, dat door samenwerking van deskundigen op verschillend gebied, de indirecte invloed der vischvijvers, o.a. te Batavia, op de volksgezondheid, is weggenomen.

Java telt aan zijn Noordkust talrijke visschers, die dagelijks de zee intrekken om te visschen. Het gebruik van visch is op Java echter zóó groot, dat er jaarlijks nog 50.000.000 kilo gedroogde en gezouten visch moet worden ingexoerd. Een groot deel hiervan is afkomstig van de bekende visschersplaats Bagan Api Api (Sumatra) een der allergrootste ter wereld. Verder voert Java nog 15.000.000 kg. trasi in. Dit is een genotmiddel van garnalen of visch gemaakt. Het dient om bijspijzen van de rijsttafel een aangenamen smaak te geven. Nu moet u weten, dat dit genotmiddel op zichzelf hoogst onaangenaam riekt. Alléén in heel kleine hoeveelheden gebruikt, verleent het die bijspijzen een aangenamen geur en smaak. De natuur heeft het voorbeeld gegeven. Tal van bloemen, die een aangenamen geur verspreiden, bevatten een stof, die hoogst onaangenaam riekt, n.l. indol, een der bestanddeelen van menschelijke faecaliën. Dure parfums bevatten ze ook.

De Javaansche visschers zijn doodarm. Hun bedrijf levert weinig op. Tientallen jaren is men bezig geweest om te trachten de opbrengsten te verhoogen, betere methoden van visschen populair te maken, den invoer te verminderen, maar de resultaten zijn niet aanmoedigend. Het gold als een axioma, dat de zeeën om Java zeer rijk zijn aan visch, maar uit onderzoekingen van het „Instituut van Zeevisscherij" blijkt, dat die meening niet vaststaat. Het geheele vraagstuk is van tal van kanten bekeken, maar de oplossing is, jammer genoeg, nog niet gevonden.

Jaarlijks vieren de visschers van een dorp aan de Noordkust van Java, feest, als dank aan de zeegeesten voor de vangsten in het afgeloopen jaar. Als dankoffer dient een karbauwenkop, die in een huisje (zie teekening) gelegd, aan de baren wordt toevertrouwd. Het kleurig papieren huisje plaatst men in een speciaal er voor bestemde, snelvarende prauw, die het naar zee brengt, omstuwd door een negentigtal fraai versierde visschersbooten met hun vele gasten, waaronder ook bestuursambtenaren. Een flink eind uit de kust laat de stuurman der offerprauw het zeil strijken. De anderen volgen het voorbeeld, waarna ze zich in een kring om die boot scharen. Dan neemt de dorpsgeestelijke het woord, waarbij hij de gunst van den

Allerhoogste voor de visschers afsmeekt. Nu vertrouwt men heel voorzichtig het huisje aan de golven toe. Van alle kanten knettert vuurwerk. De kring van schepen opent zich, onder doodsche stilte drijft het huisje zeewaarts. De kring sluit zich, de schepen gaan huiswaarts. Een feestmaal voor gasten en visschers volgt. Nu komen de volksspelen voor de kinderen aan de beurt. De gamelang klinkt, allen zijn welgemoed en vroolijk. Tot de brandende zon het eind inluidt. De gasten spoeden zich naar huis met een zware vuurwerk-knal tot afscheid.

31. Boschmenschen.

Orang Oetans (boschmenschen) komen nog voor in verschillende deelen van Borneo en in Noord-Sumatra. Het dier leeft daar in de boomen van het oerwoud, die het zelden of nooit verlaat voor den vasten grond. In de boomen gezeten, zal een ongeoefend oog het moeilijk ontdekken. (Zie teekening). Een Dajak ziet het onmiddellijk, niet omdat zijn gezichtsvermogen beter is dan dat van den Europeaan, maar omdat het geoefend is door verblijf in het bosch. Alleen heel oude, tandelooze dieren verlaten de boomen om op den grond voedsel te zoeken. Dierentuinen over heel de wereld zijn zeer op het bezit van een orang-oetan gesteld, zoodat er veel jacht op werd gemaakt. Dit nam zulke afmetingen aan, dat de Regeering strenge maatregelen ter bescherming heeft genomen. Of ik op mijn eigen reizen door Borneo wel eens een menschaap heb gezien? Die vraag moet ik ontkennend beantwoorden. Ik reisde om met het belangrijkste wezen der schepping kennis te maken: den mensch en niet den aap of de andere dieren van het woud. Wel heb ik huiden in handen gehad, maar slechts heel enkele ! Een dergelijk vel is voor den eigenaar een kostbaar bezit. Het dient tot krijgsmantel. Slechts de allerhoogste Dajak durft zich van een dergelijken mantel te bedienen. Dit hangt als zooveel anders samen met den godsdienst. In die huid zetelt n.l. magische kracht, tooverkracht. Nu is alleen de man van den hoogsten adel zelf magisch sterk genoeg om de kracht, die van den mantel uitgaat, te kunnen weerstaan. Hij zelf wordt er door versterkt, iemand van lager geboorte zou er door verzwakt worden, zoodat hij in den strijd in ongunstige omstandigheden zou geraken.

Hoe men het dier ving? Het werd in een heel hooge boom gedreven. Het omringende kreupelhout, boomen van tien à twaalf meter zijn op Borneo en Sumatra lage boomen, werd vlug gekapt. In dit kappen zijn Dajaks meesters! De orang oetan was nu geïsoleerd. Door honger en dorst gedreven, kwam hij eindelijk naar beneden, waarna de menschen hem vlug een heel sterk stalen net over het hoofd wierpen. Dit eischte durf en handigheid, want het dier is zeer sterk en in die omstandigheden strijdlustig. Ook hangen de jagers wel vergiftigd drinkwater in den boom. Het drinkt er van, raakt bedwelmd, stort naar beneden, waarna het gemakkelijk kan worden overmeesterd. Dajaks en Poenans jagen er ook op met het blaasroer en vergiftigde pijlen.

Het dier is zeer sterk behaard. Op sommige deelen van zijn lichaam wordt het haar wel vijftig c.m. lang! Het merkwaardige van het dier is dat het zulke lange armen bezit. Als het loopt — dit recht op loopen is meer waggelen dan loopen — steunt het met de handen op den grond. Dajaks zijn gesteld op het vleesch van het dier. Of hier ook de meening voorzit, dat ze door het gebruiken van het vleesch van dit sterke dier zelf ook krachtig zullen worden, kon ik niet te

weten komen. Leuk is de wijze waarop het dier drinkt: met de hand schept het in holten van boomen of blaren verzamelde regenwater op, dat het dan in de sterk vooruitstekende onderlip giet. Het leeft van vruchten, blaren en toppen van palmen, de zgn. groeipunten enz. Vogeleitjes vermaadt het ook niet.

32. De Indische zeevaart.

De kaart van Nederlandsch-Indië, op dezelfde schaal geteekend als die van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, op de laatste gelegd, reikt van de Groote Oceaan in het Westen tot ver in de Atlantische Oceaan in het Oosten van het groote rijk, zóó groot is Indië! Met de kaart van Europa op dezelfde wijze behandeld, bedekt Indië een heel groot deel van ons werelddeel van de kust van West-Ierland tot ver in Azië! Zóó uitgestrekt is Indië ! Maakt kaarten op gelijke schaal van Engeland en van Borneo, legt ze op elkaar en het blijkt, dat Engeland in Borneo kan „zwemmen"! Zóó groot is dat ééne eiland! Neemt de dienstregeling van de machtige Indische Pakketvaartmaatschappij, een reederij die 150 zeeschepen exploiteert en u ziet, dat ze 350 havens en reeden in Indië aandoet. Zóó groot is Indië! Grootsch is de taak aan al die vele volken te brengen: meer geestelijke en materieele welvaart!

Vele dier volken waren eens koene zeevaarders. In de havens van Java lagen eertijds groote vloten handelsvaartuigen. De Javanen, Maleiers, Boegineezen en Makassaren, bewoners van Celebes; Madoereezen, bewoners van het groot eiland ten N.O. van Java, bezochten toen met hun schepen de Molukken, Nieuw-Guinea, de Philippijnen, zelfs Australië. De Atjehers voeren langs de kusten van Sumatra en Malakka; de Dajaks van Zuid-Oost-Borneo zeilden naar Singapore; de Papoea's van Noord-Nieuw-Guinea maakten tot voor enkele jaren nog groote tochten naar de talrijke eilanden in de Groote Oceaan. De Javanen strekten hun reizen uit over de Indische Oceaan tot Kaap de Goede Hoop en Madagaskar, het groote eiland in die wereldzee. Tal van Indische woningtypen en daken herinneren in hun vormen aan schepen. Met een heel groote boot, vaart nu nog de ziel van den overleden Dajak met zijn zieledorp naar zijn hemel. Dit ziet men in afgelegen streken in het binnenland, waar de menschen elke herinnering aan de zee hebben verloren, waar ze niet meer weten, dat ze eens even koene zeevaarders zijn geweest, als ze thans nog rivier-vaarders zijn !

Nu nog zijn er onder de inheemsche bevolking talrijke stoute zeelieden. Dat zijn de Makassaren en Boegineezen van Celebes; de bewoners van Madoera. Ze binden zelfs de concurrentie aan met de machtige reederij, hier boven genoemd. In die mate dat ons Gouvernement te Makassar een speciale haven voor ze heeft aangelegd. Bekwame scheepsbouwers in Zuid-Celebes bouwen hun handelsschepen. „Wat liggen ze daar mooi, die scheepjes", schrijft de predikant Ten Brink in het mooie tijdschrift „Wolanda-Hindia". „Ze zijn niet groot! Maar een groot deel van den belangrijken inheemschen handel bedienen ze met haar vloot van schilderachtige zeewaardige prauwen. Ze hebben het model van onze oude Oost-Indiëvaarders. In den vorm der zeilen is nog al verschil, maar de vorm van de romp is bij alle

ongeveer gelijk. Van voren een beetje lager, loopt de vorm naar achteren sterk op, zoodat de kapitein een ruim overzicht heeft over zijn heele schip". Pleiziervaartuigen, wedstrijdprauwen hebben ze ook. Die zijn kleiner en voorzien van vlerken, om het omslaan te voorkomen. „En op hun handelstochten èn bij hun wedstrijden toont de bemanning zóóveel moed, zóóveel zeemanschap, dat de moedigste en beste Hollandsche zeerob ze hier bij niet overtreft", vervolgt de predikant. Op mijn vele tochten door de Indische zeeën van den onmetelijk grooten archipel heb ik die uitspraak uit den mond van gezagvoerders, stuurlieden en machnisten herhaaldelijk hooren bevestigen.

33. De tropische boomwereld.

De minnaar der natuur, en dat zijn er heel velen in ons land sedert het baanbrekende werk van Dr. Thijsse en zijn collega Heijmans, trekt er op uit, gewapend met een zakflora, een plantenbus, een vergrootglas en een paar praepareernaalden, de minnaar der tropische plantenwereld huurt eenige koelies, dragers, werklieden, voorzien van bijlen, kapmessen, groote manden. Een er van moet een goed boomklimmer zijn, die zich niet laat afschrikken door de venijnige beten der groote boschmieren. Verder neemt hij mee een goede verrekijker. Hij moet jong zijn en sterk, goed looper, want hem wacht een zwaar werk. Een plantenflora neemt hij niet mee, want dergelijke werken bestaan er voor de tropen niet. Hij moet den weg van de namen der planten opzoeken in heel dikke boeken, die bestaan uit veel deelen, waarin hij ook nog den weg moet kennen! De tropische plantenwereld is een boomwereld! En niet een van lage boomen van tien à vijftien meter hoogte, zooals hier, maar van zestig of nog meer! In het hooge bladerdak bloeien de bloemen, zoemen de bijen, de myriaden insecten; kwinkeleeren de vogels, vermaken zich de apen.

Af en toe vindt de onderzoeker afgevallen bloemblaren op den grond. Met den kijker moet hij dan te weten komen van welken boom ze afkomstig zijn. Heeft hij dit naar beste weten ontdekt, dan komt de klimmer in actie. Maar soms is het dezen niet mogelijk het hooge dak te bereiken. Na rijp beraad en na langdurig overleg met zijn helpers, besluit hij te gaan kappen. Die boom staat niet alleen ! Met zijn tientallen lange, en van scherpe dorens voorziene lianen, klimplanten, zijn vele epiphyten, planten, die op den reus groeien, vormt hij een bosch op zich zelf. Dat kappen kost, hòe handig de inheemschen hierin ook zijn, vele, vele uren, wellicht dagen! Zóó zoekt men bloemen in het tropische woud !

Maar er zijn uitzonderingen, planten, die gemakkelijker zijn te bereiken. Een der merkwaardigste is de bekerplant, de vaderlandsche vliegenvanger. Van die plant bestaan er in Indië een zestig à zeventigtal soorten, met kleine en groote bekers, gevormd door de uiteinden van een blad, dat soms heel groot, tot 35 cm. hoog en naar verhouding dik is, (zie teekening). Die beker vormt een val voor insecten, vlinders, groote waternimfen, soms zelfs voor hagedissen en schorpioenen! Op hun bodem bevinden zich klieren, die verteringsvocht afscheiden, een soort „maagsap". Daarboven bevindt zich een breede ring, met was bedekt. Hierboven weer een ring van naar beneden gerichte haartjes, die een honigzoete stof afscheiden. Deze trekt de insecten aan. Ze komen er op af, raken hoe langer hoe dieper, verliezen hun houvast en vallen in de half gevulde kom. Ze kunnen niet meer terug, want de wand er boven is te glad. En dan verteren ze tot voedsel voor de plant. Wil het toeval, dat het hun

gelukt toch nog op te vliegen, dan stuiten ze tegen het deksel en vallen naar beneden in het vocht. Zóó heeft de natuur een val gemaakt, die geen mensch zou kunnen verbeteren. Dergelijke bekerplanten treft men in onze broeikassen aan, wat bewijst, dat ze zonder het dierlijk eiwit ook kunnen leven. Ik las, dat er toch dierlijk eiwit in het vocht mogelijk is, dat er b.v. larven van muskieten in voorkomen. Dit verschijnsel is meen ik nog niet verklaard! De tropische natuur bevat tal van geheimen. Ze biedt heel mooi werk op allerlei gebied aan honderden, ja duizenden onderzoekers, voor vele, vele jaren !

34. Kwade raad is soms duur . . .

Niemand, Javaan noch Nederlander, waagt het om een plaats, die heilig is, Javaansch: „angker", Maleisch: „ceramat", te ontheiligen, ja in sommige gevallen ze te betreden! Daar ligt onder een ouden boom het graf van een heilig man. Zet u niet meer in de schaduw van dien boom, want het mocht zijn, dat u ging rusten op het graf van den heilige: wraak zou u treffen, wellicht de dood. Daar huizen de geesten, soms in alle kalmte. Maar opeens ergeren ze zich aan een of ander en dan slaan ze toe. Menschen, die de plaats betreden worden ziek en sterven. Dan is die plaats „angker".

Naar een dergelijk graf zendt de persoon, die de heilige tooverformules kent, de zieken, die bij de doekoens (Javaansche „geneeskundigen") geen baat hebben kunnen vinden. Hij verklaart, dat een zieke b.v. verboden spijs heeft genuttigd. Dit heeft den toorn der voorouders dus opgewekt. Dit eischt een offer op een heilig graf. Drie dagen en drie nachten moet de zieke er vertoeven. Elken dag moet hij zeven maal op de knieën om het graf kruipen en wierook branden. Na thuiskomst moet de zieke aan zijn dorpsgenooten een feestmaaltijd geven. Dien „goéden" raad ontving een man met een ziek been, die nergens baat had kunnen vinden. Het kostte den stakker een rijksdaalder. Meer had hij niet! De man ging en zocht het graf, schilderachtig, midden in de rijstvelden gelegen, op. (Zie teekening). De rijstvelden stonden onder water. De offerspijzen: een stukje gebraden kip, een pisang, banaan, wat gestoomde rijst, legde hij na de zeer inspannende tocht op het graf, bewaakt door een Javaan. Hij brandt wierook om aanraking te krijgen met de onzichtbare hoogere wereld. De bewaker bidt om zegen. De kruiptocht om het graf begint. De grond is hard. De zon brandt fel. Het droge zand schuurt de huid der knieën stuk. Zeven maal elken dag volbrengt hij den moeilijken en zoo pijnlijken tocht. Rauw en stuk zijn de knieën, bedekt met geronnen bloed en aarde. Na drie dagen vertrekt hij. Stijf en stram zijn de knieën, het loopen is nog veel en veel moeilijker dan op de heenreis. Strompelend, doodelijk vermoeid komt hij in het dorpje bij zijn vrouw. Maar zij is verheugd, want de genezing zàl, mòet komen, zoodra ook aan de laatste eisch is voldaan: het geven van een feestmaaltijd aan de vrienden. De kennissen en buren komen eten, nemen van den maaltijd het grootste deel mee naar huis. Dit is op Java en elders in het uitgestrekte eilandenrijk vaste gewoonte. Het echtpaar is gelukkig, want de zieke moet weer beter worden. Spoedig! Het wacht. Het wacht lang, maar de genezing komt niet! De heilige man wordt geraadpleegd. Hij zegt: „er is niet geheel volgens mijn voorschriften gehandeld, genezing kàn dus niet volgen". Dit is het verkorte verhaal, dat ik aantrof in het mooie tijdschrift: „Wolanda Hindia".

Het zieke been genas in het hospitaal der zending, na behandeling

door Westersch opgeleide artsen en Westersch geschoold Javaansch personeel. Indië telt reeds talrijke dergelijke gouvernements- en zendingshospitalen, thans naar ik meen ook enkele Mohammedaansche, maar voor de pl.m. 75.000.000 bewoners nog niet genoeg.

35. De smid.

Onze dorpssmid was een bekend vakman. In zijn omgeving wist geen enkele collega zulke goede steekijzers, dat zijn een soort spaden, waarmee het op het land uitgespreide en vastgestampte veen tot turven wordt gestoken, te maken als hij. Tot ver in den omtrek betrokken de turfstekers ze van hem. Vaak heb ik ze hem zien maken. Het was een machtig gezicht, den stoeren smid en den sterken knecht, bekleed met schootsvel, het gloeiende metaal met de zware hamers te zien bebeuken. Bij het rhythmisch geluid der hamers op het zware aambeeld verspreidden zich zeeën van vonken door de smederij. Als de „baas" in een goede bui was, maakte hij er donder ook bij. Dan daverde de heele smederij. Wij, jongens, schrokken wel even, maar wij vonden het toch heel mooi. Hoe hij dien donder verwekte? Door, eer hij het wit gloeiende ijzer op het aambeeld legde, hierop flink te spuwen en dan een hevigen klop op het ijzer te geven. Soms mochten wij wel eens aan den blaasbalg trekken, de blaasbalg, die dan zoo eigenaardig kon klepperen. De smederij met haar werkbank, de bankschroeven, de vele soorten tangen en vijlen, klink- en andere hamers, de plaats waar ook mijn klompen, als de kop gespleten was, werden gekramd, was voor ons het attractiepunt van het dorpje.

Vele jaren later, op mijn reizen door den oneindig grooten Indischen Archipel, zag ik daar smidsen. Wat een verschil! Geen stoere smid, met schootsvel, die bij het zware aambeeld stond, maar een bijna naakte tengere Toradja (Midden-Celebes), of Dajak (Borneo), hurkend op den grond. Geen stevige ijzeren tangen, maar houten ; geen werkbank met bankschroeven, vijlen, hamers; geen groot ijzeren koelvat, maar een klein van hout en bamboe gemaakt; geen groot ijzeren aambeeld, maar een klein van steen of soms van ijzer, d.w.z. een stukje ijzer; echter wel een blaasbalg. Maar heel anders dan dien van „onzen" smid! Hij bestond uit twee uitgeholde boomstammetjes, waarin een zuiger rhythmisch op en neer werd bewogen (zie teekening, die een smidse op Zuid-Celebes voorstelt). Die zuigers bestonden uit elk een staak waaraan katoenen lappen of kippenveeren zóódanig waren bevestigd, dat de lucht bij het ophalen toegang werd verleend, maar bij het dalen samengeperst en beneden door een bamboe stroomde, die uitmondde in een gat in hard gebakken leem aangebracht. Van hier uit stroomde de lucht in het houtvuur er voor.

Ik vroeg een dergelijke blaasbalg eens te mogen bedienen, maar bracht er niets van terecht! Dat aanwakkeren van vuur is een slag, dien men pas na oefening te pakken krijgt. De smid, een gemoedelijke Dajak, had schik in het geval! Ik ook!

In de primitieve maatschappij is de smid een man van groot aanzien. De smidse staat bij de Toradja's buiten het dorp: het er in gemaakte leven mocht, stond ze er binnen, de beschermgeesten van

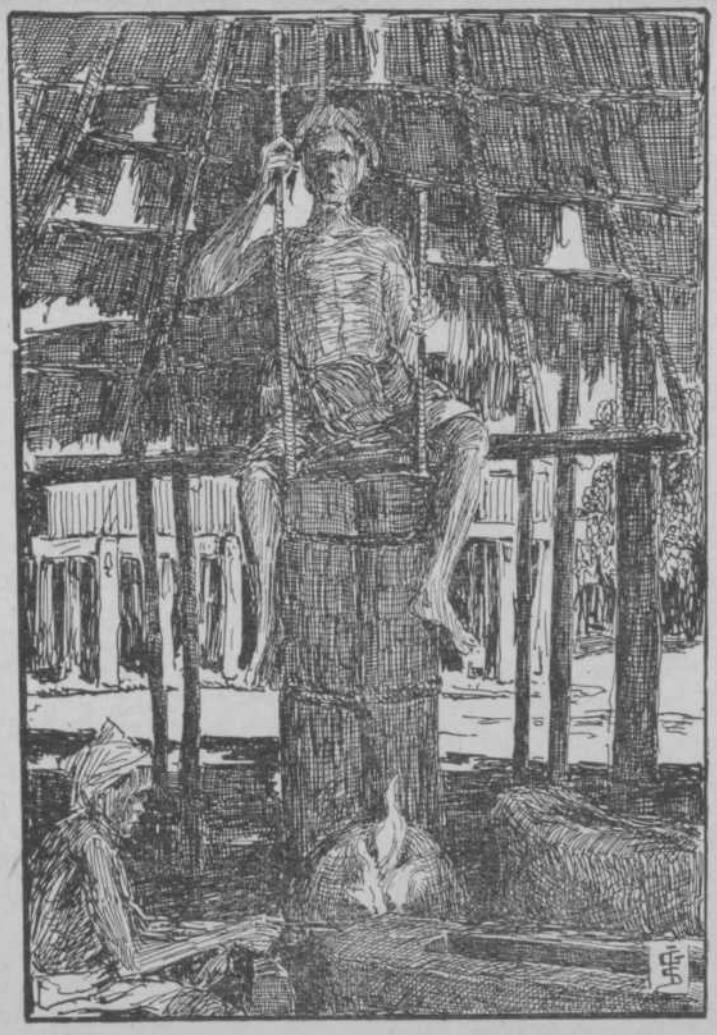

het dorp op de vlucht jagen. In de onderwereld beslist hij of de gestorvene op zijn of haar tocht naar de overleden familieleden waardig is door te reizen of niet. Het niet doorlaten is het grootste ongeluk, dat iemand kan treffen. Hij is de magiër, toovenaar, bij uitnemendheid. Hij beschikt over het materiaal menschen te maken, hij is de Schepper, de „Heer Formeerder". Dit alles houdt verbandt met het feit, dat de primitieve menschen groote kracht toeschrijven aan ijzer en de voorwerpen er van gemaakt. Met het zwaard, vooral het oude, bestrijdt de Dajak ziekten, verwekt de bewoner van Boeroe, Molukken, regen, bestrijdt de bewoner van Midden-Java de pokken. Deze vreeselijke ziekte komt dank zij de juiste maatregelen van de Regeering daar praktisch niet meer voor. Op Java legt men een mes onder het bultzakje van de pasgeborene, dragen zwangere vrouwen een mes of een stuk ijzer bij zich. De beteekenis van ijzer en van den man, die het bewerkt, is zoo u ziet, bij den Indonesiër een veel grootere en een heel andere dan hier.

36. Gierzwaluwen en eetbare zwaluwnesten.

In de duistere holen en grotten, waaraan Indië zoo rijk is, huizen de gierzwaluwen of salanganen, de vogels, die de eetbare, uit gedroogd speeksel bestaande nestjes bouwen, waarop de lekkerbekken onder de Chineezen zoo gesteld zijn. Wij, Europeanen, waardeeren de soep, die er van gekookt wordt, heelemaal niet. Ze smaakt ons als een gesuikerde gelatine-oplossing. Iedereen weet, dat hieraan al heel weinig smaak is. Maar de Chinees denkt er anders over en heeft voor die nestjes veel geld over. Ze zien er ongeveer uit als doorzichtige, geelachtige halve theekopjes, waarvan er verschillende kwaliteiten zijn. De duursten zijn de nestjes, die tijdens het broeden niet door uitwerpselen, veertjes, enz., schade hebben geleden. Een kilo hiervan zou, vertelde men mij indertijd op Borneo, pl.m. vijftig gulden opbrengen. Daarom plukken de Dajaks vooral de nestjes waarin nog heel weinig gebroed is. In 1934 voerde Z.O. Borneo 17.264 kg. nestjes uit, ter waarde van f 31.000. De nestjes wegen heel weinig, zoodat bovengenoemd gewicht overeenkomt met een aantal van ettelijke honderdduizenden.

De vogels huizen bij duizenden in stikdonkere grotten. Hoe ze in die duisternis lange afstanden afleggen — wij bezochten indertijd op Borneo een vogelgrot die een paar duizend meter lang was — is een nog onopgelost raadsel. En hoe elk zwaluwenpaar in de lange rijen tegen de wanden gekleefde nestjes zijn eigen weet te vinden, een misschien nog grooter !

De Dajaks van Borneo verzamelen de nestjes op bepaalde tijden van het jaar in holen en grotten. Deze zijn het eigendom van sultan's of radja's, die ze verpachten. Ze zijn op het bezit der grotten zeer gesteld, waarom er wel eens rechtskwesties om voorkomen. In andere deelen van Indië — de zwaluwen zijn over bijna het heele oneindig groote gebied verspreid — trekt het Indische gouvernement er inkomsten uit.

De nestjes worden op verschillende manier verzameld. Soms zooals op de Zuidkust van Java is dit zeer gevaarlijk, want de beestjes huizen daar in diepe grotten, die de zee in het loodrechte gebergte heeft uitgehold, zoodat ze alleen bereikbaar zijn via een zeer lange, van Spaansch riet gemaakte, slappe ladder.

Op Borneo bouwen de Dajaks wel stellages van bamboe in de grotten, bevestigen hiermede ladders van rottan aan de rotsen, waarna ze die ladders, voorzien van brandende fakkels en pieken, beklimmen en de nestjes los stooten om ze in een mandje te verzamelen. Die menschen beweren, dat de meeste nestjes onbereikbaar voor ze zijn zoodat er van uitroeien geen sprake zou zijn.

Op Java huizen de gierzwaluwen ook in zeer oude huizen in de

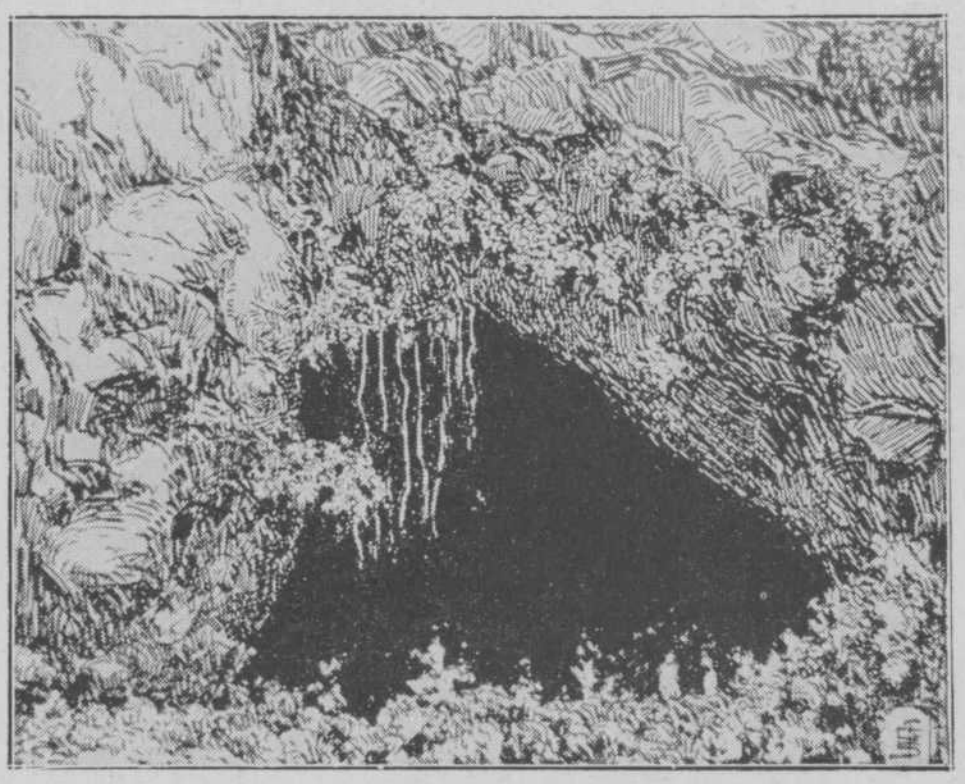

stad. Persoonlijk heb ik er veel last van ondervonden, tot ik alle openingen met kippengaas liet afsluiten.

Een Chinees sloeg er nog een slaatje uit. Door selectie toe te passen wist hij de goede zwaluwen in zijn woning te laten nestelen. Hij was met die bron van inkomsten zeer geheimzinnig, liet alleen betrouwbare personen toe om zijn „nestfabriek" te laten zien. Als „collega" geïntroduceerd door een landgenoot, hebben wij die merkwaardige fokkerij mogen zien.

37. Bali is bekend . . . om zijn varkens.

Wie den naam Bali noemt, wekt de gedachten op aan natuurschoon, aan een bevolking, die uitmunt door kunstzin. Maar ook op ander gebied genieten de bewoners van het onvolprezen eiland een goeden naam, n.l. op dat van veeteelt. In heel Indië is Bali bekend om zijn varkens. U weet, dat de Mohammedaan een afschuw heeft voor varkens. U weet ook, dat Java in hoofdzaak geheel bewoond wordt door volgers van Mohammed, zoodat de Javaan geen krulstaarten teelt. Nu is er van de zijde der Chineesche bevolking groote vraag naar varkensvleesch. Ook de Europeaan gebruikt het wel, maar weinig omdat het zoo vet is, wat hem in de tropen minder aanstaat dan hier. Min of meer in de buurt van Java ligt de zeer groote handelsstad Singapore, door eenige honderdduizenden Chineezen bewoond. Daar bestond groote vraag naar varkens. Ongeveer vijftig jaar geleden voerde Bali, niet door Mohammedanen bewoond, alle varkens uit naar genoemde stad. Langzaam nam de uitvoer toe, zoodat men thans de snuffelende, wroetende en knorrende zwarte dieren overal op het eiland aantreft. Telkens ontmoet men er een Baliër met een tweetal jonge biggetjes aan den draagstok over den schouder vastgebonden (zie teekening).

De uitvoer van varkens naar Java en Singapore heeft een dergelijken omvang aangenomen, dat de „Koninklijke Paketvaart Maatschappij" wekelijks er een van haar kleinere zeeschepen tusschen genoemde plaatsen voor liet varen. De volwassen varkens worden vervoerd in wijdmazige cylindervormige manden, waarin ze net passen. Op den afscheepdag voert de bevolking ettelijke honderden aan. Ze worden aan boord geheschen, in lange rijen boven elkaar opgestapeld. Op elke honderd stuks geeft de opkooper — een Chinees — een oppasser mee, die de dieren geregeld nat en schoon spuit en ze ook van voedsel en drinkwater voorziet. Te Singapore worden de varkens per gewicht verkocht. Eigenbelang waarborgt dus een goede behandeling.

Het leven aan boord in gezelschap van een paar duizend knorrende, schreeuwende, niet welriekende dieren is noch voor gehoor-, noch voor reukorgaan streelend. In Indië is de speciale dienst der K.P.M. bekend onder den karakteristieken naam: „babi-express".

Het bovenstaande heeft betrekking op tamme varkens, „babi" is het Maleische woordje voor varken. Wilde varkens worden soms opgekweekt, o.a. op een eiland ten Noorden van Nieuw-Guinea. Het eiland — Biak geheeten — wemelt van wilde varkens, waarop de bevolking op allerlei manieren jacht maakt. o.a. door besluipen. Jonge biggen grijpen de jagers daarbij met de hand, waarna moeder de vrouw tot taak krijgt ze op te kweeken. Ze krijgen als eigendomskenmerk een snee in het oor, of ze moeten een stukje van de staart afstaan. Een eigen naam geeft de opvoedster ze ook! Spoedig zijn de

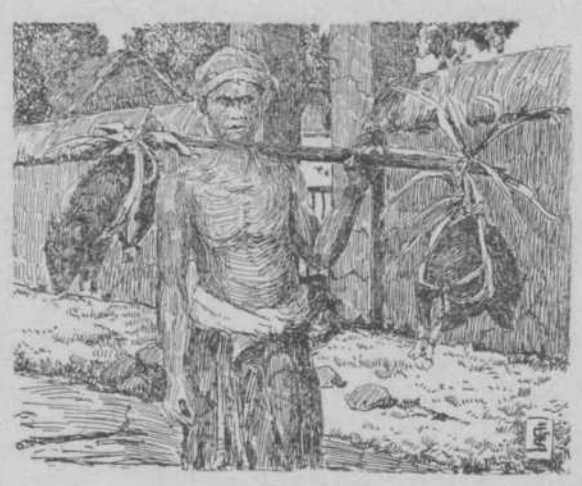

varkentjes zóó tam, dat ze hun „pleegmoeders" naar de soms veraf gelegen velden volgen. Grooter geworden laat men ze thuis. Hun voedsel zoeken ze dan aan het strand. 's Avonds roepen de vrouwen de dieren bij hun naam, waarna ze snel komen aanloopen, want ze weten, dat een heerlijk avondmaal op hen wacht.

38. De „Apenberg" nabij Padang.

Wie denkt, dat Indië wemelt van apen, vergist zich! Verreweg de meeste Nederlanders daar kennen de dieren alléén uit dierentuinen, vooral de Amsterdamsche „Artis". Het aantal van hen, dat wel eens een aap in de vrije natuur heeft gezien, is uiterst gering! Tot die uitzonderingen behooren de bewoners van Padang, de toegangspoort voor den toerist, die de grootsche natuur van Midden-Sumatra gaat bewonderen. Dicht bij genoemde stad bevindt zich de bekende „Apenberg". De tocht naar dien schilderachtig gelegen berg vormt voor ouders met kinderen het geliefde Zondagochtend uitstapje. Ze nemen pisangs en brood mee om de tam geworden apen te lokken en te voederen. Die apen leven daar in kudden met oud-vaders tot leiders. Op dien berg is een kleine grot. De Inheemsche vrouwen komen hier „Allah", Mohammedaansche naam voor God, om kinderzegen bidden. Of dit verband houdt met de aanwezigheid van apen, weet ik niet. Men staat in dergelijke streken heel anders tegenover de natuur dan wij.

Op Borneo komt een aap voor, die veel houdt van krabben en andere kleine dieren, die in rivieren leven. Op mijn reizen door dat groote eiland heb ik eens van uit de prauw een kudde dier apen zien visschen. Jammer genoeg was ik er niet op verdacht, zoodat ik die merkwaardige visschers niet heb kunnen filmen! Men vertelt, dat ze krokodillen ten offer vallen. Deze ongure, veel gehate beesten, zouden zich met modder bedekken en aan den kant van de rivier op de loer gaan liggen. 's Namiddags komen de kudden apen opzetten. Ze beseffen niet, dat er een vijand wacht. Op het juiste oogenblik maait de krokodil met zijn machtige staart eenige apen neer, waarvan hij er één grijpt om die onder rotsen of steenen te verbergen tot het dier half vergaan is. Dit duurt in de tropen kort, enkele dagen hoogstens! Zoodra het voldoende „adellijk" naar zijn zin is, komt hij het halen om het te verorberen. De menschen beweren dat de krokodil nooit versche buit gebruikt.

Borneo telt onder zijn vele soorten apen één, die nergens anders ter wereld voorkomt: de neusaap (zie teekening); om zijn groote zeldzaamheid heeft ons gouvernement het dier beschermd, mag er b.v. geen jacht op worden gemaakt voor dierentuinen, tenzij bij hooge uitzondering.

Alleen het mannetje draagt het eigenaardig gevormde neusaanhangsel. Dit is rood van kleur, hangt zoo ver over den mond, dat hij dezen geheel afsluit. Wil het dier eten of drinken, dan moet het dit „augurkje" met een poot op zij schuiven. Die groote neus is een soort klankbodem, die de stem versterkt. De oude mannetjes, de leiders van een troep, zijn er door in staat daarmede krachtige waarschuwingssignalen te geven, wanneer er gevaar dreigt. Er komt nog bij, dat die geluiden een eigenaardige klank bezitten, aangenaam voor de

wijfjes om er naar te luisteren, zoodat ze een belangrijke rol spelen in de liefde !

39. Een hoogst merkwaardig beest.

Het tropische woud levert den primitieven bewoner op tal van eilanden van den oneindig grooten Indonesischen Archipel alles wat hij voor zijn bestaan noodig heeft: woning, voedsel, keukengereedschap, vaartuigen, vroeger ook kleeding, boombast, en de producten, die hij verkoopt om „moderne" behoeften te bevredigen, als: petroleum, lampjes, lucifers, spijkers, kraaltjes, ijzer voor kapmessen, zwaarden, lansen, enz. Tot de merkwaardige uitvoerproducten behooren huiden van slangen, krokodillen, varanen, en op enkele eilanden, paradijsvogels, kroonduiven, neushorens, kamfer, reukhout, verfhout.

De Europeesche mode eischte de huiden van varanen, groote hagedissen, slangen en krokodillen. De uitvoer ervan bedroeg in 1933 voor Zuid-Oost Borneo alleen ruim anderhalf millioen huiden tot een bedrag van bijna twee millioen gulden. Een zeer aanzienlijke som voor de weinige bewoners van dat uitgestrekte gebied, eenige malen grooter dan ons land. In 1937 was genoemd bedrag geslonken tot nog geen f 200.000.—, een gevolg van het feit, dat de mode niet meer zoo op de huiden gesteld was. Wellicht is dit voor de bewoners een geluk, want door het vangen van slangen namen de muizen zeer in aantal toe en deze diertjes vernielden de te velde staande rijst. Tot de uitgevoerde huiden behoorden ook die van de groote hagedissen, de varanen, maar niet van de zeer groote variëteit: de Varanus Komodoënsis, een hoogst merkwaardig beest, dat op aarde alleen in Nederlandsch-Indië voorkomt en ook daar op heel enkele plekken, n.l. een deel van Flores en een tweetal eilandjes in de buurt, moeilijk te bereiken. Het mannelijke dier wordt drie meter lang, het vrouwtje twee meter. Het leeft in holen op het land, in droge heuvelachtige deelen en voedt zich met varkens en herten.

's Ochtends tegen negen uur, wanneer het al warm is, gaat het op jacht, liefst op rottend aas, dat hem door de adellijke lucht aantrekt. Met één hap verslindt het de beide achterpooten van een varken. Zijn maag bevat veel zoutzuur, zoodat beenderen geheel worden opgelost.

„Wij hooren", zoo vertelt een onderzoeker, die vergunning had op het beschermde dier te mogen jagen, „geritsel van den kant van een rotsblok. Het komt nader en plotseling zie ik achter ons een groote varaan behoedzaam, poot voor poot, nader komen. Dat is toch heel wat anders dan het vrij onooglijke vadsige dier uit den dierentuin ! Prachtig monumentaal steekt zijn demonische kop uit het hooge gele gras op. Glanzend glijdt de lange geelwitte gespleten tong tastend vooruit. Hoog opgericht op de voorpooten kijkt het dier met goud omrand oog spiedend in onze richting. De donkere oorplek, de fijne schubben, de decoratieve kammen en de zware dijdikke achterpooten, zijn duidelijk zichtbaar".

De schaarsche bevolking op het varanen-eilandje noemt het dier,

dat ook jonge karbouwen aanvalt, „boeaja darat", landkrokodil. Menschen valt het niet aan. Er zijn maatregelen getroffen, opdat het daar heelemaal niet schaarsche dier niet kan uitsterven. Zoo blijft dit merkwaardige „voorwereldlijke" dier voor Indië behouden.

40. Bescherming van moeder en kind onder het huis.

Vaak stappen onze jongelui, zóó van school of universiteit, in Indië aan wal. Levenservaring bezitten ze niet of heel weinig. Ze komen in aanraking met een bevolking, wier taal ze niet kennen, wier levensopvattingen zoo geheel anders zijn dan de hunne. Het gevolg er van is: misverstand. Gelukkig zijn er eenigen, die voor hun taak zijn opgeleid. Ik heb het oog o.a. op bestuursambtenaren; de jonge vrouwen, die den cursus van de bekende Indische huishoudschool in Den Haag hebben gevolgd. Deze bevoorrechten zijn toegerust met de wetenschap, dat het op de juiste wijze omgaan met onontwikkelde — niet onbeschaafde! — menschen leidt tot wederzijdsch begrijpen, tot wederzijdsche waardeering van Oost en West. Velen leeren dit nooit. Ze leven van het eene verlof naar Nederland op het andere. Ze snakken naar dit verlof van om de zooveel jaren, tellen de jaren, maanden, de dagen, het uur, dat ze op de boot kunnen stappen. Zeer velen zijn na het eerste verlof van hun heimwee naar „het oude land" genezen. Dan hebben ze kennis gemaakt met het werkelijke leven in hun vaderland en dan verlangen ze naar het uur, dat ze de boot kunnen nemen naar het land van zonneschijn, het groote land met zijn vriendelijke bewoners! Zeker, het afscheid van moeder, vader, broers en zusters valt zwaar, heel zwaar, maar in de verte wenkt „ons" zalige Indië !

In het land met de eeuwige zon, zijn vaak groote vruchtbaarheid, zijn natuur, ook door de aanwezigheid van werkende vulkanen, zijn hevige uitingen van grootsche, geweldige natuurverschijnselen en -rampen, is de mensch in den loop der vele eeuwen anders geworden dan wij het zijn. Hij is niet de mensch, die in de eerste plaats streeft naar stoffelijk bezit. Dat heeft de Europeaan in den loop der jaren leeren begrijpen. Dan heeft hij ook de duizenden Javanen gezien, die met ontstellend zware lasten langs de wegen glijden, heuvel op, heuvel af, en ook leeren inzien, hoe buitengewoon ijverig die mannen en vrouwen zijn; de waarheid van de opmerking leeren voelen, dat ook Kromo, de in lompen gehulde „koelie" is: een heer, zooals een bekend voorzitter van de plantersvereeniging kort geleden opmerkte. Want vervolgde hij, „Kromo", zoo noemt men in Indië den Javaan van het platte land, „bezit een groote persoonlijke waardigheid, verder groote werklust, verdraagzaamheid en geduld".

„Kromo is een prachtkerel!" Dan hebben de Nederlandsche vrouw en man de eigenaardige gewoonten, zeden en gebruiken leeren kennen en begrijpen. En dan lachen zij er niet meer om. Dan weten ze, dat volgens den Indonesiër van alles in de hem vernieuwende natuur geheimzinnige krachten uitgaan. Deze kunnen den mensch beschermen of hem kwaad doen. Ze huizen in eigenaardig gevormde

steenen, vruchten, blaren, takjes, in tanden van dieren, in poppetjes, gemaakt van plantaardige stoffen ; in met eigen letterteekens beschreven stukjes papier of blaren. En dan hebben ze eerbied voor den vader, die, om de pas bevallen vrouw en de jonggeborene te beschermen, aan den vloer van zijn op palen staande huis, vlak onder de plaats waar zich moeder en kindje bevinden, een door hem zelf gevlochten poppetje met beschreven blaren ophangt, die zijn geliefden moeten beschermen tegen booze invloeden. (Zie teekening). Ze heeft betrekking op Zuid-West-Celebes.

41. Indische feestdagen.

Indië kent niet minder dan eenentwintig officieele feestdagen! Dit is een gevolg van de eigenaardige samenstelling der bevolking: Inheemschen, Chineezen en Europeanen. Die feestdagen zijn rustdagen, die men zeer waardeert, want er wordt in Indië hard gewerkt, terwijl geregelde vacanties, behalve voor inrichtingen van onderwijs, niet worden gegeven. Dit houdt, wat de Nederlanders betreft, verband met de lange buitenlandsche verloven om de zes jaar.

De Inheemsche bevolking van Java viert vooral het z.g. „Inlandsche Nieuwjaar". Die dag is voor haar de dag der dagen!

Voor den Chinees zijn de geboortedag van den grooten wijsgeer Confucius, diens sterfdag en het Chineesche Nieuwjaar de officieele feestdagen. De laatste vooral wordt met opgewektheid gevierd, want voor veel Chineezen is die dag de eenige rustdag van heel het jaar!

Aan den geboortedag van Confucius besteedt men in de Chineesche scholen groote aandacht. De school is dan met groen en bloemen versierd, waartusschen enkele portretten van den heiligen man. De ouders komen in de school samen met hun kinderen. Jongeren en ouderen houden toespraken, waarin ze den lof van hun zaligmaker verkondigen. Ze dringen er bij de kinderen op aan de leefregels van den grooten wijze te volgen, willen ze gelukkig worden. Tusschen de toespraken door zingen de kinderen liederen. Dan is er pauze met Chineesch gebak en Chineesche thee, de drank met zijn fijnen bloemengeur.

De Chinees is in zijn godsdienstige overtuiging verdraagzaam. Ik las hiervan een treffend staaltje in het bekende maandschrift voor de jeugd: „Wolanda Hindia". Op een plaats aan de Noordkust van Java vierde men het bovengenoemde feest. Het hoofd der Chineesche school, een Nederlandsche onderwijzer, ontving de uitnoodiging het met zijn tegenwoordigheid te vereeren. Hij verzocht het bestuur der school, of hij twee vrienden, zendelingen, mee mocht nemen. Hiertegen bestond heelemaal geen bezwaar. Toen de pauze van het feest was afgeloopen, verzocht de voorzitter of een der zendelingen nu eens een rede zou willen houden over hun godsdienst. Dit verzoek werd gaarne aangenomen en voor de vuist weg hield de oudste der twee een gloedvolle toespraak, waarvoor hij heel hartelijk werd bedankt, waarbij tevens alle Europeanen dringend werden uitgenoodigd over een paar dagen, wanneer de herdenking der Chineesche revolutie werd gevierd, ook tegenwoordig te zijn!

Eeuwen oud zijn sommige Chineesche tempels op Java. De fraaiste bevindt zich te Cheribon, handelsstad aan de Noordkust, niet lang geleden vereerd met het bezoek van den Gouverneur-Generaal. Chineesche tempels bestaan uit één verdieping. Daardoor valt het dak op, zoodat de Chineesche architect er bizonder veel zorg aan besteedt. Vooral te Cheribon is dit het geval. Het dak prijkt met

zeer fraaie porceleinen figuren van grillige vormen, die alle haar beteekenis hebben. In allerlei kleuren. Binnen het gebouw bevinden zich schilderijen, gewijd aan heiligen, aan plichten voor de familie, enz. enz. Ik noem één voorbeeld: De elementen woeden. Bliksemschichten doorklieven de lucht. Het is noodweer. De zoon zit op het graf zijns vaders. Hij houdt de wacht. „Vrees niet, mijn vader, ik hoed u."

Voor de tempels staat vaak een muur. Hij dient niet om booze geesten te weren, zooals men vaak meent, maar om alle vreemde invloeden van buiten uit te sluiten, de ziel af te sluiten tegen de hartstochten. Vaak betreedt men het binnenplein waaraan de tempel ligt, door een soort eerepoort in dien muur. Zinnebeeldig spreekt die ingang voor de poort van dankbaarheid, van inwijding. Zie de teekening.

42. Javaansch Nieuwjaar.

„Javaansch Nieuwjaar" is de onjuiste naam voor dezen „dag der dagen" van den Mohammedaan in Indië, die, zooals men weet, verreweg de meerderheid der bevolking omvat. Dan viert elk Mohammedaan feest! Vooral voor den eenvoudigen man, die het heele jaar door zonder morren zwoegt en slooft, die geen rustdagen kent, alleen vrijaf neemt bij begrafenissen e.d., is die dag een feestdag! Als de groote dag, die de maand van vasten afsluit, gekomen is, kàn diezelfde man niet denken aan werk. Niet allen vasten. Zeer velen kunnen dit niet volhouden door hun zwaren arbeid. Drinken mag men dan overdag evenmin als eten. 's Nachts is dit toegestaan. Er zijn fanatieke menschen, die hun eigen speeksel niet doorslikken, maar uitspuwen!

De dag is gekomen, als het nieuwe maan wordt. Aangezien hij in verband met den Mohammedaanschen kalender telkens verspringt, moet hij elk jaar opnieuw worden vastgesteld. Dit gaf in verband met de bewolking der lucht aanleiding tot moeilijkheden. Daarom heeft men de laatste tijden de hulp van het „Meteorologisch Instituut" te Batavia ingeroepen en dit bepaalt nu jaarlijks den juisten datum voor heel den grooten Indischen Archipel.

Reeds lang van te voren houdt de Javaan met dien dag rekening, want hij moet dan nieuwe kleeren koopen voor hem zelf, zijn vrouw en zijn kinderen. Waar ettelijke tientallen millioenen menschen zich in nieuwe kleeren steken, brengt die dag den Europeeschen importeur, den Chineeschen handelaar millioenen guldens in het laadje. Sieraden van goud of wat daarop gelijkt; sierlijke muiltjes met hooge hakjes zijn ook zeer gewild, naast mooie hoofddoeken, fraaie buikbanden, sluiers, enz. enz. Weken te voren lokken in de steden zoowel als in de kleinste dorpjes in de bergen, fraaie uitstallingen tot kijken, bewonderen, tot na veel wikken en wegen — de geldbuidel eischt dit — tot koopen wordt besloten. Vóór alles koopt men vuurwerk, voetzoekers en donderbussen, die met hun geknal veel vreugde veroorzaken en tevens de booze geesten verjagen. Millioenen guldens gaan de lucht in. Ons bestuur tracht met een zoet lijntje telkens weer dit nutteloos geld uitgeven tegen te gaan, maar die poging heeft nog weinig succes gehad tot dusver.

In de dorpjes hangen de laatste dagen der vastenmaand voor de woningen lampionnetjes, vaak in fantastische vormen van huisjes, vogels, scheepjes, die de somberheid der duisternis vervroolijken. Op den dag zelf is het bezoek aan de moskeeën buitengewoon groot. De menschen, allemaal op z'n mooist, brengen elkaar bezoeken. Vooraanstaande Moslims houden lezingen, waarin ze allen, die de armen hebben bedacht, bedanken. Ze spreken over „mensch en godsdienst", betoogen, dat de godsdienstlooze mensch geen basis voor zijn leven heeft. Vereenigingen en clubs vieren den dag in eigen kring bij

muziek en zang. De jeugd houdt wedstrijden. Allen toonen een vriendelijk gelaat, men vergeeft elkaars fouten en tekortkomingen, men wenscht elkaar geluk, begint een nieuw jaar. Een voornaam onderdeel vormt het bezoek aan de graven der overleden familieleden, die met bloemen worden versierd. De groote feestdag wordt besloten met knallend vuurwerk en tromgeroffel, dat menig Europeaan een slapelooze nacht bezorgt! Na dien dag gaat het leven weer verder op een schoone lei: de liefdes-gave voor den arme is opgebracht; men heeft elkaars zonden en gebreken vergeven, de kwaadwillige geesten zijn verdreven !

Reeds den volgenden dag vaak brengt men zijn sieraden en mooie kleeren naar de gouvernementspandhuizen (zie teekening), om aan geld te komen. En ook om ze in bewaring te geven, want daar liggen ze veilig. Het pandhuis speelt in Indië een andere rol dan „Oome Jan" hier. Ze vervullen o.m. de rol van onze „safes" bij bankinstellingen.

43. Sago is eendenvoer.

Op een van mijn reizen door den uitgestrekten Indischen Archipel zag ik in de buurt van Kendangan (Z.O. Borneo) een Maleier, die aan twee touwen een stuk van een sagopalmstam voorttrok op de wijze, zooals men in havensteden wijnvaten vervoert. Nieuwsgierig geworden, vroeg ik hem waar hij met zijn vracht naar toe ging.

„O," zei hij, „naar mijn eenden."

Dit antwoord muntte in mijn ooren niet door duidelijkheid uit. Ik vroeg dus verder. Hij vertelde nu, dat het in die streek gewoonte was, om de vele tamme eenden met sago te voeden. De stukken der stammen legt men in slooten en plassen, waarin die vogels dierlijk voedsel vinden, waarbij ze dan tevens het sagohoudende merg uit die stam knabbelen, tot ze geheel zijn uitgehold.

Zoo kwam ik te weten, dat sago in die streken eendenvoer is. De cultuur van eenden is daar een voornaam middel van bestaan voor de bevolking. Ook op Java en elders houdt de bevolking er zich mee bezig.

In de Molukken, het Oostelijk deel van het groote Indische eilandenrijk, is sago het volksvoedsel. De boom, een palm, groeit in het wild. In andere streken plant men hem aan. Op goeden grond en bij goede verzorging is hij in tien à twaalf jaar volwassen. Hij wordt dan geveld, in drie stukken verdeeld, die gehalveerd worden. De sagoklopper, zoo heet de man, die de sago wint, klopt of beitelt het merg er uit met een of ander eenvoudig stuk gereedschap. Het merg is gemengd met houtvezels, die in min of meer geciviliseerde streken worden verwijderd. De sagoklopper kneedt het merg met veel water, waardoor het meel vrij komt.

Het mengsel van meel en water loopt door een zeef, gemaakt van palmvezels. Die zeef is vastgemaakt aan een veerkrachtige staak, die ze vast houdt. In een trog of bak opgevangen, bezinkt 't meel, het water loopt weg.

In sagobladeren verpakt, houdt dit vochtige meel zich weken goed.

Dit is zeer in het ruwe de wijze van winnen. Op de vele eilanden varieert de fabricatie in onderdeelen, maar alle methoden komen hierin met elkaar overeen, dat het „fabrieks-emplacement" door zijn onaangename lucht zich al op een afstand aandient.

Bijgaande teekening heeft betrekking op het eiland Ceram. Eén boom levert het voedsel op voor een man gedurende één heel jaar. De bewoner van Ambon eet de sago het liefst gekookt met water. Het voedsel ziet er dan uit als taaie dikke stijfsel. Hij kruidt het met zout, citroen (vitaminen!) en Spaansche peper. Maar de Amboneesche huisvrouw kent tal van andere bereidingswijzen. Door het bekende „Instituut voor volksvoeding" te Batavia is een onderzoek ingesteld naar de voedingswaarde van het sagodieet. Het bleek, dat het onvolwaardig is, tenzij men gebruik maakt van bijvoeding in den

vorm van vruchten, groenten, visch en andere vitaminen, eiwitten en vetten bevattende voedingsstoffen. Het heeft daarom aanbevolen, de b.v. op Java zoo bekende beplanting op het erf met vruchtboomen enz. enz., ook in sago-etende streken door te voeren. Gemakkelijk zal dit niet gaan, omdat men te maken heeft met vaak heel primitieve menschen, die oer-conservatief zijn. Maar: „willen is kunnen" en aan den goeden wil ontbreekt het bij de bestuurders en andere leiders in den grooten Oost nergens !

44. Waar de Memberamo in zee uitmondt.

Uit de groote Indische rivieren vloeien enorme hoeveelheden water in zee. Nergens heb ik dit duidelijker gezien dan op mijn reis langs de Noordkust van Nieuw-Guinea, waar de machtige Memberamo in zee uitmondt. Langs die groote rivier drong indertijd de expeditie door op weg naar het Sneeuwgebergte in het diepe binnenland.

De kapitein van de boot had zijn passagiers er al op voorbereid, dat ze bij het voorbijvaren van de talrijke mondingen der uitgestrekte delta, die de rivier heeft gevormd, iets heel merkwaardigs zouden zien. Tegen tien uur riep de gezagvoerder ons op de brug, het uitverkoren plekje voor een passagier. In de verte merkten wij een eigenaardige streep in zee, die doorliep zoover wij konden zien. Dichtbij gekomen, bleek ze te bestaan uit een lange lijn, gevormd door takken, struiken, boomstammen en blaren. Wij bevonden ons toen op pl.m. tien kilometer van de lage kust. De boot kliefde die lijn en toen bevonden wij ons plotseling in vuil, grijs water, het troebele water van de Memberamorivier. Het duurde tot twaalf uur eer wij ons weer in het heldere zeewater bevonden! Een oppervlakte van minstens 15 bij 25 kilometer was dus bedekt met een dikke laag zoet water, die dreef op het zwaardere zeewater. Volgens den kapitein was die laag pl.m. vijfenzeventig cm. dik en toen niet bijzonder uitgestrekt, omdat het geen regentijd was.

Langs de kusten van Borneo zag ik het verschijnsel ook. Daar voeren de groote rivieren naast enorme hoeveelheden water groote massa's slib af, die banken in zee vormen, hinderlijk voor de scheepvaart. De stoomschepen, die de havens bevaren, worden er speciaal op gebouwd. Steeds wordt het dieplood gebruikt. Wijst dat te weinig water aan, dan wordt er gestopt en op den vloed gewacht. Maar op de Westkust van het uitgestrekte eiland, bij Pontianak, staat boven de bank zóó weinig water, dat 't noodig was er een geul te graven, die geregeld op diepte moet worden gehouden, wat veel arbeid eischt. Het binnenvaren der mondingen levert een eigenaardigen aanblik op. Langs de oevers groeien de z.g. vloedbosschen, die zich hebben aangepast aan het leven in den zouten slibbodem. Ze bestaan uit boomen met de z.g. stelt- of luchtwortels.

Verder op, in brak water, groeit de eigenaardige nipapalm, een palm zonder zichtbare stam, met enorme, gevederde blaren. Nog verder op mengt de nipa zich met andere boomen en struiken (zie teekening). Het varen door die rivieren biedt moeilijkheden, want de talrijke banken, die zich telkens verplaatsen, moet men vermijden. Soms schiet op 'n niet verwacht oogenblik de boot uit 't roer en schuift het schip met den kop in de nipa. Zwermen muskieten vliegen

op, bedekken het schip tot groot verdriet van de opvarenden, want die beestjes zijn hoogst onaangenaam en wellicht ook gevaarlijk, want muskieten verspreiden de gevaarlijkste ziekte der tropen, de malaria. Na eenigen tijd heeft de boot zich uit de modder en de omklemming der nipa bevrijd en gaat het meer verder. Af en toe glijdt een Maleier met zijn prauwtje langs den kant, gewapend met zijn werpnet, waarmee hij 'n vischje voor zijn schamel maal vangt. Hier en daar een eenzaam huisje, geheel gebouwd van materiaal uit het bosch: de nipa levert de dakbedekking.

Op groote schaal kwamen tot voor kort nog de jonge niet ontplooide blaren in den handel als wikkêlblad voor sigaretten. Thans veel minder omdat de sigarettenfabrieken op Java zooveel goedkoope sigaretten fabriceeren. Ik meen van tien stuks voor één cent! Uit den afgesneden bloemtros der nipa vloeit sterk suikerhoudend vocht, waarvan in de Philippijnen in het groot alcohol vervaardigd wordt. Suiker maakt men er ook van. Of dit in Indië geschiedt weet ik niet, maar wel van andere palmen. Elke Indischman, maar vooral het Indische kind, kent de geurige „goela arèn", de arènpalmsuiker !

45. Wat „schoon" is in Indië.

Een bekend natuuronderzoeker merkt in een zijner werken op, dat hij zich geen beter beeld van mannelijke schoonheid en kracht kon vormen dan bij de aanschouwing van het beklimmen van een kokospalm door een jongen „wilden" bewoner der verre Tanimbareilanden in de Molukken. Deze aanblik was zelfs schooner dan die van het meest vermaarde Grieksche beeld! Die uitspraak kwam mij in gedachte, toen ik op een ochtend langs het strand van het eilandje Babar (Molukken) wandelde, om te genieten van den tropischen zonsopgane. In de verte ruischte de branding, die tegen de koraalriffen brak. Naast me klonk de muziek der golfjes, die over de koralen kabbelden. Plotseling hoorde ik jubelend mannengezang. Hoog in de lucht, in het bladerendak der palmen. Maar ik zag niemand. Eensklaps schoven de groote blaren uit elkaar. Een man dook er uit. Hij droeg een bamboe op den rug en daalde langs den slanken stam af. Jong was hij niet meer, zijn haren waren al grijs. Maar lenig als een jonge kerel plaatste hij met verbluffende zekerheid de teenen in de inkeepingen van den stam. Steeds zingend bereikte hij den bodem en zonder naar mij om te zien stapte hij met zijn last naar een hutje dicht bij. Daar werd hij hartelijk ontvangen door een paar hurkende mannen, die een paar flesschen naast zich hadden staan. De man bracht de bamboe in zijn huis en kwam terug met een ouden ijzeren koffieketel, tegelijk met een paar drinkglazen. Deze vulde hij met den inhoud van den ketel en gezamenlijk genoten ze hun heerlijken ochtenddrank: palmwijn. De flesschen werden ook gevuld, de mannen overhandigden den „kastelein" een paar centen en stapten op. De waard zong nog altijd! Dit was een merkwaardige ontmoeting in den vroegen ochtend.

Ik vertelde mijn gastheer, een bestuursambtenaar, het geval. Deze deelde mij mede, dat de vrij oude man een heel bekend type was. Heel eigenaardig, maar niet heelemaal goed bij het hoofd en dat zijn broodwinning was het winnen en den verkoop van palmwijn, dien hij zelf ook stevig aansprak. Vandaar zijn vroolijkheid.

Den palmwijn verkrijgt men van verschillende palmen, het meest van den arènpalm. Het sap, dat uit den afgesneden mannelijken bloemtros vloeit, bevat suiker. Versch geschonken, smaakt het ranzig zoet. Op tal van plaatsen in het groote Indië dient het voor de fabricatie van suiker. Den palm beklimmen als een klapper (kokospalm) kan men niet: de stam is niet glad, maar bevat talrijke uitsteeksels van afgekapte of gevallen bladsteelen (zie teekening). De tapper plaatst er een ladder naast, gevormd van één lange bamboe waarin inkeepingen zijn aangebracht, ver van elkaar, net groot genoeg om er den grooten teen in te plaatsen! Hier langs klimt de tapper zonder eenige moeite naar boven. De Javaan kent den boom een ziel toe. Hij beschouwt hem eerst als zijn bruid, dan als zijn moeder. De bruid

moet hij vóór het tappen voor zich winnen. Daarom zegt hij: „Ik heb me voor u laten natregenen en verschroeien door de zon, want ik heb heel lang moeten zoeken voor ik u vond. Vurig verlangde ik naar u". Nu omhelst hij den boom. En dan zegt hij: „Wilt ge met mij huwen?" De boom stemt toe, maar eerst moet hij de belijdenis uitspreken, waarna hij zegt: „Er is geen God dan Allah en Mohammed is zijn profeet". Voor hij met het tappen begint zegt hij nog: „Uw kind verlangt naar drinken, want het versmacht van dorst".

Bij de Toba-Bataks op Sumatra vergelijkt men het uitgeloopen vocht met de tranen eener bruid. De zwarte vezels van den stam zijn haar haren, de blaren haar ribben. Bij het tappen zegt de Batak : „Vorstendochter heb medelijden met ons, vermeerder uw tranen". Gegist heeft het sap dezelfde beteekenis als de landwijn in Frankrijk. Het harde hout van den stam levert wandelstokken, de haren van den stam bind- en ankertouw; het merg dient soms om er sago van te maken; van de bladeren maakt men bezems en borstels; van de halfrijpe zaden confituren, enz. De arèn is zooals u ziet een nuttige boom !

46. Lastige bijen.

Bijen houden veel van „ikan kring", de in Indië zoo welbekende droge zoute visch. Of het de zoute smaak is of de geur, die hen aantrekt, weet ik niet. In het algemeen vinden de menschen den reuk heelemaal niet aangenaam, maar het reukorgaan van de bij is anders ingesteld dan dat van den mensch. Hoe ik dien eigenaardigen smaak ontdekte ?

Wij hadden eens ons bivak opgeslagen op een heuveltje aan de uitmonding van een riviertje in de Kelai op Borneo. Zoo'n pleisterplaatsje is gemaakt van boomstammetjes, gedekt met matten. Die matten neemt men in de prauw mee. Om ruimte te winnen, was de droge visch — naast rijst het voedsel voor de roeiers — in die matten gewikkeld. En op die dakbedekking kwamen de bijen af: een heele zwerm ! Met veel moeite lukte het de klamboe's (muskietennetten) over de veldbedden te spannen, zoodat wij — de bestuursambtenaar, met wien ik reisde, en ik — geen last van de diertjes hadden. Maar onze roeiers en de kok konden zich niet beveiligen, waarom ze in wanhoop beschutting zochten in het bosch. Het liep reeds tegen den avond, de zon stond al heel laag. Na een half uurtje trok de zwerm af, tot ons aller grootste voldoening.

Tegen vijf uur des anderen ochtends werd ik wakker door schokken tegen ons bivak. Bij het licht van mijn electrische lantaarn bleek, dat een der prauwen tegen de slaapplaats lag te bonzen. En die prauw lag den avond te voren nog vijf meter beneden ons! Onder den vloer van het bivakje zag ik water golven. Het was dus bandjir. 't Werd licht. Wij zagen nu de snel stroomende rivier. Zware boomstammen dreven voorbij. In de draaikolken werden ze als rietjes omgewenteld. Het was een imponeerend gezicht. Het water wies nog altijd, 't stond al bijna gelijk met het vloertje. Nog enkele centimeters en wij zouden van onze bivakplaats, een heel klein eilandje, midden in de woest stroomende golven moeten vluchten. Maar waarheen ? Want het kleine riviertje bandjirde ook al! De bestuursambtenaar pleegde overleg met de deskundigen: de Dajaksche roeiers. Eensklaps hoorde ik een geluid als dat van de schroef eener vliegmachine; weer een aanval van bijen en nu van een heel grooten zwerm. Wij trachtten de klamboe's te sluiten. Door het slaan met handdoeken en kussens om ons de beestjes van het lijf te houden, waren deze nijdig geworden. Wij werden nu van alle kanten gestoken, zoodat het sluiten niet lukte. Ten einde raad gingen wij muisstil op onze veldbedden liggen. De „binatangs", zoo noemt men in Indië alles wat kruipt of vliegt, hadden het voorzien op onze oogen, neus, ooren, vermoedelijk aangetrokken door onze zoute afscheidingsproducten — want het was al warm geworden. — Dat stil liggen was een kwelling, maar het moest, want bij de minste beweging kregen wij venijnige prikken. Door de consternatie waren wij den heelen bandjir vergeten. Het bleek, dat

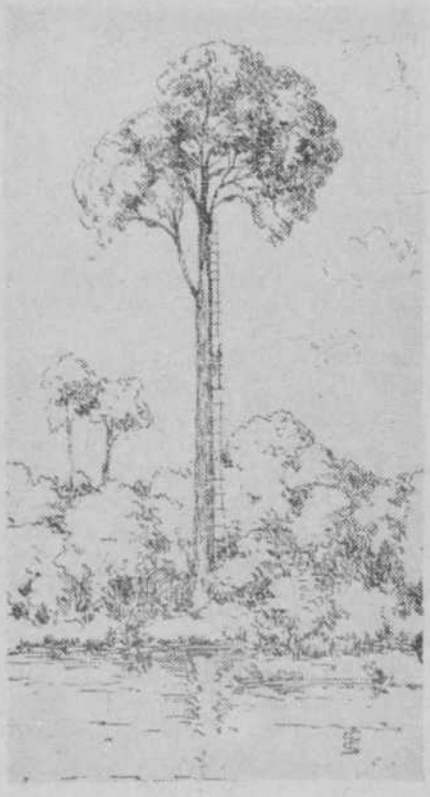

het water daalde. Tot onze groote voldoening, want varen in een bandjirende rivier is hoogst gevaarlijk. Hoe ook gekweld door de bijen, het was toch nog een opluchting, dat wij konden blijven waar wij waren. 's Avonds trokken de bijen af, wij leefden allen weer op. Den anderen ochtend, tegen vijf uur, konden wij vertrekken, het water was voldoende gedaald.

Nu nog iets over de Borneosche bijen. Ze maken hun nesten in heel, heel hooge boomen, met gladden stam (zie teekening). Die nesten zien er in de verte uit als knobbels aan takken. Om de honing te winnen, maken de Dajaks ladders van houten pinnen, die ze in den bast slaan en dan onderling verbinden met bamboes en rottan. 's Nachts beklommen ze den veertig meter of nog veel hoogeren boom onder het zwaaien met walmende fakkers. Dat is levensgevaarlijk werk. De honingzoeker snijdt de pl.m. één meter lange nesten los en viert ze met lange rottans naar beneden. Helpers vangen ze op. De nesten worden uitgeperst, heel primitief, met de handen! De honing vormt een versnapering, de was wordt verkocht. Was is een der eigenaardige exportproducten van Borneo.

47. Visschen met vergif.

Geboren in het Friesche waterland, vlak bij het groote Tjeukemeer en de vele uitgeveende plassen, beoefenden wij als kinderen, jongens en meisjes, de hengelsport, toen nog geen „sport" geheeten. Soms vingen wij zooveel baarsjes, vorentjes en blei, dat het o.i. de moeite loonde ze te bakken. Maar onze moeders waren vaak van een andere opinie, want visch bakken gaat met bezwaren in de keuken gepaard. Dan kwamen de waterlanders te voorschijn en hiertegen is geen moeder bestand !

In een schoolboekje hadden wij gelezen van „wilden", die veel visch vingen met vergif. „Als wij dat ook eens konden doen" was de wensch, die na het lezen opkwam. Op een of andere wijze had een der makkers een tiental Kokkel-korrels bemachtigd. „Dat zijn de giftige vruchten, die de wilden in Afrika gebruiken om visch te vangen", beweerde hij. Op den vrijen Woensdagmiddag draafden wij zoo hard wij konden naar het bekende hengelplekje aan den kant van het meer, waar de bezitter van het vergif de korrels, reeds tevoren fijn gesneden, in het water wierp. „Vol verwachting klopte ons hart". Het resultaat was nihil! Geen netjes vol met dikke bleien, vorens, palingen! De teleurstelling was groot.

Nooit had ik toen kunnen denken, dat ik het visschen met vergif nog eens van heel dichtbij zou kunnen zien na als student uitvoerig college in „vischvergiften" te hebben ontvangen. Ik leerde hierbij, dat er van die vergiften op onze aarde wel 350 of meer soorten voorkomen. Op Java werd het visschen met vergif vroeger veel toegepast. Dat waren vaak groote feesten voor de bevolking. Clandestien gebeurt het nu nog wel eens. Daartoe raspt men den stam van een liaan fijn en werpt het raspsel bij eb tusschen rotsen en keien op het strand. De visch raakt bedwelmd en is met een netje gauw gevangen. (Zie teekening). Op Midden-Celebes zag ik in het groote Possomeer ook vischvergif toepassen. In het kristalheldere water laat de bevolking takkenbossen met behulp van steenen zinken. Ze vormen dan eilandjes, die met paaltjes worden vastgelegd. In de schaduw er van schuilt de visch. Op bepaalde tijden snijdt de bevolking boven die eilandjes vergiftige takken fijn. Het water om de takkenbossen wordt er door vergiftigd, de visschen raken bedwelmd en kunnen gemakkelijk gegrepen worden.

Bij de Dajaks op Borneo is het visschen met „toeba", zoo heet de plant, die meestal gebruikt wordt, een zeer groot feest !

Bovengenoemde wijze van visschen leidde tot misstanden, waarom het gouvernement sterk beperkende maatregelen heeft getroffen.

48. Mangrove en zilverreiger.

Evenals vele jaren geleden, toen er gebrek aan looistof was, klopt thans de eikschiller den bast van het eiken hakhout. Looistoffen worden in normale tijden van verre landen aangevoerd, vooral uit de tropen. Ook Indië levert ze. Daar groeien talrijke soorten boomen, wier bast die stoffen bevat.

Enkele ervan groeien langs de lage kusten in slik en zout water. Daar hebben ze zich geheel aan de omstandigheden aangepast: slik, dat geen of bijna geen lucht bevat en golfslag. Het verst in zee staan de steltwortelboomen. Met hun steltwortels staan ze zeer vast in den weeken bodem, zoodat ze bij vloed en golfslag door harden wind niet los slaan. De wortels zijn in het bezit van inwendige holten, die in verbinding staan met de buitenlucht en tevens met holten van de andere ondergrondsche wortels. Zoo wordt verstikken in den modderbodem voorkomen. Een andere merkwaardigheid is deze....., dat die planten „levende jongen" voortbrengen. De zaden ontkiemen reeds aan den boom. Uit de vrucht komt een jong plantje te voorschijn, dat op een gegeven oogenblik in den weeken bodem valt en zóó is gegroeid, dat het zich onmiddellijk vast kan zetten om niet weg te spoelen. Meer landwaarts groeien andere „mangrove"-boomen; zoo noemt men een dergelijk vloedbosch. Ook deze hebben zich aangepast. Ze zijn voorzien van ademwortels, die verbinding hebben met de buitenlucht. Ze voorzien de in het slik groeiende wortels van lucht. Bij duizenden komen die ademhalingswortels uit het slijk te voorschijn. Zie foto bovenaan.

Naast talrijke soorten boomen kennen de tropen veel vogels. Van de zestig in Nederlandsch-Indië voorkomende soorten reigers zijn de zilverreigers de bekendste. Deze vormen de meest gracieuze „bevolkingsgroep" van het Indische landschap. Als roerlooze beelden staan ze in de blinkende rijstvelden (zie foto beneden) en langs oevers der breede rivieren. Van voorbijdenderende treinen, steunende, zuchtende stoombooten, 't klakken van de pagaaien der prauwen, trekken ze zich niets aan. Hoogstens vliegt een enkele op, om even verder neer te strijken. „Elk insect, dat in hun nabijheid komt, pikken ze op en is ten doode opgeschreven. Nadert de paartijd, dan pronken ze met hun lange, ragfijne veeren, bekend als aigrettes, de versieringen onzer dameshoeden. De vogels verzamelen zich op bepaalde plaatsen voor een massaréunie. Dan viert de liefde hoogtij. De aigrettes worden opgezet en gestreken, stijve buiginkjes en afgemeten pasjes gemaakt met een decorum als gold het een avond-ontvangst bij den Gouverneur-Generaal".

Het dier is thans nog niet zeldzaam — maar om te voorkomen, dat het dit wel wordt, ten offer zal vallen aan de mode, wordt het beschermd.

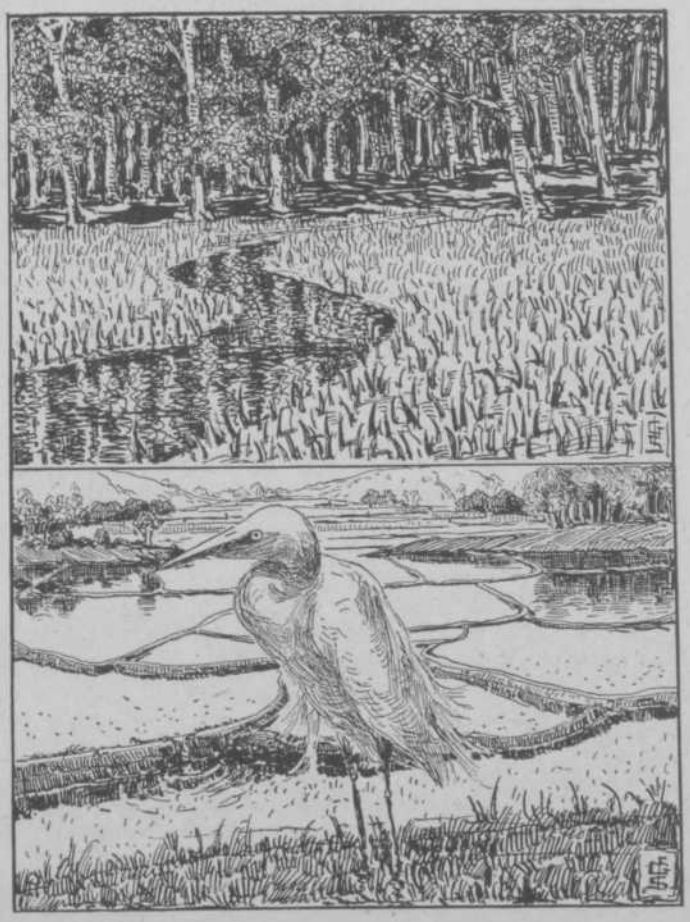

49. Gebroken verzet.

Drie weken lang hebben een paar houten beelden, die stonden voor het logeerhuisje te Poeroek Tjahoe, op Borneo, 600 kilometer van de kust, mij kregel gemaakt, omdat ik hun beteekenis niet te weten kon komen. Het eene stelde voor een man, het andere een vrouw. Beiden stonden ze op een besneden voetstuk (zie teekening). Hierin waren figuren gebeiteld, die voorstelden: een krokodil, een landschildpadje, een gehoornd (?) dier; gestyleerde menschelijke figuren. Op het hoofd van den man groeide een varen, die hem het uiterlijk gaf van een Indiaan in krijgstooi. Volgens de officieren van het kleine garnizoen waren die zware palen indertijd met heel veel moeite uit een verwoeste Dajaksche kampong (dorp) gehaald, na het dempen van een opstand. Het waren dus oorlogstropheeën. Die palen bestonden uit ijzerhout, een houtsoort, die het in het vochtig heete klimaat een paar honderd jaar uithoudt zonder te verrotten. In latere jaren raakte men uit eerbied voor den „wilden" Dajak dergelijke gebeeldhouwde palen niet meer aan. Er kwam bij, dat ons bestuur merkte, dat ze nog dienst deden om grens- en/of eigendomsrechten aan te geven.

De bewuste palen stonden aan den weg langs het erf van den militairen gezaghebber, waar ze een soort toegangspoort vormden. En een hoogst eigenaardige !

Kapitein De Quant, de toenmalige commandant van het garnizoen, vertelde mij, dat er in het midden der vorige eeuw in de buurt van Poeroek Tjahoe een opstand was uitgebroken, waarbij de heele bemanning van een stoomschip op de breede Barito, bestaande uit vijf officieren en 53 schepelingen, het leven had gelaten! De opstand werd gedempt, maar het bleef onrustig in die streken. De toestand werd onhoudbaar, waarom er in 1902 een vast garnizoen werd gesticht met een bezetting van 150 man. Voortdurend werden er op de rivier en te land patrouilles uitgezonden. De strijd ging niet tegen de Dajaks, maar tegen de z.g. Maleiers. Dezen wisten uitstekend gebruik te maken van het uiterst moeilijke terrein ; troostelooze bosschen, waarin nooit een zonnestraaltje doordrong. Paden, die geen paden mochten heeten; waar men vasthaakte aan dorens, struikelde over boomwortels, omgevallen boomen; waar het heuvel op, heuvel af loopen met zwaar bepakte ransel onder hevige regenbuien, die de kleeren doorweekten, ontzettend moeilijk was. Voeg hierbij de kwellingen der myriaden bloedzuigers en het zal u begrijpelijk zijn, dat, waar er nooit een vijand werd gezien, elk succes uitbleef, de stemming onder onze militairen slecht werd. En zoo riep men de hulp in van de befaamde Atjehsche keurtroepen, de marechaussee ! Met niemand minder tot aanvoerder dan den alom bekenden Christoffel. Dezen gelukte het met medewerking van den luitenant ter zee Folkertsma, commandant van een geblindeerd oorlogsscheepje, en de hulp van

een bevriend Dajaksch hoofd: Temanggoeng Silam, de hoofden van verzet in handen te krijgen. De pretendent Sultan werd met veel eerbetoon begraven. Het verzet was gebroken. Silam werd beloond voor zijn hulp door hem te benoemen tot algemeen Dajaksch Hoofd.

Indertijd heeft hij voor mij een doodenfeest georganiseerd. Dit gaat gepaard met het gebruik van een inheemschen alcoholischen drank. Maar Silam dronk een goed merk port. „Aër bitjara" (spraakwater) noemde hij dien drank. Zijn tong zat na korten tijd dan ook vrij los. Maar te buiten ging hij zich nooit !

En nu nog even de palen: men noemt ze „hampatoeng". Ze worden opgericht bij doodenfeesten. Ze genieten, vertelt de bekwame zendeling, de heer H. Schärer in „Wolanda Hindia" van 1 Januari 1940, godsdienstige vereering. Is het feest afgeloopen, dan hebben ze hun eigenlijke vereering verloren.

50. Edele menschenvrienden.

In enkele uren had de beruchte vulkaan de Kloet in 1901 dood en verderf om zich heen verspreid. Honderden kilometers ver het land in wierp hij een dikke laag asch uit over velden en wegen, die de rivieren verstopte, wat aanleiding gaf tot overstroomingen. Dorpjes en grootere plaatsen aan zijn voet en op zijn flanken bedolf hij onder rotsblokken en asch. Rijstvelden en koffieboomgaarden veranderde hij in woestenijen! Duizenden Javanen vonden òf den dood òf verloren hun velden. Duizenden ontvluchtten het oord der verschrikking. Alles hadden ze verloren. Javanen helpen elkaar altijd, maar de ellende, de nood waren nu te groot! Van alle kanten bood men hulp in den vorm van voedsel en kleeding. Het Gouvernement hielp als steeds. Een groot comité zamelde geld in, vooral om die menschen te helpen, die in hun radelooze angst waren gevlucht en gaan zwerven, menschen, die nergens een onderdak konden vinden. Bedelend trokken die stakkers door Midden-Java. Te Salatiga, een plaatsje in de buurt van Semarang, had zich een centraal comité gevormd om hulp te verleenen, vóór alles: voedsel en kleeren.

Een moeilijk vraagstuk daarbij was de distributie. In den heer Van Emmerik, oud Heils-soldaat, groot vriend van den Javaan, daarbij een man van veelzijdige ervaringen, tevens practisch aangelegd, vond het comité den man wien het die zeer moeilijke taak kon opdragen. Hij bewoonde met zijn echtgenoote een klein huis met een mooi, met boomen beplant erf. Hierop deelde hij voedsel en kleeren uit aan de talrijke hulpbehoevenden. Vrouwen als geraamten, gehuld in vieze lompen, vergezeld van uitgeteerde kinderen, al of niet haar eigen; vermagerde, uitgeputte mannen, velen met afzichtelijke wonden; allen met de uitdrukking op het gelaat, die sprak van stuitende, schrokkende begeerte naar voedsel; blinden en verminkten, stroomden naar dat erf. Hartbrekend was het te zien hoe veel dier uitgeputte ellendigen er naar toe kropen om onderdak en voedsel te vinden. Velen achtten het een groot voorrecht om onder de boomen of in den paardenstal te mogen slapen: ze vonden er rust na hun zwerftocht!

Mevrouw Van Emmerik, een tengere vrouw, hielp mee, niettegenstaande ze de zorg had voor een zuigeling en een zwaar ziek kind. Reeds een 500-tal menschen hielp het edele echtpaar dagelijks aan voedsel en kleeren. Maar afdoende hulp kon op deze wijze niet worden verleend. Een lang door het echtpaar gekoesterde wensch kon het nu tot uitvoering brengen: het stichten van een „Kolonie tot hulp van arme Javanen". De regeering gaf de beschikking over pl.m. 70 ha. woeste gronden. Binnen veertien dagen had Van Emmerik zijn 500 menschen daar een onderdak verschaft in den vorm van loodsen van bamboe. Twee derde waren kinderen wier ouders den dood hadden gevonden. Allen, die zich aanmeldden, waren welkom. Van Emmerik's stelregel was: „die niet werkt zal ook niet eten". Evenwel,

het vraagstuk die vele wrakken: kreupelen, blinden, verminkten, idioten, werk te verschaffen, was verre van eenvoudig! Maar het praktische, vindingrijke echtpaar wist raad!

Broodmager komen ze er aan, de kinderen heel vaak met een door malaria opgezet buikje. De grootere meisjes van „Het Witte Kruis", zoo noemde Van Emmerik de stichting, zijn belast met de verpleging (zie teekening). Ruim 1500 uitgeworpenen telt de kolonie thans. De heer Van Emmerik is eenige jaren geleden van uitputting gestorven. Mevrouw Van Emmerik, een lichamelijk niet sterke vrouw, zet het werk voort, geholpen door haar zuster en een viertal van haar kinderen. Een Javaan, die zich met hart en ziel aan het menschlievende werk gaf, verleende onze Regeering, na vijfentwintig jaar dienst, de zilveren medaille.

Een evenknie van het echtpaar Van Emmerik is dat van Van der Steur te Magelang (Java), bijgenaamd „Pa van der Steur". Dit legt zich toe op het verleenen van hulp aan Indo-Europeesche kinderen. Duizenden heeft het als flinke burgers in de maatschappij gebracht. Eerbied voor dergelijke menschenvrienden!

51. Het voedingsprobleem op Java.

De bevolking van het onvolprezen Java neemt per jaar met 500.000 toe. De eeuwen door is jong huwen, de zucht naar zooveel mogelijk kinderen een karaktertrek der bevolking geweest. Toch nam ze heel weinig in aantal toe. Hoe kwam dat? Toen heerschten er ziekten als pokken, waaraan millioenen stierven. Door periodieke cholera-epidemieën daalden ongetelde aantallen ten grave. Hongersnood decimeerde de bevolking. Schraalhans was vaak keukenmeester, wanneer de rijstoogst door gebrek aan regenwater, door insectenplagen en ziekten mislukte. Door een systeem van inënting, dat nergens in de tropen in doeltreffendheid wordt geëvenaard, verdween de pokziekte. De gevreesde cholera komt, dank zij voortreffelijke gezondheidsmaatregelen, niet meer voor. Dreigende, groote hongersnooden kent men, dank zij vooruitzien en tijdige toezending van rijst langs een zeer goed wegenstelsel, niet meer. Door dit alles neemt de bevolking toe in een mate, die nergens op aarde haar evenbeeld vindt !

Het bevolkingsvraagstuk op Java is een voedingsprobleem, vóór alles een van rijst. En dit is weer een water- en mestvraagstuk. Zonder water geen bemesting, geen natte rijstvelden, geen voldoende rijst! De rijst groeit ook wel op droge gronden, maar de opbrengst is dan te gering. Reeds in het begin onzer jaartelling bracht de Javaan water op zijn velden. Later kwamen de hoog staande Hindoe's, die de methoden verbeterden. De rijstplant moet den langsten tijd, dien ze op het veld staat, met het ondereind van den stengel in water staan. De velden, terrasgewijze tegen heuvels en bergen aangelegd, vormen kleine, soms heel kleine lapjes grond, afgevlakt, omgeven door lage walletjes, anders loopt het water weg. Onze zee-, polder- en rivierdijken zijn de trotsch van ons Nederlanders. In die Javaansche rijstvelden steekt niet minder arbeid, kennis, ervaring, volharding..... waarbij die aan de pyramiden besteed in het niet verzinken! Zij, de sawah's, vormen den trotsch van den Javaanschen boer, het Javaansche en Nederlandsche bestuursapparaat, van ingenieurs, technici, scheikundigen, plant- en landbouwkundigen, enz. Ook van dier- en malariadeskundigen !

Het bevloeiingswater bevat ook mest in den vorm van opgesloten gassen en zouten en vruchtbaar slib: Vaak is dit water regenwater. Maar de regenval is grillig. Vele velden zijn er, die niet op de gewone wijze kunnen worden bevloeid. Om deze redenen is ingenieurskunst noodzakelijk en dan bevloeit men de velden uit opgedamde rivieren, waarvoor groote kunstwerken worden gebouwd (zie teekening). Ook legt men in de bergen kunstmatige meren aan. Kort geleden (14 Maart 1940) is een zeer moderne voorziening getroffen, ook dienstbaar gemaakt voor het opwekken van electriciteit voor licht en kracht. In een groot gebied met een bevolking van 750 inwoners per

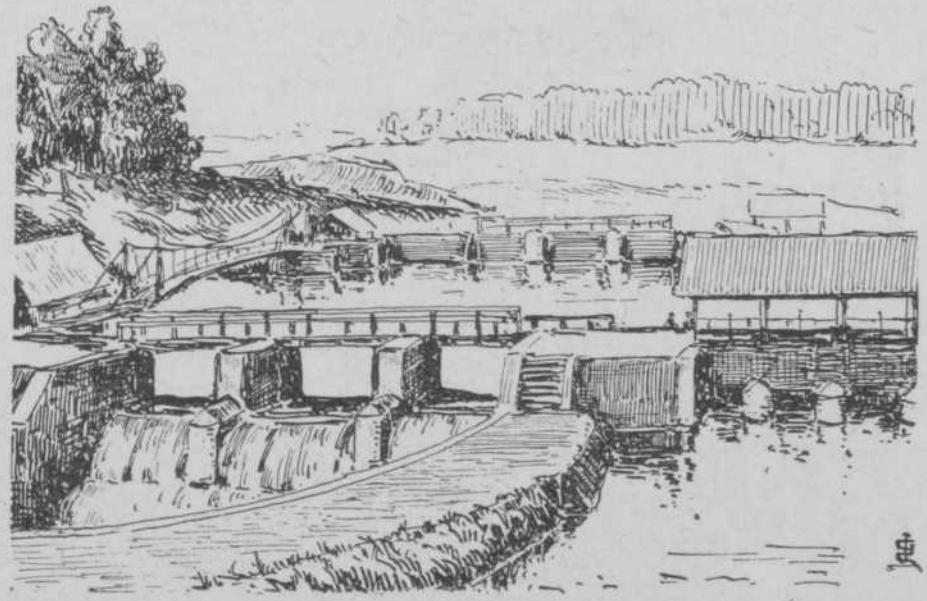

vierkante kilometer. Het gemiddelde aantal bewoners van ons dicht bevolkte land is pl.m. 225! Naast sluizen-pompstations, verdeelwerken, leidingen — een hoofdleiding van 27 kilometer, zijleidingen van 170 kilometer — treft men er aan watervang, buizenkanaal, turbinehuis met generator, een lange hoogspanningslijn, enz. De electriciteit levert de kracht voor de pompen, de pompen persen het water door de leidingen naar de velden, de velden, die nu tweemaal per jaar een rijken oogst leveren! Dit grootsche werk wordt ook dienstbaar gemaakt aan de bevordering der gezondheid van een stad. Het levert voldoende water voor de doorspoeling van het rioolstelsel.

Ook op tal van plaatsen buiten Java, op Sumatra, Celebes worden met spoed groote bevloeiïngswerken aangelegd voor de tienduizenden Javanen, die hun overbevolkt land verlaten om daar een nieuw en ruim bestaan te vinden. Ja, „het licht in Indië overal"!

52. Aschregens uit de Kloet.

De menschen op straat groepten samen, keken naar de lucht, wreven zich de oogen uit, wisten niet hoe ze het hadden, wat er aan de hand was. Een kantoorman, die een vel wit papier voor zich hield, ontdekte, dat het na een paar seconden bedekt was met heel fijn stof. Dat moest vulkaanstof zijn. We hadden dus te maken met een z.g. „aschregen". Van welken vuurspuwende berg? Daar kwam de man met de krantenbulletins: „Hedenochtend is de Kloet gaan werken. Stort groote hoeveelheden asch uit. Bijzonderheden ontbreken nog". De Kloet is een verraderlijke berg. De naam beteekent: „veger". Om de zooveel jaar „veegt" hij de omgeving schoon van alle leven: menschen, planten en dieren. Wij wisten dus, dat een vulkaan, ettelijke honderden kilometers van onze stad (Semarang) verwijderd, weer werkte. Zouden er ook vloedgolven volgen, of aardbevingen? Niemand was gerust. De aschregen nam in hevigheid toe. De kantoren sloten, ouders kwamen hun kinderen uit school halen, ieder spoedde zich naar huis. De zon was een roode bol geworden. De schemering trad in. Na een half uur de nacht. Tegen een uur of twee werd het weer licht. Er kwam leven in de natuur. De honden blaften, de vogels vertoonden zich weer. Maar hóe de natuur veranderd was! Geen tropisch landschap met glimmende, gladde blaren, maar een omgeving, die pl.m. 5 cm. onder de sneeuw lag! Die sneeuw was geen echte sneeuw, maar wit-grijs vulkanisch stof! Wij ademden weer op, het gevaar was voor onze omgeving geweken. Al hebben wij later heel veel last van de „sneeuw" gehad toen de regens vielen. Het bleek, dat de beruchte berg op 23 Mei 1902 een oppervlakte van pl.m. 115.000 vierkante kilometer met een dikke laag asch had bestrooid. De oppervlakte van Nederland is pl.m. 30.000 vierkante kilometer. In 1919 heeft hij weer „geveegd". Resultaat: 5500 dooden, 1300 gewonden, een halve stad verwoest en tal van koffie- en rubberondernemingen! De „Kloet" stoot niet doorloopend rook uit. Andere vulkanen op Java wel, o.a. de „Smeroe", de hoogste berg van het eiland. Hoogte pl.m. 3600 meter. Zijn rookpluimen stijgen tot 15 à 20 duizend meter! (Zie teekening.)

De asch van vulkanische uitbarstingen valt soms tot op een afstand van 600 à 700 kilometer (pl.m. 2 x afstand Groningen—Maastricht). Het groote gevaar van de Kloet was de aanwezigheid van een bergmeer, dat gevuld was met pl.m. 40.000.000 kubieke meter water. Bij uitbarstingen werd dit kokend heet naar boven geslingerd. Het viel dan neer en vormde met asch, zand en steenen gemengd, de beruchte en gevaarlijke modderstroomen, die als een reusachtige heete lawine alles op haar weg naar de vlakte vernielde en doodde. Met groote moeite is het gelukt een aftaptunnel aan te leggen, waardoor het water kan wegstroomen. Het is nu mogelijk den stand van het water zooveel te verlagen, dat de inhoud van het meer niet meer bedraagt

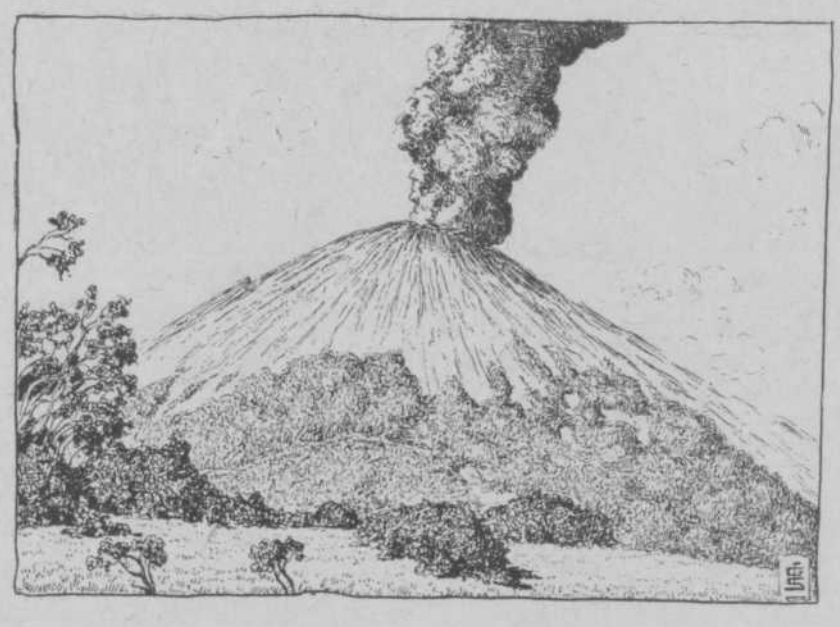

dan pl.m. 1.500.000 kub. m. Het grootste gevaar is nu geweken, maar een vulkaan is grillig en onbetrouwbaar. Wellicht duikt er na zooveel jaren toch nog weer ergens gevaar op, dat niet kon worden voorzien.

Intusschen mag niet worden vergeten op te merken, dat vulkanische asch buitengewoon vruchtbaar is en dat Java zijn vruchtbaarheid naast andere factoren de eeuwen door te danken heeft aan de uitbarstingen van zijn vulkanen. Maar die mildheid der natuur heeft groote offers geëischt!

53. Een nacht in de rimboe.

Onze roeiers waren doodelijk vermoeid van den zwaren tocht langs de rivier met haar vele hindernissen: rotsblokken, omgevallen en sterk overhangende boomen, stroomversnellingen, lianen en takken, waardoor de weg moest worden gezocht met kapmes, bijl of zaag. De menschen verlangden naar rust, naar een bivak. Maar de oevers waren steil, nergens vonden we een plaatsje, vlak genoeg om er een boschbivakje op te slaan. De zon verdween achter de bergen. De duisternis trad in het zwaar begroeide terrein in. Eindelijk ontdekte onze voorman een vlak stukje terrein, waarop tot ons aller groote vreugde een paar verlaten hutjes stonden. Gelukkig bevond er zich vlak bij een vrij geschikte en veilige ligplaats voor onze prauwen. Op de Borneosche rivieren is het dringend noodig hierop te letten, want slaan 's nachts door een bandjir die prauwen weg, dan zijn de reizigers dagen, ja weken ver van de bewoonde wereld aan den hongerdood overgeleverd.

De roeiers legden de prauwen vast, wij trokken ons tegen den steilen wal op aan de lianen en boomwortels en betraden zonder ongelukken den vasten wal, zeer verheugd onderdak te vinden. De roeiers waren niet minder in hun schik, want het maken van een bivak, hoe primitief ook, zou in de bijna volslagen duisternis, zeer lastig geweest zijn. Onze veldbedden vonden een onzekere standplaats op een vloertje van rondhout met veel openingen. Kalm, heel rustig liggen zou noodzakelijk zijn, want door het maken van bewegingen liepen de pooten groote kans daar doorheen te schieten en zou de slaper in de rivier vallen — in volslagen duisternis !

Die rivier was rijk aan visch, dus ook aan kaaimannen. We hadden onderweg eenige van die gehate beesten gezien. 's Ochtends bleek het, dat de omgeving „vergeven" was met bloedzuigers. Eenige dier niet minder gehate boschbewoners hadden 's nachts kans gezien zich te vergasten aan ons bloed. Bij het verwisselen der bebloede kleeren rolden er, naar ik meende een drietal zwarte slakken uit: het waren echter volgezogen bloedzuigers. Ik had toen nog weinig rimboe-ervaring.

Maar we deden een paar alleraardigste ontdekkingen ook! Vóór een der armzalige hutjes stond een stok van boven van houtkrullen voorzien. (Zie teekening). Dit beteekende een boodschap voor bezoekers. Aan den stok bevonden zich, elk in een keep bevestigd: een takje in den vorm van een pijl en nog een recht takje. Mijn gastheer, een bestuursambtenaar, vroeg aan een willekeurigen roeier naar de bedoeling. „O", antwoordde hij, „de bewoners der hutjes willen er mee zeggen, dat ze vertrokken zijn om honing te gaan zoeken en dat vrienden om ze te kunnen vinden, de richting van de pijl in moeten slaan". Het was dus een „Basap"-brief. Basaps heeten die Dajaks. Ze hebben geen vaste woonplaats, kennen geen land- of tuinbouw en

leven van het bosch. „Wilde" honig vormt één dier producten. Onze roeiers hadden nog iets ontdekt, n.l. een bewaarplaats van varkensvet, waarmede ze dolblij waren. Ze bestond uit een bundel dikke bamboe's aan een lange rottan (Spaansch riet) hoog in de boomen opgehangen, onbereikbaar voor vraatzuchtige dieren. (Zie teekening). Gauw werd de rottan gevierd, de bundel losgehaakt. Eén der bamboe's eigenden de roeiers zich toe. Dat is geen diefstal, maar boschrecht. Ik rook eens aan den inhoud, in de onderstelling, dat deze vrij „adelijk" zou zijn. Maar dat was niet het geval: de reuk was aangenaam. Gul boden de menschen ons een flinke portie der zeer begeerde, zelden genoten delicatesse aan, maar de bestuursambtenaar sloeg het aanbod op zeer vriendelijke wijze af: kortweg weigeren zou in strijd geweest zijn met de etiquette, waarop „wilden" net even goed gesteld zijn als wij !

54. Paradijsvogels.

„Roman van goud, veeren en bloed. Uit de oerwouden van Nieuw-Guinea, door R. Voorhoeve".

Zoo luidt de titel van het merkwaardige boek, waarin de schrijver verhaalt van de jacht op den paradijsvogel, het kostbare mode-artikel indertijd van onze vrouwen. Ik las dit werk met groote belangstelling. De auteur heeft zelf op die vogels gejaagd en is volgens mijn zegsman, een hooggeplaatst bestuursambtenaar; een betrouwbare gids, die het werk niet schreef uit sensatiezucht, maar om te laten zien hoeveel verdriet, ellende en narigheid de damesmode over den Papoea heeft gebracht. Het is een waar boek, dat ik gaarne aan jong en oud ter lezing aanbeveel. Onder meer ontvangt de lezer er ook een goeden indruk uit van het tropische oerwoud, waarover zooveel onjuiste voorstellingen bestaan.

Gelukkig voor den Papoea, niet voor den paradijsvogel, heeft de Nederlandsche regeering eenige jaren geleden de jacht verboden. Natuurbeschermers hadden al lang op dit verbod aangedrongen, omdat ze meenden, dat de vogels met ondergang werden bedreigd, wat echter onjuist was. Immers de jacht treft alleen de mannetjes na den paartijd, terwijl het gebied zóó reusachtig groot is; de binnenlanden zóó ontoegankelijk zijn, dat de schuw geworden vogels, hier naar toe getrokken, onbereikbaar zijn.

Parijs eischt geen paradijsvogels meer, zoodat er thans rust en vrede heerschen in de wouden van Nieuw-Guinea. Doel van het verbod was vóór alles bescherming der inheemsche bevolking tegen de jagers, avonturiers, ongure elementen, die van alle kanten naar 't goudland toestroomden. Maar mocht Parijs ooit weer onze dames bevelen zich te tooien met de fraaiste vogels op aarde, dan zou tegen de jacht geen bezwaar bestaan, mits onder strenge contrôle op de toelating der vreemdelingen, jagers en handelaren. Zoo zou de rijkdom van het oerwoud geëxploiteerd kunnen worden zonder gevaar voor den Papoea.

Hoe komt de vogel aan zijn naam? De eerste Europeanen, die de Molukken, het Oostelijk deel van den uitgestrekten Indonesischen Archipel, bevoeren met het doel de kostbare kruidnagels en nootmuskaten te koopen, zagen daar gedroogde vogelhuiden zonder pootjes en zonder vleugels van zeldzame schoonheid, die de grootste belangstelling wekten. De bewoners beweerden dat ze afkomstig waren van „godenvogels". De Portugeezen noemden ze „zonnevogels". De bekende Jan van Linschoten vertelt in 1589: „Ze leven in de lucht, altijd gekeerd naar de zon. Nooit komen ze op de aarde. Hun rustplaats is het paradijs".

Daarom noemden de eerste Nederlanders ze „paradijsvogels". Tot 1760 kende men in Europa geen ongeschonden exemplaren der

huiden. Zelfs tot het midden der vorige eeuw waren de vogels hier zoo goed als onbekend.

In 1852 bracht de beroemde onderzoeker Wallace met groote moeite een tweetal levende exemplaren mee, die hij te Singapore voor f 1200.— had gekocht. Een zeer hooge prijs, vooral in die tijden.

Wallace plaatste ze in den beroemden dierentuin te Londen, waar ze twee jaar in leven bleven en de bewondering opwekten der vele bezoekers.

De vogel behoort tot de kraaiachtigen (zie teekening). Het mannetje is buitengewoon ijdel en pronkziek, voortdurend in de weer zich op te poetsen. Ieder veertje wordt door den snavel gehaald. Het doet niets anders dan pronken met zijn schitterend schoon gekleurde veeren en hij schijnt zelf heel goed te weten hoe mooi hij is. Als de behaagziekste onder de schoonste der vouwen wijdt hij al zijn vrijen tijd aan het toilet. Thans kent men pl.m. 120 soorten van allerlei vorm en kleur.

Vermoedelijk leven er in de ontoegankelijke streken nog meer. Het vrouwtje munt heelemaal niet uit door kleurenpracht en vormen van het gevederte.

55. Het hanteeren van pijl en boog in Indië.

Mijn ouders bewoonden een huis met een moestuin. Zij hielden ook kippen. Ieder buitenman weet, dat kippen en een tuin niet bij elkaar hooren, omdat die dieren alles vernielen. Ze dienen in een ren te worden opgesloten. Maar in den laten herfst, wanneer de tuin op boeren- en spruitkool na leeg was en opgeruimd, liet mijn vader ze los. In dien tijd vermaakten een buurjongen en ik ons met boogschieten. De pijlen maakten wij van hecht, stevig riet, dat in ons waterland overal groeide en de dopjes van jonge vliertakken uit den boomwal om den tuin. Wij sneden ze puntig af, tegen den zin onzer ouders, want ze vonden, dat dit bij het schieten gevaar opleverde. Mijn vriend, de zoon van onzen dorpstimmerman, vond er wat op om de vaders en moeders wat gerust te stellen. Hij gebruikte geen vlierdopjes meer, maar spijkers, die hij in het boveneind der pijlen stak, den kop naar buiten. Wij konden dan ook beter mikken, omdat de pijl door de zwaarte minder afdreef, als er wat veel wind stond.

Op een goeden dag zag ik de kippen aan de boerenkool pikken. Ik dacht: „Dat zal ik jullie even afleeren." Ik nam mijn schietgerij, mikte en schoot. Een kip sprong omhoog, de anderen stoven uit elkaar. De ééne bleef liggen. Ze was dood. Hersenschudding. En dat was juist vaders lievelingskip. Een mooi jong beest, tegen den leg aan. Ik ontliep mijn straf niet. De kip verhuisde naar de pan, de boog in de kachel !

Vele tientallen jaren na dit jongensdrama woonde ik een drijfjacht op varkens bij op een klein eiland ten Noorden van Nieuw-Guinea. Ik had me bij een der posteerende Papoea's gevoegd en gezien hoe hij met zijn boog een pijl dwars door een wild varken had gedreven. Het beest bleef morsdood liggen. De herinnering aan mijn kippenjacht doemde plotseling op, en de lust kwam bij mij op, nu ook eens met een echten boog te schieten. Ik beduidde een Papoeajongen, van naar schatting een jaar of veertien, dat ik zijn boog wilde probeeren. Hij gaf me zijn wapen, ik legde er een pijl op, trachtte te spannen, maar het lukte niet. Ik miste de kracht. De jongen nam mij den boog af, spande, mikte heel even en daar snorde de lange pijl door de lucht naar de kruin van een hoogen cocospalm, waar hij vast bleef zitten in een der vruchten. Een mooi schot. Triumfeerend keek de knaap mij aan. Ik voelde me als de landrotten op het schip van onzen grooten De Ruijter, toen hij zijn gasten een les gaf !

In den Indischen Archipel waren indertijd pijl en boog met het blaasroer de wapens voor de jacht en den oorlog. Door het verkeer over zee, de aanraking onder elkaar, hebben de volken door heel de wereld steeds veel gewoonten van elkaar overgenomen, veel van elkaar geleerd. Ik denk aan weven, pottenbakken, landbouwmetho-

den, enz. Telkens staat men voor de vraag: is dit voorwerp, deze gewoonte, dit gebruik in een streek uit andere landen ingevoerd, of daar zelf gemaakt of ontstaan? Het schijnt, dat pijl en boog in Indië zelf zijn ontstaan, niet van elders zijn ingevoerd. Hetzelfde is het geval met het blaasroer en zijn vergiftige pijltjes. Hoogst merkwaardig is het, dat de natuurvolken zóó scherpzinnig waren, dat zij de allerzwaarste vergiften, die men kent, aan hun doel dienstbaar wisten te maken. Eigenaardig is het ook, dat die vergiften, in de bloedbaan gebracht, zeer gevaarlijk zijn, in het maagdarmkanaal veel minder. De jagers nemen de voorzorg om een flink stuk vleesch, om de wond heen, weg te snijden. De vergiften verkrijgen ze uit boomsappen, die ze in een blad boven een vuurtje indikken (zie teekening) waarna ze er nog veel andere vergiften en andere stoffen aan toe voegen.

Merkwaardig is de wijze, waarop indertijd een volksstam op Timor van pijl en boog gebruik maakte. Bij het schieten springen de mannen op en neer. Waarom? Dan kan de vijand ze niet raken !

56. In den oertijd . . .

In den oertijd stond er een wondergroote boom aan het strand van Zuid Nieuw-Guinea. Hij hing vol visschen van allerlei vorm en grootte. Daar kwamen de deema's met hun steenen bijlen. Ze kapten in den stam. De boom begon te wankelen. Eindelijk viel hij om. Sommige visschen waren nu op het strand gevallen, andere in het water. De eerste werden de zoetwater-, de laatste de zeevisschen.

Die deema's zijn de bovennatuurlijke geestelijke machten, die in de verbeelding der Papoea's de meest fantastische vormen aannemen: machten, die werkten en nog werken in de natuur. Elke deema heeft zijn eigen functie. Hemel en aarde zijn vol van die deema's. Men moet ze tot vriend houden, goed stemmen, de plaatsen waar ze wonen, ontzien. Men mag er geen hout of bamboe kappen, niet luid roepen.

Geheime sekten moesten trouw hun inwijdings- en andere plechtigheden houden op straf van onvruchtbaarheid der akkers, vruchtboomen, menschen en dieren. Grootsche feesten en plechtigheden gingen er mee gepaard. Die openbare samenkomsten waren een kermis van klank en kleur, vertellen de paters in hun boeken. Bij de inwijdingsfeesten der vroeger zoo gevreesde geheime sekten werden b.v. de oude mythen over het ontstaan der sagopalmen gespeeld. Elke boom, elke plant en elk dier heeft zijn eigen deema, voorgesteld door fantastisch versierde figuranten. De teekening stelt de zeearenddeema voor. Bij de voorstellingen sprak men niet of heel weinig. Wonderbare versierselen gaven duidelijk den aard der geesten aan. Men lette op de groote vleugels van den deema. De gezichten der spelers gaan vaak schuil achter een scherm der prachtige paradijsvogel- of casuarisveeren. De voorstellingen, die de bewondering afdwingen van de weinige Europeanen, die ze hebben gezien, volgden op elkaar met een verschil van twee à drie weken. De Papoea's koesterden ze als iets heiligs.

Er gingen gewoonten mee gepaard, die onmogelijk konden worden toegelaten. Ze demoraliseerden de menschen. Zending en Bestuur moesten ingrijpen, hoe jammer beiden het ook vonden. De oude maatschappij is aan de kust verdwenen. De herinnering er aan leeft voort in de boeken van ethnografen en paters.

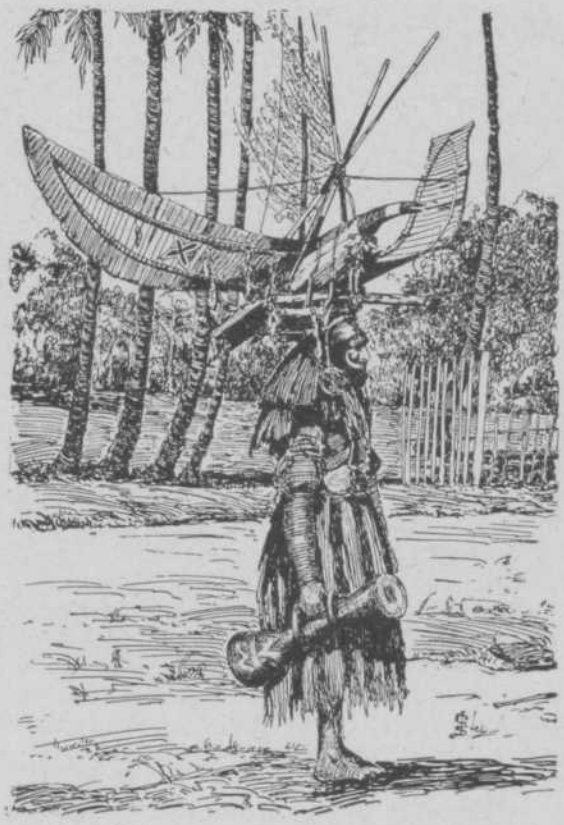

57. De neushoornvogel behoort tot de merkwaardigste vogels in Indië.

Tot de merkwaardigste vogels, die er bestaan, behooren de neushoornvogels, 1e. door het bezit van een hoogst eigenaardigen snavel; 2e. door hun merkwaardige wijze van nestelen; 3e. door hun wijze van vliegen; 4e. door hun stemgeluid, dat tot op enkele kilometers ver hoorbaar is.

De vlucht is bijzonder karakteristiek, nu weer wiekend, dan weer glijdend.

De vogels nestelen in holen in den stam van hooge boomen. Ik merk op, dat tropische hooge boomen veel hooger zijn dan die der gematigde streken; onze dorpstorens zijn er laag bij. Hun nesthol is volgens M. en H. Bartels (Tropische Natuur 1937) zeer groot: lang pl.m. 50 c.m., hoog pl.m. 100 c.m., breed plm. 10 c.m. Wanneer het wijfje eieren gaat leggen, zoekt ze een dergelijk hol op en metselt het dicht, daarbij vermoedelijk niet geholpen door het mannetje. Het pleistermateriaal bestaat hoofdzakelijk uit de uitwerpselen der holbewoners zelf. De inheemsche bevolking op Sumatra vertelt, dat het 't mannetje is, dat zijn ega met leem inmetselt, daarbij een opening vrij laat, maar die hij heelemaal sluit, als hij merkt, dat een ander mannetje in de nabijheid is geweest. Het vrouwtje sterft dan den hongerdood, gevolg van jaloerschheid!

Op Borneo is de vogel de personificatie van kracht, snelheid en slimheid. Het is dus te begrijpen, dat de Dajak hem magische kracht (tooverkracht) toekent. Het is een merkwaardig gezicht die vogels in de formatie van een luchtvloot van vliegmachines over de wouden te zien vliegen en evenals deze kan men ze van heel ver zien en hooren.

Een der soorten bezit een snavel, die zoo hard is als ivoor. Een andere bezit 'n sponsachtige samenstelling, zoodat hij, hoewel heel groot, toch licht is. De Apo-Kajans (Midden-Borneo) versieren er de voorkant van hun prauwen mee. Misschien wel in de meening, dat ze de booten snelheid zullen verleenen, gezien de magische kracht van den vogel. Die Dajaks plaatsen de kortere en de heel lange veeren van een bepaalde soort op hun krijgshoeden en -mantels. Ook al weer uit godsdienstige overwegingen: verleenen van kracht.

De lange staartveeren mochten indertijd alléén gebruikt worden door mannen die een of meer koppen hadden gesneld en ook door de hoogst geplaatsten in hun maatschappij. Ben ik goed ingelicht dan stelde elke lange veer één gesnelde kop voor. Ik zag op mijn reis een heel oude man, die bijzonder gerespecteerd werd: hij droeg bij hoogtijden 'n krijgshoed met tien lange veeren. Nu is hij dood, en ook het koppensnellen behoort tot de geschiedenis.

Bij versieringen van bamboekokers, wapens, enz., speelt de snavel

een groote rol. Van den harden snavel maken de Dajaks van Apo-Kajan fraaie oorhangers en „knoopen" voor den riem, waarmee ze hun slagzwaard om het middel binden. Ik las in een publicatie, dat de Dajaks er ook hechten van maken voor hun zwaard. Voor zoover mij bekend is, worden deze alléén gemaakt van hout en hertshoorn.

58. Jongelingshuizen.

Op de Noordkust van Nieuw-Guinea vallen in het Oosten groote hooge gebouwen op (zie teekening). Dat zijn de tempels, de jongelingshuizen. Wanneer men bedenkt met welke primitieve hulpmiddelen ze zijn opgericht, is men verbaasd over het kunnen der Papoea's! Aan den buitenkant zijn ze versierd met uit hout gesneden groote figuren, die menschen, visschen, vogels en andere dieren voorstellen. De beteekenis er van is niet meer bekend. Het was fabelachtig wat de fantasie te voorschijn wist te brengen. In 1924 zag ik aan het Sentanimeer, dicht bij Hollandia, de uiterste bestuurspost in het Oosten, o.m. de afbeelding van een varken, bereden door een man, die klaarblijkelijk een Nederlandsch bestuursambtenaar moest voorstellen.

In tegenstelling met de opvattingen der Mohammedanen, is het varken bij de Papoea's een geëerd wezen! Een Europeesch kunstenaar zou dien ambtenaar op een fier ros hebben geplaatst.

In die tempels overnachten de jongelingen. Ze besteden veel zorg aan hun kapsel. Om er tegen te waken, dat het onder het slapen in de war raakt, rusten ze met den nek op een bankje, dikwijls fraai besneden. In die tempels wordt ook feest gevierd na 'n gelukkige vischvangst en na gezamenlijke krijgstochten. Binnen bevinden zich de netten voor de varkensjacht, vischgerei, kleine prauwtjes, wapens, trommen en fluiten. Die fluiten zijn heilig. Bij het naar buiten brengen worden ze met doeken omwonden om te beletten, dat vooral de vrouwen ze zien. De toegang van het heiligdom is voor vrouwen op doodstraf verboden. De fluiten vormen het middelpunt van den geheimen eeredienst. Dan worden ze bespeeld, wat den Europeaan heel eenvoudig toelijkt, maar inderdaad heel veel oefening vereischt. De „groenen" onder de grootere jongens moeten het leeren, waarvoor bepaalde regels bestaan. Onder het spelen bewegen ze het lichaam, wat hun veel inspanning kost. Eindelijk raken ze uitgeput. Het heele lichaam beeft, de spieren trekken samen, hevige stuipen zijn het gevolg. Dan is de geest in hen gevaren, ze staan met hem in verbinding. Het is dus wel te begrijpen, dat die fluiten heilig voor de Papoea's zijn !

Ik had me van het bezoek aan den tempel in een dorpje aan het Sentanimeer indertijd veel voorgesteld; de pl.m. vijftien meter hooge tempel was keurig aangeveegd, het was binnen heerlijk koel, maar er was niets te zien! Alles was opgeruimd! Het bezoek van den bestuursambtenaar, met wien ik reisde, was van tevoren aangekondigd, zoodat de menschen gelegenheid hadden gehad de heiligdommen te beschermen tegen profane blikken!

59. Goudkoorts.

In het grijs verleden sprak men van een eiland in den Indonesischen Archipel, dat fabelachtig rijk aan goud moest zijn. Men was hiervan zóó overtuigd, dat de Portugeezen in 1520 zelfs een expeditie uitrustten om dit goudeiland op te sporen! Maar zonder succes. Toch wezen allerlei overleveringen er op, dat in Indië goud moest zijn gevonden. Wetenschappelijke onderzoekingen toonden aan, dat noch Java, noch de eilanden ten Westen van Sumatra rijk aan goud konden zijn. Evenwel kwam het edele metaal op tal van plaatsen voor, o.m. op Borneo, vooral in het N.W. van dit groote eiland. Daar hebben Chineezen tot ongeveer het einde der vorige eeuw stelselmatig goudvelden bewerkt. Die Chineezen vormden krachtige maatschappijen, republiekjes in het klein, die zich heer en meester van het land voelden en het Nederlandsch Gouvernement heel wat last hebben gegeven eer ze inzagen, dat niet zij, maar Nederland daar heer en meester was.

In den loop der jaren werd het bekend, dat in vroeger tijden op verschillende plaatsen, o.a. op Sumatra, heel veel goud was gewonnen door de inheemsche bevolking. Maar waar, dat bleef het groote geheim. Tot er in het laatst der vorige eeuw in afgelegen streken overblijfselen van oude mijngangen en putten werden ontdekt, waaruit bleek, dat daar systematisch mijnbouw was uitgeoefend. Dit was het sein tot verder onderzoek. Er ontstond toch een soort goudkoorts. Velen, die een paar stevige beenen en een sterk lichaam hadden, trokken de binnenlanden van Sumatra, Celebes en Borneo in op jacht naar concessies voor mijnbouwkundig onderzoek. Er werden exploitatie-maatschappijen opgericht, die z.g. prospectors, mannen van de practijk, uit het naburige Australië lieten komen, voor meer deskundig onderzoek. Laboratoria op Java ontvingen monsters van gesteenten tot onderzoek. Als er maar iets geels in blonk, dacht de gelukkige ontdekker — sommigen waren volkomen leek! — aan goud. Een enkelen keer heb ik opgetogen ontdekkers teleur moeten stellen, omdat hun monster gesteente waardeloos pyriet, een ijzerverbinding, en geen „goudkristallen" bevatte. Maar, goud was er! Talrijke maatschappijen werden er opgericht met millioenen kapitaal. Iedereen speculeerde in goudaandeelen. Sommige aandeelen stegen met sprongen tot een koers van boven de 1200! Geld leende men om maar te kunnen gokken. Tot de „krach" viel. Millioenen waren er verloren, talrijke illusies van een villatje in 't Gooi, vervlogen. Enkele maatschappijen hadden succes, vele niet. Verroeste machines in de wildernis hebben de herinnering aan teleurstellingen eenige jaren levendig gehouden, maar de tropische natuur heeft ook die souvenirs weggevaagd. In Zuid-Oost Borneo exploiteeren thans nog ontslagen Dajaksche werklieden een verlaten mijn. Dit vermeld ik als bijzonderheid.

Stofgoud komt op tal van plaatsen in het zand van den rivierbodem voor, o.a. op Borneo. Als in de machtige Barito door langdurige droogte de waterstand heel laag geworden is, trekken de vrouwen, gewapend met een min of meer kegelvormige groote nap, er op uit om stofgoud te („wasschen" (zie teekening). Ze scheppen er een paar handen vol rivierzand in, houden den nap tot den rand in het water, en brengen hem in draaiende beweging. De aarde vloeit met het water weg, een paar bijna onzichtbare korreltjes stofgoud blijven er achter. Deze manier van goud winnen eischt groote handigheid. De vrouwen staan den heelen dag tot de heupen in het water, blootgesteld aan de brandende zon en verdienen met die arbeid f 0.60 tot f 0.70 per dag.

60. Een krijgsmantel van schubdierhuiden.

Op mijn reizen door Borneo zag ik een krijgsmantel, gemaakt van schubdierhuiden. De schubben zijn hard, zoodat ze bescherming bieden tegen pijltjes uit het bekende Dajaksche blaasroer en ook min of meer tegen de slagen met het zwaard. Ik zag er maar één, zoodat een dergelijke mantel vermoedelijk een groote bijzonderheid vormt. Ik wilde er daarom gaarne meer van weten, maar niemand kon mij inlichtingen verstrekken omtrent het dier uit welks vellen de mantel was gemaakt. Ik was dus op de literatuur aangewezen. Toevallig viel mijn oog in een populair werkje over planten en dieren van Borneo, geschreven door een doctor in de natuurwetenschappen, op den titel: „Het schubdier, een natuurlijke mierenval". En hierin las ik onder meer het navolgende: „Het dier leeft uitsluitend van mieren, die het met zijn lange, kleverige tong bij honderden opslikt. Maar af en toe valt het hem zwaar zich met die kleine, zeer beweeglijke beestjes te verzadigen. Het beest is pienter! Op een sukkeldrafje onderzoekt het de omgeving om te zien waar zich door het oerwoud een mierentrek beweegt. Vindt het er een, dan legt het zich rustig neer. Doet alsof het dood is, na alle schubben te hebben opgericht. De mieren stroomen toe, verrukt over het kostelijke buitenkansje een dood dier te hebben gevonden. Ze krabbelen, onbewust van gevaar vlijtig door de schubben. Wanneer het dier van meening is, dat er genoeg mieren voor een rijkelijken maaltijd op hem omkruipen, klapt het plotseling met een flinken slag de schubben toe en draaft dan naar een plas in de nabijheid. Hierin neemt het met opgezette schubben een bad. De mieren kruipen uit hun gevangenissen, zwemmen naar de oppervlakte. En nu likt het dier ze met zijn lange tong op".

In zake verhalen van reizigers over Indië ben ik wat wantrouwend. Die schrijvers moeten interessant zijn, anders vinden ze geen uitgevers. Dezen zijn ondeskundig, kunnen geen contrôle uitoefenen, zoodat ze er wel eens in loopen! Ik keek daarom mijn boekenkasten eens na en trof in een der uitgaven van de Vereeniging voor Natuurmonumenten in Indië kostelijke foto's van het Javaansche schubdier, waarnaar bijgaande teekening is gemaakt. Dr. K. W. Dammerman, een bekend Nederlandsch geleerde, had er een tekst bij geschreven. Dat was dus betrouwbare lectuur. En wat lees ik daar? „Omtrent de wijze, waarop het schubdier zich voedt, gaan de wonderlijkste verhalen. Het minst zonderlinge is het volgende: het dier houdt zich dood bij een nest van termieten (de z.g. witte mieren) of mieren en steekt met open bek de tong uit. De mieren komen in drommen op de kleverige tong af en onze looze vriend heeft niets anders te doen dan telkens de tong in te trekken als deze vol mieren of termieten zit. Nog mooier is het verhaal, dat het dier zich niet alleen dood

houdt, maar daarbij zijn schubben opzet, waaronder de mieren kruipen in de veronderstelling met een dood beest als een welkome buit te doen te hebben. Zoodra alles vol zit, sluit het met een hoorbaren klap de schubben dicht en eet op zijn gemak de plat gedrukte insecten op. Maar de kroon spant het verhaal, dat het schubdier als het de onnoozele insecten heeft verschalkt, te water gaat, zijn schubben weer opent en de mieren, die dan op het water drijven, maar voor het oppikken heeft. Het is juist, dat het dier zich bijna uitsluitend met termieten en mieren voedt, maar het doet dit eenvoudig door met zijn stevige klauwen de nesten open te breken en de buit met zijn kleverige, lange, van voren afgeplatte tong op te likken".

Vergis ik mij niet, dan is het schubdier het eenige tandenlooze zoogdier in den uitgestrekten Indonesischen Archipel.

61. Als de ziel zich van het lichaam scheidt.

Na hun dood scheidt zich de ziel, de geest, het levende van Toradja's in Midden-Celebes en ook die van de met hen vermoedelijk verwante Dajaks op Borneo van het lichaam. Die, ik zal ze maar geesten blijven noemen, zwerven rond. Ze verlangen er naar om naar den geestenhemel te worden gebracht om zich daar te vereenigen met hun lotgenooten, hun familieleden. Ook de bewoners zelf verlangen er naar, omdat ze steeds kans loopen door die geesten te worden meegenomen, met andere woorden dat die levenden steeds gevaar loopen te sterven, zoolang die geesten nog niet in den hemel zijn aangeland. Er komt nog bij, dat de levende familieleden zich allerlei beperkingen moeten getroosten, niet vrij in hun doen en laten zijn. Angst en vrees heerschen er in het dorp. De geesten leidt men naar het zielenland onder gezang, onder het maken van danspassen. Familieleden en talrijke genoodigden vieren dit, wat wij noemen: het doodenfeest. De priester, de leider bij de Dajaks van Z.O.-Borneo, roept de geesten der voorouders op uit den hemel om die der overledenen — het zijn er steeds eenige tegelijk — naar het hiernamaals te brengen. „De voorouders zijn aangekomen", zegt priester. Hij geeft het teeken om te vertrekken. In eentonige gezangen, rijk van inhoud, schildert hij de zeer lange en moeilijke reis. Dagen en nachten klinkt het gezang. Bij de Toradja's wordt de lange weg voorgesteld door in een gesloten kring voortdurend rond te loopen. De richting, waarin de menschen dansen, is van rechts naar links, dus met de zon mee. Zijn de geesten aan de voorouders over gegeven, dan is de richting omgekeerd, waarmee men wil aangeven, dat de terugtocht naar de aarde is hervat. Met deze doodendans is dus de voorstelling gegeven van de reis naar den hemel. Ook andere dansen hebben 'n bepaalde beteekenis.

Voor ons Europeanen zijn die verschillende dansen heelemaal niet opwekkend. Wij vinden ze saai en vervelend. De bewegingen zijn langzaam: een paar passen naar links. Even stilstaan. Een stap vooruit, een terug. Dan weer een paar passen naar links, enz. Een heele nacht door, begeleid door het rhythme van gongslagen. De mannen op een rij, de vrouwen ook. Allen zingen een zeer eentonige melodie. Die passen en die zang, uren en uren achter elkaar, geven echter dien menschen het gevoel van groote rust en zaligheid. Levendig zijn de krijgsdansen. Maar men is er na een kwartiertje uitgekeken !

Bij zieken danst de medicijnman om den patiënt op het geluid van de trom. Met groote, soms woeste sprongen. Uren, nachten duurt dit. Hij of zij — er zijn ook vrouwelijke priesteressen — drijft daarmee het ziek makende principe uit. Ook dit dansen heb ik kunnen filmen

bij verschillende Dajakstammen. De stammen, die nog van de jacht leven, kennen dierendansen. Door houding van lichaam, manier van loopen, bootsen ze op meesterlijke wijzen de dieren na waarop ze jacht maken. De menschen zijn vast van meening, dat ze na het houden van die dansen succes op jacht zullen hebben.

Op Java kent men tal van dansen. Hiertoe rekent men ook het geven van voorstellingen, waarbij fraai gekleede mannen en vrouwen — zie teekening — tooneelstukken opvoeren, waarvan de teksten ontleend zijn aan oude, heilige geschriften. Een zeer bijzondere vorm van dansen kent men aan de hoven van vorsten, waarbij prinsessen van den bloede optreden.

Bij al deze dansen dient men heel goed in de Javaansche gedachtenwereld thuis te zijn, wil men ze begrijpen om er van te genieten. Waar dit slechts voor heel, heel enkele Europeanen is weggelegd, is het aantal van hen, dat er van geniet, uiterst gering !

62. Oud-Indische heiligdommen.

Tusschen mijn ruim 10.000 foto's, die betrekking hebben op het oneindig groote Indië, bevindt zich een heel oude. Ik schat, dat ze ruim zeventig jaar geleden is gemaakt. Zij stelt den wereldberoemden Boeddhagrafheuvel op Java, den Boroboedoer, voor..... als uitkijktoren! Op het hoogste punt was toen een gebouwtje opgericht, zonder wanden, zoodat het uitzicht door niets werd belemmerd. Het beklimmen van het monument langs lastige in steen uitgehouwen trappen was moeilijk, maar eenmaal boven gekomen, vergat men die zwarigheden, getroffen door het overweldigend schoone gezicht op het landschap !

Gevoelige kunstenaars moeten het vele, vele eeuwen geleden zijn geweest, die deze plek als plaats voor een heilig grafmonument hebben gekozen! Een paar honderd meter van den voet stond in „mijn tijd", vijftig jaar geleden, een eenvoudig hotelletje, toen beheerd door 'n sympathiek oud-Duitsch militair, tevens oud-planter.

Het logement was bekend om zijn goede tafel, zijn zindelijkheid..... en zijn baas! Hij had van deskundige logé's in den loop der jaren zooveel opgestoken, dat hij de geschiedenis van het monument vrij goed kende en ook de beteekenis van de kilometers lange voorstellingen, langs de vele galerijen in steen gebeiteld. De toerist, volstrekt leek op het gebied van het Boeddhisme, nam van monument en schoone natuur de aangenaamste herinneringen mee naar huis.

Waarvoor de logeergelegenheid ook diende? Om van de opkomst der zon en der volle maan van den top van het bouwwerk te genieten. Ik zal mij niet aan een beschrijving wagen, trouwens, ik geloof ook niet, dat het mogelijk is in woorden uit te drukken, hoe schoon die aanblik was! Eéns heb ik het meegemaakt. Maar de indruk was zoo overweldigend, dat ik het schouwspel nu nog voor me zie.

In het midden der vorige eeuw hechtte men weinig waarde aan de steenen relieken der oudheden op Java. Het zijn er velen, vooral op Midden-Java. Voor de tempels stonden wachters, groote steenen beelden. (Zie teekening). Men lette op de twee Javanen, beneden links, daar geplaatst om een denkbeeld van den omvang van 't beeld te geven. Die tempelwachters zijn van de meest uiteenloopende soorten: woeste koningen der verschrikking, door slangen omkronkeld, een zware knots in de hand; reusachtige geweldenaren, maar ook voorname vorstengestalten, verfijnde figuren of zelfs vriendelijke beschermgeesten, beschermers der wet, in dienst van het Boeddhisme, om de zuiverheid der leer tegen alle overtreders, goden zoowel als menschen, te handhaven.

De waarde der heiligdommen werd erkend. Met groote toewijding trachtte ons gouvernement door deskundige hand te redden wat er nog te redden is. De Boroboedoer is geen ruïne meer! In 1907 is met de restauratie begonnen; in 1911 was ze beëindigd. Aan den in 1913

ingestelden oudheidkundigen dienst is de zorg voor het herstellen en bestudeeren der kostelijke monumenten opgedragen.

63. Het africhten van jachthonden.

Het menschdom is oud, heel oud! Hoe oud is niet bekend. Wellicht ± 300.000 jaar. Onder de eerste menschen hebben zich enkele genieën bevonden, evengoed als dit thans nog het geval is. Die enkele uitblinkers hebben geniale ontdekkingen en uitvindingen gedaan. Ik noem het rad, waarmee werd aangetoond, dat rollen veel minder kracht eischt dan sleepen; het vuur, dat de menschen gedurende den ijstijd in staat stelde in holen en grotten het leven te behouden, het voedsel te koken om het verteerbaar te maken; het zaaien, poten en planten, o.m. van zoo groote beteekenis voor de voedselvoorziening. En eindelijk het temmen van dieren, waarvan vermoedelijk de jachthond het oudste is. Die hond was voor den mensch van groot nut, want zonder hond kon hij niet jagen en de jacht leverde hem het noodzakelijke vleesch. Nu nog wonen in den onmetelijk grooten Indischen Archipel stammen, die voor een groot deel van de jacht leven en dan ook uistekende jachthonden afleveren. Het eigenaardige van het hondenbestaan bij die stammen is dit, dat ze heel slecht voor hun beesten zorgen en deze daarom altijd hongerig zijn, zelfs zóó erg, dat ze gaarne leeren riemen en schoenen eten. Op mijn reizen in het diepe binnenland van Borneo droegen wij er altijd zorg voor alles wat leer was, 's avonds in blikken of stalen koffers op te bergen! Suf zijn die magere scharminkels ook in hun gewone doen. Maar laat de baas de rugmand omhangen, naar de lans grijpen. Dan zijn ze plotseling één en al vuur. Omdat ze voorzien, dat de jacht ook hùn magen zal vullen? Voor goed afgerichte jachthonden vragen de menschen hooge sommen, of beter gezegd, ze ruilen ze in tegen waardevolle zaken. Er zijn geen beter africhters dan de zwervende Poenanstammen op Borneo. Vermoedelijk wel, omdat zij nog echte jagervolkjes zijn. Op jacht vallen de honden de opgespoorde wilde varkens en herten aan, waarbij ze zóó fanatiek zijn, dat ze liever zware wonden opdoen dan af te druipen! Ze houden het aangevallen dier zoolang vast tot hun baas met lans en kapmes komt om het af te maken. (Zie teekening). In het bosch heeft de Dajak zijn lendendoek tusschen de beenen doorgehaald.

Een merkwaardigheid van de Indische honden is deze, dat ze niet blaffen, maar huilen en janken. Menigeen heeft de „gladakkers" om hun gejank wel eens of meermalen in zijn leven naar onbewoonde eilanden verwenscht!

De jagers doen hun uiterste best de jacht te doen slagen, wat zeer begrijpelijk is! Maar hun methoden zijn in onze oogen zeer eigenaardig. Praten onder de jacht doen ze heel weinig, omdat praten de kans op succes vermindert. En dan spreken ze niet de gewone taal, maar de jagerstaal. Sommige woorden mogen ze niet uitspreken. Daarom ontwijkt men ze, vertelt Dr. A. C. Kruijt van „zijn" Toradja's (Midden-Celebes). Hond heet de „harige"; bloed heet „zijn vocht",

een hut heet „nest"; vuur noemt men „de rooie"; kapmes: „trommelstok"; rijst: „miereneieren", enz. enz. De woordenlijst is lang. Er komt bij de jacht nog veel meer kijken. Maar alle handelingen hebben tot doel zich succes te verzekeren, de boschgeesten, de boomgeesten, de meesters van het wild, niet te ontstemmen.

64. Naar de eeuwige sneeuw van Nieuw-Guinea.

Op het kompas moesten wij den weg door het oerwoud zoeken. Het terrein was buitengewoon zwaar, zoodat we om niet in de ravijnen te vallen, ons aan takken moesten vasthouden. Voor de zwaar beladen koelies was dit heel hinderlijk, maar het waren pootige Dajaks, die voor geen kleintje waren vervaard. Om elf uur 's ochtends gebruikten wij meestal den warmen maaltijd: rijst met een stukje zoute visch. Dit eenvoudige „etentje" smaakte ons altijd als de maaltijd thuis, maar dien keer konden we heel weinig naar binnen krijgen, want de rijst smaakte sterk naar petroleum. Op expeditie is de rijst verpakt in gebruikte petroleumblikken, eerst goed schoon gemaakt. Maar dat gebeurt wel eens met 'n „Franschen slag". Weggooien konden wij die rijst ook niet, omdat onze voorraad krap was. En zoo moesten wij die lange dagen „petroleum-rijst" eten."

Dit is een klein stukje uit het verhaal van Jongejans over zijn tocht naar het sneeuwgebergte op Nieuw-Guinea, die tevens tot doel had aanraking te krijgen met de bewoners, menschen, die nog nooit een Europeaan hadden gezien en nog in het steentijdperk verkeerden. In geen weken hadden de onderzoekers iets van bewoners gezien. Eindelijk ontdekten ze een hutje.

„Er was ook een soort pad, maar dit raakten wij kwijt en weer moesten wij met kapmes, bijl en kompas een weg banen. Plotseling zagen wij sporen van menschelijke samenleving, n.l. een bebouwd veldje. Men dient bij 't zoeken van aanraking met Papoea's in het binnenland uiterst voorzichtig te werk te gaan, want bij het zien der vreemde wezens vluchten ze óf in het oerwoud óf ze gaan schieten met hun gevaarlijke pijlen. Op het veldje bevonden zich drie vrouwen met eenige kinderen. De vrouwen bleven gelukkig staan. Ze toonden zelfs toenadering, toen wij ze kralen en spiegeltjes voorhielden. Vooral toen die schitterende, hevig begeerde artikelen in hun handen overgingen. De kinderen schreeuwden erbarmelijk, maar hiervan trokken wij ons niets aan. De verhouding werd zelfs vriendschappelijk toen ik een oude vrouw een schitterend snoer kralen om den hals hing. Met gebaren beduidde ze ons dat ze ons mee wilden hebben naar hun dichtbij gelegen dorpje. De mannen daar waren eerst heelemaal niet vriendelijk tegen ons, maar het duurde niet lang of elk spoor van vijandschap was verdwenen".

Tot mijn spijt kan ik er niet meer van vertellen. Ik raad elke lezer(es) aan om over de interessante verhalen der ontdekkingstochten op Nieuw-Guinea te lezen, o.a. ook het werk van den bekenden art-onderzoeker dr. H. J. F. Bijlmer: „Naar den achterhoek der aarde". Uit dergelijke verhalen leert men, dat „de wilde is een mensch, die logisch denkt, moreel gezond en in elk opzicht zijn plaats in de broederschap der menschheid waard is".

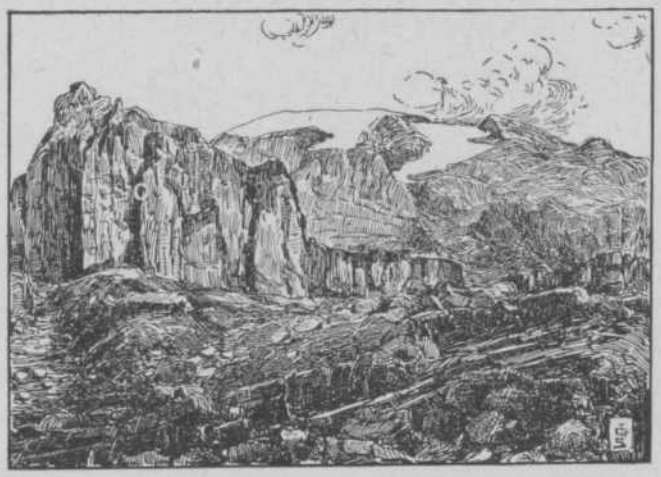

Het sneeuwgebergte op het tropische Nieuw-Guinea werkte eeuwenlang als een magneet. Reeds in 1628 had Jan Carstens het van zee uit opgemerkt. Maar men geloofde hem niet! Eeuwige sneeuw in de tropen, dat bestond niet! Immers op den hoogsten berg van Java, de Smeroe (3676 m.) komt ze niet voor. En hoe hoog zouden die sneeuwbergen op Nieuw-Guinea dan wel niet moeten zijn. Maar men twijfelde toch in den loop der jaren. In 1881 en 1888 kwamen er weer berichten binnen en nu zeer besliste! Men rustte expedities uit, die van uit de kust langs groote rivieren met haar gevaarlijke stroomversnellingen 't binnenland introkken, daarbij geholpen door de handige en pootige Dajaks. Vele waren de teleurstellingen, een gevolg van ziekten, het zware terrein, enz. Maar eindelijk, eindelijk in 1909 betrad men de eeuwige sneeuw aan den voet van 'n steilen rotswand (zie teekening). De expeditieleden waren te uitgeput om ook dezen hinderpaal te overwinnen. Dit lukte in 1913. Het bleek, dat de Wilhelminatop 4750 meter hoog was. De hoogte van den bekenden Mont Blanc is 4810 meter. Eere den stoutmoedigen, taaien, volhoudenden, Nederlandschen onderzoekers !

65. Indië wemelt niet van wilde beesten.

Vertelt u eens iets over wilde beesten, b.v. krokodillen", vroegen mij eens een hoofd der school en een leeraar.

Op mijn reizen door Indië, waar ik pl.m. 30.000 kilometer heb afgelegd, heb ik nooit een tijger gezien, ééns een slang, eens de voetsporen van een neushoorn en eenige malen een krokodil. Eens van heel dicht bij. Ik had het beest gemakkelijk kunnen filmen, maar ik heb dit met opzet nagelaten. Waarom ?

Omdat de toeschouwers er door gestijfd zouden worden in hun meening, dat Indië „vergeven" is van gevaarlijke dieren. Wat geheel onjuist is. Door de vele films van wilde dieren, de verhalen van jachtavonturen in het oerwoud is iedereen er van overtuigd, dat men in het bosch steeds op zijn qui vive moet zijn. Dat is ook zoo, maar om andere redenen! Men moet er voortdurend op letten niet over wortels te struikelen, niet vast gehaakt te worden door doorns of er zich aan te bezeeren. Doorloopend moet men acht geven op heel kleine beestjes, de naaldvormige nare bloedzuigers. Een Dajak merkte eens op, terwijl hij bezig was zijn beenen te zuiveren van bloedzuigers, die er bij trosjes aanhingen: „In het bosch vlucht elk dier voor den mensch, alleen de bloedzuigers vallen hem aan". En juist die aterlingen vergallen mèt de doornstruiken het verblijf in het oerwoud. De groote dieren verschuilen zich. Een heel, heel enkele keer ziet men ze. Nu gaat men hier in patria generaliseeren. Stel eens, dat er in Ierland een dolle hond is en ergens bij de Zwarte Zee ook een. Is dit nu een bewijs, dat heel Europa er van wemelt?

Welnu, Indië strekt zich uit over een afstand van Ierland tot over de Kaspische Zee in Azië.

Krokodillen komen op verschillende plaatsen in Indië voor. De bevolking vreest ze niet. Ter illustratie een berichtje, overgenomen uit het Semarangsche dagblad „De Locomotief", die het weer ontleende aan de te Medan (Sumatra) verschijnende „Deli Courant". „Een Maleisch meisje van vier jaar baadde onder toezicht van haar moeder in de rivier bij huis. Plotseling werd ze door een krokodil gegrepen. De moeder schreeuwde om hulp. Van alle kanten kwamen mannen toegesneld. Onvervaard sprongen ze in het water of in de prauwen (bootjes). Ze slaagden er in het ondier naar een zandplaat in de rivier te drijven, driehonderd meter ver.

Met stokken en messen wilden ze het beest aanvallen. De vader sprong vooruit, een mes in de hand. Met enkele diepe steken maakte hij het af." Ik merk op, dat zoo'n beest met één slag van de staart een mensch doodt. „Het kindje werd zwaar gewond, leefde nog. Het werd onmiddellijk naar het toevallig dichtbij gelegen ziekenhuis gebracht, waar het door goede zorgen in leven werd gehouden."

Die krokodil was volgens de opvatting der dorpsbewoners geen gevaarlijk dier. Het had zich ditmaal vergist. Een krokodil, die bij

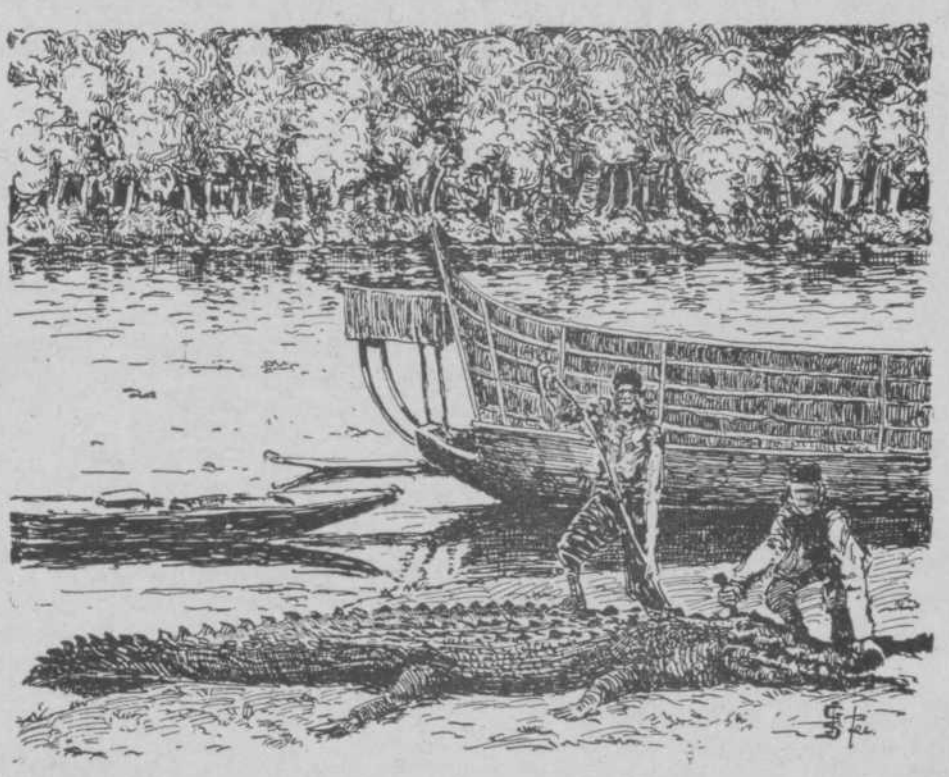

een kampong (dorp) huist, is immers niet gevaarlijk. Een bewijs hiervan was dit, dat het kindje kon worden gered".

In Indië beschouwt de bevolking op veel plaatsen het dier als haar bloedverwant. Bij de Dajaks zijn ze de dienaren der machtige riviergeesten. Ze hebben een menschelijke gedaante, maar nemen die eener krokodil aan om op aarde te komen. Ze waken ook over den oogst.

66. Keien die als „mes" dienst doen.

Ik zocht naar mijn zakmes om een touwtje op lengte te snijden. Het mesje bewaarde ik in een zeemleeren zakje met het oog op het roesten, waardoor anders leelijke vlekken in mijn jaszak zouden ontstaan. Maar toen ik het mesje geopend had, had mijn Javaansche chauffeur 't vraagstuk al zonder mes opgelost, nl. met behulp van twee keien. De eene diende tot aambeeld, de andere tot hamer. Hiermede had hij de vezels van het touwtje op de juiste plaats verbrijzeld. Ik heb mij heel vaak verbaasd over de groote handigheid van de menschen in den grooten Oost! Met welke geringe hulpmiddelen ze zich weten te behelpen om fraaie of merkwaardige voorwerpen te maken. Met behulp van steenen bijlen en vuur holden de Papoea's boomstammen uit om er prauwen van te maken, die ze voorzagen van kostelijk snijwerk. Een der merkwaardigste uitingen van handigheid zag ik op de verre Tanimbar-eilanden, in het Oosten der Molukken. Daar maakten de vrouwen van schelpen heel mooie armringen. Pater Geurtjens beschreef de fabrikatie in „Het Indische Leven", terwijl hij me ook een foto vereerde.

„De schelpringen", vertelt Pater Geurtjens, „maken den trots uit van de Tanimbareesche vrouw. Ze worden gemaakt van het platronde onderstuk van de marmerschelp. De vraag er naar is zeer groot, het aanbod betrekkelijk gering, zoodat een rist schelpringen tot de kostbaarste kleinodiën der vrouw gerekend wordt. De waarde wordt vooral bepaald door de wijdte van den ring, al weer vanwege de zeldzaamheid; men vindt zoo maar geen schelp, groot genoeg om er een ring uit te slijpen, die vlot over een welgevulde bovenarm schuift. Voor het slijpen wordt een geduld vereischt, zooals alleen een inheemsche ter beschikking heeft. De schelp wordt langs den bodem met een gloeiend stuk klapperdop (kokosnoot) bros gebrand en afgeslagen. In het bakje op den voorgrond der teekening liggen er een paar. Een lange staak hangt in een lus. Hij is beneden verzwaard met een zwaren steen, zoodat het stuk schelp, dat onder de punt ligt, stevig op den steen wordt gedrukt. Nu schuurt de vrouw het heele geval op en neer over den slijpsteen. Is het stuk schelp nu goed geslepen, wat heel lang duurt, dan wordt er in die schijf heel voorzichtig een gat geslagen, waarbij de fabrikante de kans loopt dat de rand breekt! Die opening maakt men nu grooter, rond en glad. Dit geschiedt met een dun slijpsteentje. In een bamboe geklemd. Hiervoor is engelengeduld noodig! De helderwitte ringen om de bruine armen doen buitengewoon frisch en vroolijk aan, ook de kleine kleuters staan ze levendig en leuk".

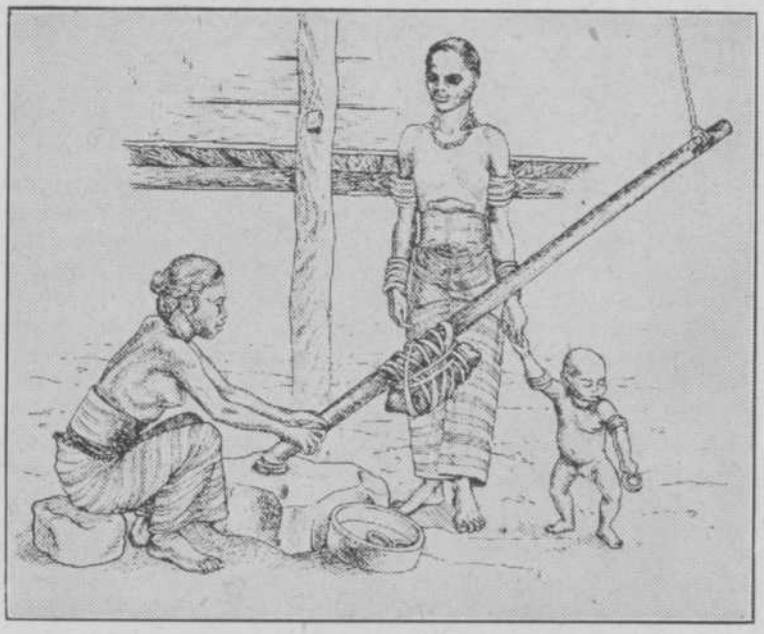

67. Afstanden.

Batavia—Hollandia is een verre reis. Ze komt heen en terug op ongeveer anderhalve maand te staan. Ja, de afstanden in Indië zijn zóó groot, dat zelfs de Indischman, gewend aan Java, er zich geen juiste voorstelling van kan vormen, tenzij hij de Buitengewesten — zoo noemt men de duizenden eilanden buiten Java — bereisd heeft. En dat zijn er heel weinigen! De toestanden in de Buitengewesten zijn heel anders dan op Java! Ik haal als sterk sprekend voorbeeld Borneo aan. Op dat groote eiland zijn geen wegen, die Oost- met West, Zuid- met Noord-Borneo vereenigen. Een reis van Bandjermassin naar Pontianak is thans een onderneming, waarmee vele maanden zijn gemoeid. Gelukkig, dat men nu bezig is er wegen aan te leggen. Om weer een voorbeeld te geven van de groote uitgestrektheid van Indië, merk ik op, dat de lengte der geprojecteerde wegen gelijk is aan die van den afstand Amsterdam—Boedapest! Ja, Indië is onafzienbaar groot!

Ik kom terug op Hollandia, de bestuursvestiging in het Oostelijkste deel van Noord Nieuw-Guinea. Op Ambon had ik gehoord, dat een gouvernementsstoomer een tocht zou maken langs de Noordkust van Nieuw-Guinea om eenige ambtenaren gelegenheid te geven een inspectiereis te maken. Ik vroeg den Gouverneur, den hoogsten ambtenaar in het gewest, of ik mee mocht reizen. De toestemming werd verleend. En zoo vertrok ik in gezelschap van een vijftal medepassagiers naar Manokwari, de hoofdplaats van Noord-Nieuw-Guinea. Daar voegde zich de hoogste ambtenaar, de assistent-resident, die daar pas geplaatst was, bij ons. Hij wilde zijn gebied leeren kennen. Hiertoe behoort ook Hollandia met het hoogst merkwaardige Sentanimeer er dicht bij, ten minste volgens Indische begrippen; eerst een paar uur in de motorboot, dan een paar uur wandelen, tenslotte een uurtje in een Papoea-prauw. Nu had de assistent-resident geen zeebeenen en er staan 's middags hooge golven in de baai, die wij over moesten steken. Aan „tippelen" in de barre zon had hij weinig trek, omdat hij pas ziek was geweest. Maar om ons allen een genoegen te doen, besloot hij den voor hem vermoeienden tocht te ondernemen. Wij waren er erg mee in den schik, want de komst van den hoogen bestuursambtenaar beloofde van de zijde der Papoea's een schitterende ontvangst! Wij hebben dien dag heel veel gezien en genoten! De menschen verkeerden tot voor enkele jaren nog in het steentijdperk, waren dus een paar duizend jaar bij ons in techniek ten achter. Op de teekening laat ik zien een tweetal hoofdpalen van een vroegere groote hoofdenwoning. Aan die palen was de vloer bevestigd. Het dakgebinte rustte er ook gedeeltelijk op. Het hout dezer palen is ijzerhard, met een scherpe ijzeren bijl bijna niet te bewerken. Welnu, de Papoea's hebben kans gezien die boomstammen, met de wortels naar boven in den bodem van het meer ge-

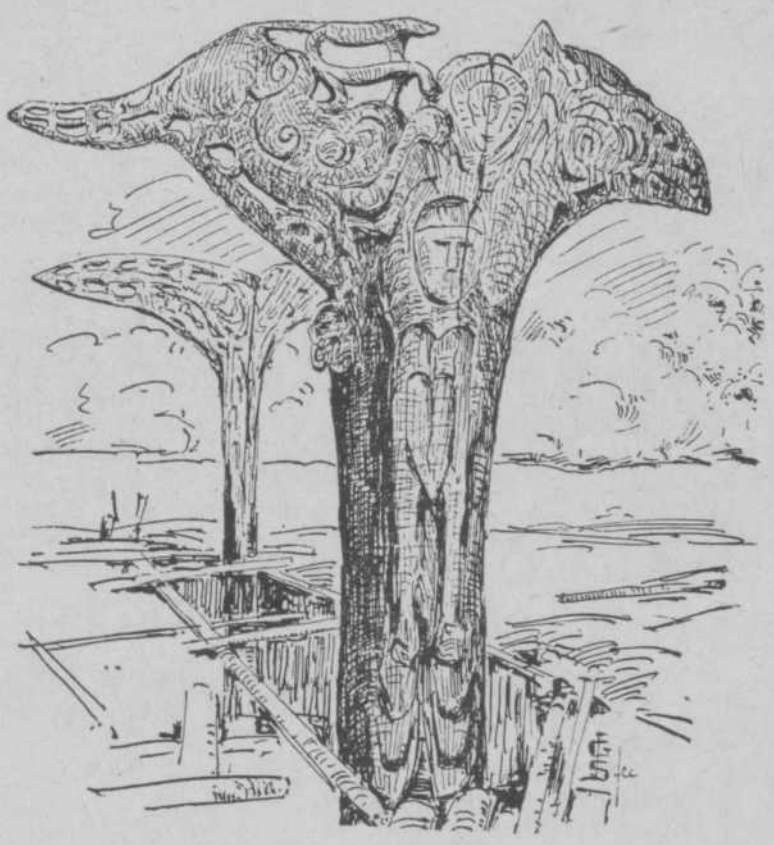

plaatst, met behulp van primitieve steenen werktuigen, te besnijden met grillige figuren, hagedissen en menschen. De beteekenis dier figuren heb ik nooit kunnen achterhalen. De hoofdenhuizen zijn thans zoo goed als verdwenen, zooals de heele cultuur der menschen ten offer is gevallen aan vreemde invloeden.

68. Meer dan duizend rijstsoorten op Java.

Op Java komen meer dan duizend soorten rijst voor. Het ligt voor de hand, dat de Javaansche landbouwer al die variëteiten niet kent. Maar elke Javaan van eenige ontwikkeling kent van een tiental de eigenschappen tot in de fijnste bijzonderheden, n.l. van die soorten, welke in de allernaaste omgeving willen gedijen, en dan zóó goed, dat zijn kennis die van den deskundigen landbouw-adviseur overtreft. Dit houdt verband met het feit, dat elke streek zijn eischen stelt wat grondsoort, klimaat, regenval, jaargetijde, hoogteligging, het voorkomen van ziekten, enz. betreft. De Javaan past zijn gewas aan de omstandigheden aan, in tegenstelling met zijn collega hier. Deze kiest een goed soort gewas en maakt de omstandigheden zóó, dat hij een goede opbrengst oogst. Maar met zijn methode bereikt de Javaan toch, dat zijn opbrengst die van alle andere tropische landen overtreft. De Japanner bereikt betere resultaten, maar ten koste van zóóveel werk en geld, dat Japan door hooge rechten den invoer moet tegengaan. Dit neemt niet weg, dat ons Bestuur zijn best doet de aartsvaderlijke methoden van den Javaan te verbeteren. Op de proefvelden bereiken de deskundige landbouw-adviseurs hooger opbrengsten tot 50 pct. toe. Maar, zegt mijn voorlichter, de heer v. d. Veer, in zijn belangrijke brochure „De Inlandsche cultures op Java" (een der bekendste uitgaven van het „Koloniaal Instituut"): „de Javaansche landbouwer is conservatief, hoewel niet zoo erg als zijn Nederlandsche collega".

Waarom doet ons Bestuur zooveel moeite om de opbrengst der rijstvelden te verhoogen? Omdat rijst op het te dicht bewoonde Java een zeer voornaam voedingsmiddel is en er een te kort dreigt, tengevolge van de angstwekkende toeneming der bevolking. Hoe komt dit? Dit is vooral een gevolg van het feit, dat elke Javaan jong trouwt en kinderen een groote zegen acht. Per eeuw telt men op Java pl.m. vijf geslachten, tegen hier pl.m. drie. Vijftig echtparen brengen na vijf geslachten, aannemend dat elk drie kinderen groot brengt, pl.m. 750 kinderen voort, tegen hier pl.m. 330! Dit is de eeuwen door het geval geweest. Maar heel, heel velen stierven door oorlogen, hongersnooden en besmettelijke ziekten. Het Bestuur bracht vrede en rust; droeg zorg voor goede vervoergelegenheid, bracht voedsel waar hongersnood dreigde; het bestreed ziekten waaraan vroeger ongetelde millioenen stierven. Dit was het geval vooral met pokken. Bekwame artsen en bestuurs-ambtenaren organiseerden een systeem van koepok-inenting, dat nergens in de tropen zijns gelijke vindt!

Een eiland, dat inzake hooge rijstopbrengsten uitblinkt, is het bekende Bali. De Balineezen hebben hun eiland omgetooverd tot één machtig rijstveld, een lust voor de oogen. (Zie teekening). Men lette

op het tempeltje door vrome Balineezen voor hun Goden opgericht in verband met den oogst, want het zijn dezen, die hun het goddelijke voedsel brengen.

Evenals hier laat de wijze waarop de Indonesiër zich voedt te wenschen over. Ook in Indië is deskundige voorlichting noodig. Het „Instituut voor Volksvoeding" belast er zich mee. Ter illustratie een voorbeeld. Op Ambon, een eiland in de Molukken, is sago het hoofdvoedsel. Sagokloppers, zoo noemt men de menschen, die sago winnen, trekken naar een eilandje in de buurt waar veel sagopalmen groeien. Onder het sagokloppen voeden ze zich met sago en een vischje. Dit voedsel is onvolledig. Het bevat niet de noodige vitaminen en vet. De menschen worden ziek en gaan naar huis. Dan gebruiken ze naast sago het vet van een boomvrucht (de kanari) die rijk is aan de gewenschte vitaminen. Ze herstellen en knappen weer op. Dan gaan ze weer naar den overwal en worden wéér ziek. De noodlottige kringloop herhaalt zich. Dergelijke vraagstukken van groote beteekenis, voor een bevolking van ruim 70.000.000 zielen, bestudeert bovengenoemd Instituut. Het kan in zijn vrij kort bestaan reeds op belangrijke resultaten bogen.

69. Bij de deema's.

Het leven der Papoea's van Zuid-Oost Nieuw-Guinea is doortrokken van den eeredienst der deema's (geesten). Alles is uit die deema's ontstaan: de mensch; zon, maan en sterren; de zee; alles wat groeit en leeft. Die deema's veranderen zich in cocospalmen, sagopalmen, bamboe, rottan (Spaansch riet), allemaal zeer nuttige planten.

Talrijke grootsche plechtigheden vieren de Papoea's ter eere der geesten inzake alles wat voor ze van belang is, als vischvangst, jacht, sneltochten. In het bijzonder voor die van besmettelijke ziekten. Deze vreest men in tegenstelling met andere. Als er een besmettelijke ziekte woedt, overvalt den menschen radelooze schrik. Dan houden ze vergaderingen, samenkomsten, die dagen en dagen, nachten en nachten duren, waarbij ze de ziektegeesten verzoeken heen te gaan. Ze ontsteken geweldige prairiebranden, die in de lucht zware wolken vormen, op uren en uren afstand zichtbaar. Hiermee meenen ze de vreeselijke geesten in een bepaalde richting te kunnen drijven. Ik spreek van jaren geleden.

Geheime genootschappen waren bepaalde vormen van den deemadienst. De gewoonten en gebruiken, daarbij in acht genomen, werden streng bewaard en geheim gehouden. Jaren en jaren heeft het geduurd eer zij, die beschaving in die streken brachten, de Paters, die geheimen min of meer leerden kennen, want op het verklappen stond de doodstraf! Maar niet alles was geheim. Dit was het geval met de openbare bijeenkomsten, een kermis van klank en kleur! Toen in 1912 een der genootschappen zijn jaarlijksche groote bijeenkomsten hield, vertelt Pater Vertenten, deden ze de deema's der besmettelijke ziekten uitgeleide. Op hoogst indrukwekkende wijze. Te midden van de grootste stilte kwam op het vlakke wijde strand de onafzienbare rij der lansdragers aangestapt. Allen in één lange rij, allen even rustig, allen in dezelfde uniform: hoofd en haarverlengsels glimmend zwart, het lijf tot de knieën met roet ingesmeerd. Over de borst bleeke kruisbanden met zwarte strepen doorweven, voeten en beenen tot de knieën ingewreven met bleekgrijze klei. Zoo trokken ze naar het dorp waar de bewoners de taak overnamen de ziektedeema's weg te leiden tot ver buiten de grenzen van het land.

Bij andere inwijdingsfeesten spelen de Papoea's oeroude overleveringen over het ontstaan van planten. Elke boom, elke plant, elk dier heeft zijn eigen deema. Ze worden voorgesteld door fantastisch versierde figuren. Spreken doen de comedianten daarbij bijna niet. Maar des te sprekender zijn de wonderbare versierselen, die duidelijk den aard der geesten aangeven, b.v. de slang; het buideldier, den hemel met maan en sterren. (Zie teekening). Jammer genoeg laat plaatsruimte niet toe dan dit artikel met meer dan één dier interessante deemafiguranten te illustreeren.

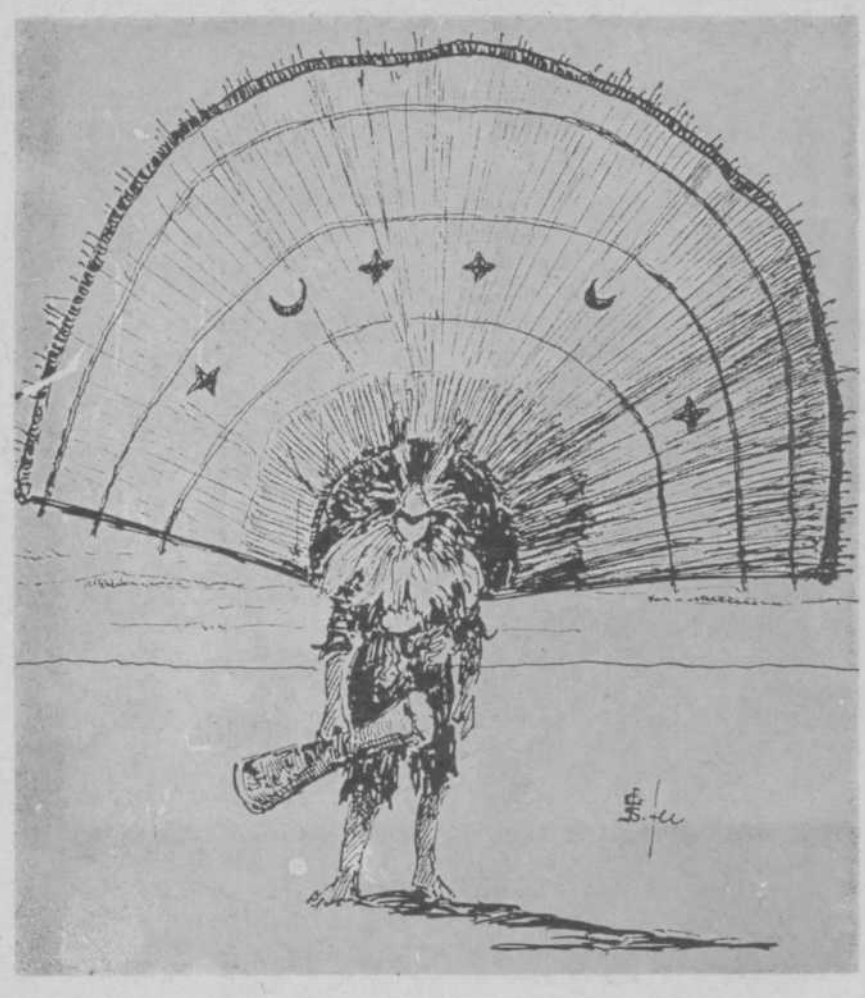

70. Krissen.

In het begin van deze eeuw ondernam een zoon van den „Kanonnenkoning" Krupp een wereldreis om daarmee zijn opvoeding te voltooien. Hij bezocht ook Java, waar hij kennis maakte met den bekenden arts dr. Groneman, de man, die zich heel veel moeite gaf voor een kwijnende kunst: het maken van pamorkrissen nieuw leven in te blazen. Die krissen worden gemaakt van ijzer of staal met pamormetaal. De Javaansche smid smeedt enkele staven er van uit tot één lange. Die staaf deelt hij in stukken, waarvan hij weer één staaf maakt. Deze bewerking herhaalt hij eenige malen. Na heel veel smeden, kappen en wringen ontstaat eindelijk het lemmet, dat, na te zijn gehard, gepolijst en na behandeling met zwavel-arsenik en citroensap heel fijn geaderde teekeningen op een zwarten achtergrond vertoont. Het smeden eisch veel tijd.

Pamormetaal werd verkregen van meteoren (vallende sterren). Het was zeer duur: een hoeveelheid, even zwaar als een rijksdaalder, kostte tot f 10.— toe! Groneman, die wist, dat het meteoor-ijzer nikkel bevat, sprak er over met een apotheker, die hem aanried om metallisch nikkel te bestellen om hiermee een proef te nemen. Groneman voelde er voor en verzocht mijn collega een proefzending uit Europa te laten komen. Dit geschiedde. Het metallisch nikkel komt in den vorm van kleine dobbelsteentjes in den handel voor. Deze moeten worden uitgesmeed tot dunne streepen. Dit is een zeer tijdroovend werk. Groneman liet dit zijn gast zien. De zoon van den grooten industrieel merkte op, dat men het in de fabriek van zijn vader wel in evenveel seconden kon doen als de smid er uren voor noodig had. Als de dokter het goed vond, wilde hij dadelijk schrijven om een flinken voorraad nikkelstreepen te zenden. Met dit vriendelijk aanbod waren èn dokter èn smid erg in hun schik. En zoo werden in 't vervolg de kunstige krissen gemaakt met nikkel van Krupp.

De pamorkrissen zijn ware kunststukken! Het gebruik van meteoormetaal voor wapens komt, meen ik, in de heele wereld alleen voor op enkele plaatsen van Nederlandsch-Indië. De figuren er op stellen bladeren en bloemen voor. Jammer genoeg zijn ze op de reproductie niet te zien: zij zijn te fijn! Elk motief vereischt een andere wijze van dooreensmeden, wat heel veel zorg en vakkennis eischt. De smid stond indertijd in hoog aanzien. Nu nog worden op Java hun graven vereerd. De Javaan strooit er bloemen op, brandende wierook. Aan het wapen schrijft hij bovennatuurlijke krachten toe: onkwetsbaarheid, helderziendheid, materieele welvaart. Het is immers gemaakt van metaal, dat uit den hemel is gevallen en bezit dus „bovenaardsche kracht". Dit afgezien van het feit, dat hij aan hard metaal toch al magische (toover)kracht toeschrijft.

Thans is de kris pronk- en statiewapen, ambtsteeken. In de voorname Javaansche families is de oude kris een dierbaar erfstuk der

voorvaders. Groneman is heengegaan en met hem de bewonderenswaardige edele smeedkunst. Ik las in de „Locomotief" (bekend Javasch dagblad) van 28-12-'38, dat er nog maar één wapensmid is, die ze nog kent. Hij is de leermeester van een ambachtsonderwijzer in de ijzerbewerking. Deze tracht thans die smeedkunst nieuw leven in te blazen door het laten vervaardigen van gebruiksvoorwerpen als briefopeners.

Op de linksche afbeelding ziet U de figuren door een kunstenaar in het metaal gedreven, dat de schede omgeeft. De kris neemt een belangrijke plaats in het maatschappelijk en godsdienstig leven in en is een echt Indonesisch voorwerp, dat nergens op aarde anders voorkomt en de aandacht van velen heeft getroffen: kunstkenners en geleerden..... en dat voor dezen nog steeds een belangrijk voorwerp van studie vormt !

71. „Humane" straffen.

De mensch bestaat al honderdduizenden jaren. Verreweg het grootste deel van dien tijd leefde hij als „wilde", als „barbaar". Nemen wij aan, dat wij dien heelen langen tijd zouden kunnen samenvatten in vijftig jaar, dan wordt dit barbarendomtijdperk voorgesteld door het getal 49 ! De mensch kende in dien tijd geen woningen. Hij zwierf rond, leefde van de jacht en in het wild groeiend voedsel. Huisdieren, als hond, paard, koe, kip, kende hij niet, want hij had ze nog niet getemd. Zijn bestaan was dus uiterst moeilijk! Langzaam begint het beschavingstijdperk aan te breken. Dit tijdperk — tot heden — wordt voorgesteld door het cijfer één, of twaalf maanden ! Volgens de aangenomen maatstaf is de schrijfkunst, dit kostelijke middel ter verspreiding van beschaving, zes maanden oud; kunsten als architectuur, schilderkunst, muziek, fraaie letteren brengen het niet verder dan drie maanden; het christendom tot 10 maanden; de drukpers tot veertien dagen; de stoommachine tot zeven dagen ; oceaanschepen en spoortreinen tot twee à drie dagen; electriciteit tot één dag; vliegmachine, radio en onderzeeboot tot een paar uren. Deze voorstelling ontleend aan een werk over menschenkunde is wellicht wat overdreven, maar ze illustreert op treffende wijze, dat onze beschaving nog jong is, onvolgroeid of met andere woorden onvolmaakt !

Bedenkt men dit, dan verschijnen veel handelingen in een helderder licht, ook die van eenige eeuwen geleden. Het oordeel er over is billijker, menschelijker. Dit bedacht ik bij de bestudeering der vraagstukken, die opdoemen als men kennis neemt van de wijze waarop de Europeaan de inheemsche bevolking van Azië, Australië, Noord- en Zuid-Amerika, Afrika heeft behandeld. Die behandeling was, om het nu eens ronduit te zeggen beestachtig en wreed. En dit alles uit zucht naar geldelijk gewin! De Europeaan meende daartoe het recht te hebben, want de bewoners dier landen waren immers „wilden", half wilde dieren, waarbij menschelijke behandeling niet op haar plaats was. De Europeaan kwelde die volken niet alleen lichamelijk, maar ook geestelijk, zonder dat hij hiervan eenig besef had. Men ontnam hun alle levenslust. Dit maakte ze moedeloos, terneergeslagen. Ze kwijnden weg uit verdriet en geestelijke ellende. Ik haal één voorbeeld aan. De Europeesche heerscher stelde wetten en regelingen vast. Overtredingen strafte hij. Humaan naar hij meende. Op sommige zware vergrijpen stond b.v. de straf van verbanning naar verre, onbekende streken. Die straf was heelemaal niet humaan, want ze stond gelijk met langzaam geestelijk dood martelen. De gestraften konden de scheiding van hun geboortegrond, hun dorp, hun landgenooten niet verdragen. Ze stierven, na geestelijk zwaar te hebben geleden. Het duurde geruimen tijd eer de Europeesche bestuurders leerden beseffen, dat hun straffen veel te zwaar waren, dat ze geen

rekening hadden gehouden met de godsdienstige overtuiging, zoo heel anders dan de hunne. Zoodra men dit besefte, trok b.v. onze Regeering de straf van verbanning in. En mag de fiere Papoea (zie teekening), niet meer in Ambon (Molukken) zijn straf „uitzitten", de sympathieke Dajak van Borneo niet meer te Soerabaja (Java).

Er is meer: het openleggen van landstreken, de jacht naar petroleum en goud gaat voor de inheemsche bevolking met de grootste gevaren voor geest en lichaam gepaard. Pas de allerlaatste jaren is men zich dit, vooral door de actie van evangelie-verkondigers, bewust geworden. Op Nieuw-Guinea b.v. dreigt gevaar! Maar: onze Regeering waakt! De beschavingsmolen maalt langzaam, maar ze maalt! En de laatste weken van het 50ste jaar — zie hierboven — in versneld tempo !

72. Te midden der goudgele rijsthalmen . . .

Het is geen zeldzaamheid, dat de Javaan het levenslicht aanschouwt in de vrije natuur te midden der goudgele rijsthalmen en vroolijk oogstende vrouwen.

De rijst neemt in het gedachtenleven van den Javaan, den Balinees, den Dajak, den Toradja, om slechts enkele volken van den oneindig grooten Indonesischen Archipel te noemen, een overwegende plaats in. Aan den arbeid op het rijstveld neemt iedereen deel: mannen voor de zware werkzaamheden, vrouwen voor de lichte. Als de oogsttijd daar is, blijft geen vrouw thuis. Ook de aanstaande moeder niet. Met het soms hier boven genoemde gevolg.

Voor tientallen millioenen menschen in Indië is rijst het hoofdvoedsel. Mislukt de oogst, dan is er voedselgebrek, kommer ! Wel is de Regeering er onmiddellijk bij te helpen en te steunen, maar heelemaal goed maken, wat de natuur — insectenvraat, ziekten, plagen, droogte, overvloedige regens — heeft bedorven, dat kan ze niet !

Om het onheil af te weren, houden de menschen offerfeesten, nemen ze tal van formaliteiten in acht. Ook op Java. Vooral op Bali zijn ze van groote beteekenis. Zie de teekening, waarop u een Balinees ziet, die zegen voor zijn rijst afsmeekt. En voor de z.g. „onbeschaafde" stammen als Toradja's (Midden-Celebes) en Dajaks (Borneo) zijn die offers en formaliteiten van nog grooter waarde !

Kruijt vertelt er van in het mooie tijdschrift „Wolanda Hindia" van 1935 tot 1936. Ik neem er iets van over. „Die offers en plechtigheden wortelen in het geloof der menschen. Onze voorouders geloofden vele eeuwen geleden aan den korengeest, de Indonesiërs thans nog aan den rijstgeest. Ze stellen zich de rijst voor als een persoon, als een vrouw, die kinderen baart: de aren met korrels. De mensch in het algemeen ontziet dingen van welke hij afhankelijk is. Hij wenscht die niet te ontstemmen. Waar de Indonesiër, rijsteter, zoo afhankelijk is van het voornaamste voedingsmiddel rijst, ligt het voor de hand, dat hij haar ziel, haar geest ontziet, haar beleefdheid bewijst. Deed hij dit niet, de ziel zou het rijstveld verlaten, de aren zouden leege korrels dragen! Dan zou de bewoner van Midden-Celebes één jaar lang honger lijden, althans eenige jaren geleden toen er nog geen bestuur was, wegen ontbraken. De rijstgeest kan ook vertrokken zijn, toen de rijst al korrels had gezet. Maar dan voeden ze niet, stillen geen honger! Men eet er van zooveel men kan, maar na een half uur eischt de maag weer voedsel. En dan is de heele oogst binnen een paar weken op! Met de noodlottige gevolgen !

De menschen beschouwen de rijst als een individu. Geen individu bezit in zichzelf voldoende levenskracht om in leven te blijven. Ze moet geregeld worden aangevuld. Hiertoe dienen de offerfeesten.

Ook de rijst heeft ze dus noodig. Bij die feesten versterkt men de levenskrachten van den mensch door hem te bestrijken met het krachtige levenssap: bloed. Bij het planten van rijst besprenkelt men de plantjes of de zaden met bloed, zoo mogelijk met dat van het sterke dier, het varken. Bij het zaaien der rijstkorrels laten de vrouwen der Toradja's de lange haren los hangen. Dan zal de rijst even snel groeien als het haar, zullen de stengels even hoog opschieten als het weelderige haar".

Ik kom nog even terug op Bali. De bevolking heeft al eeuwen lang uit zichzelf den rijstbouw tot zoo hooge ontwikkeling gebracht, dat de opbrengst der velden veel grooter is dan die op Java, waar ze toch al die van alle andere tropische landen overtreft.

73. Het wilde zwijn en de zwijnenjacht.

„Je bent een varken, een zwijn, een echt zwijn". Met deze woorden begroette de Kaja-Kaja, zoo noemt men den Papoea, die Zuid-Oost Nieuw-Guinea bewoont, zijn dorpsgenoot, den grooten varkensjager. Die begroeting klinkt in onze ooren zonderling en ruw. Maar men dient te bedenken, dat de Papoea tegenover de dierenwereld heel anders staat dan wij, en dat het wilde zwijn met zijn geweldigen muil, waarin vervaarlijke slagtanden prijken (zie teekening) een zeer sterk en woest dier is, voor dezen jager een hoogst gevaarlijk tegenstander. Vandaar dat een overwinning op een dergelijk dier een echt bravourstuk is! Een dijbeen doorbijten is voor het beest b.v. een kleinigheid!

„Een everzwijn in de wildernis", vertelt pater Geurtjens in zijn mooi boek „Onder de Kaja-Kaja's", „is een ontzagwekkend tegenstander voor den Kaja-Kaja met zijn onbeholpen wapens. Voor den eenling zou het zelfs roekeloos zijn den strijd in open kamp te wagen. Gewoonlijk trekt men er in algemeene klopjacht op uit, waarbij de honden dapper meehelpen. Vuurwapens kent hij niet. Hij jaagt met peil en boog, met lans voorzien van een vlijmscherp bamboespaantje, een casuarisklauw — de casuaris lijkt veel op een struisvogel, maar hij is kleiner — of kangoeroe-hoef. De kangoeroe is een dier voorzien van een buidel aan den buik. Hierin voert het zijn jong mee. Verder is hij toegerust met een eigenaardig wapen, het best te vergelijken met een tennisraket zonder net, gemaakt van stevig rotan (Spaansch riet). Een varkensjacht is een edele sport, waarbij de jager vooral zijn overwinning dankt aan beleid, op onbezonnen woeste voortvarendheid en kracht! Bij het gebruik van genoemd wapen gaat het er om, den hoepel over den kop van het gesarde beest te halen en het er mee òf omver te trekken, òf staande te houden. Net zoo lang tot er een kameraad komt om het met zijn knots neer te slaan. Dit is het spannende oogenblik. Alle spieren trillen van overmatige krachtsinspanning, als de strengen van een snokkend (rukkend) trekpaard. Het krijgsgeschreeuw loeit. Den jager de zege! Soms echter ook de nederlaag. Gruwelijk gehavend zijgt de zwaar gewonde dan neer. Dan is het droevig thuiskomen. De stemming is gedrukt, want er is een kranige man minder en het dorp boet zooveel luister in. Gewoonlijk brengen de jagers een flinken buit mee. Van verre kan men ze zien aankomen. De zangen welke ze geestdriftig uitgalmen, dragen den roem der helden reeds vooruit. De pluimen op het hoofd, de zwiepen aan den armmof (de jagers dragen een stevige mof van rottan aan den linkerbenedenarm, die dient om den slag van de boogpees op te vangen) knikken en deinen op de maat van den lichten, veerkrachtigen stap. Mannenwerk hebben ze verricht en ze genieten van het bewustzijn, dat ze het voorwerp zijn van onverdeele, stille bewondering."

Bij de Dajaks van Borneo speelt het varken een voorname rol bij de godsdienstige plechtigheden. Zijn bloed bezit groote magische kracht (tooverkracht). Menschen b.v. smeert men er mee in om hun kracht, gezondheid, enz., te schenken. De lever dient om den afloop van belangrijke te ondernemen plannen, als huizenbouw, enz., te voorspellen. Deskundigen bepalen die uit de ligging der lobben, de aanwezigheid van puisten, enz. De slagtanden bezitten tooverkracht. De Dajak van wien ik den tand kocht, waarnaar de teekening is gemaakt, verzekerde mij, dat de eigenaar op jacht steeds geluk zou hebben, altijd raak zou schieten. Hij bood hem mij te koop aan, omdat hij dringend geld noodig had om belasting te betalen. Noode deed hij er afstand van, zoodat de koopsom hoog was: f 10.—. Het er bij geteekende lucifersdoosje dient om een goed idee van de grootte te geven.

74. De Kaviaar-express.

Met de ingesneden kusten, diepe baaien en prachtige reeden als ligplaatsen, is vooral het schip het aangewezen middel voor vervoer van goederen en menschen in Nederlandsch-Indië, het enorme eilandenrijk met zijn 75.000.000 bewoners. Nergens in de wereld bestaat er een scheepsmaatschappij, die de rol van vervoer zoo goed en op zóó veelzijdige wijze vervult als de alombekende „K.P.M." (Koninklijke Paketvaart Maatschappij).

ón haar meer dan vijftigjarig bestaan mag zij op een veelbewogen leven terugzien. Zij dient het bestuur, de landsverdediging, den productenhandel, de post, het verkeer. Haar vloot telt 146 stoomschepen van velerlei typen, schepen die in grootte wisselen van 14.000 tot 55 register ton (één registerton is 2.83 m^3.) Van het laatste type bezit ze er maar twee stuks. Zij bevaren ondiepe rivieren. De grootste schepen doorklieven de oceanen op hun tochten van Indië naar Australië, Afrika, China, Thailand, Philippijnen. In onzen archipel bezoeken zij ongeveer 500 havens en reeden.

Vooral in het Oosten van het uitgestrekte eilandenrijk vervult de maatschappij een bizondere rol. Wij laten, om dit te illustreeren, een aanhaling volgen uit het gedenkboek „Een halve eeuw Paketvaart."

„Een groote menigte Chineesche handelaren uit de groote havensteden reist mee. Zij koopen op de eilanden copra, rottan, enz., enz., op. Door uitstallingen aan boord of langs den weg brengen zij de door hen meegevoerde kleedjes, kleeren, snoeperijen, snuisterijen bij de bevolking aan den man. Die kooplui slapen aan dek op een bank te midden van hun in kisten en balen meegevoerde goederen. Een Chineesche kok vaart mee om het eten te koken, dat aan den Chineeschen smaak voldoet. Op de talrijke verre eilanden en eilandjes, de archipel telt er pl.m. 30.000, waar verbindingen over land òf moeilijk òf onmogelijk zijn, is het de K.P.M., die de menschen met de buitenwereld verbindt. Zij vormt het contact met Java en het verre moederland. Eéns per maand, soms twee of vier keer brengt zij de post, brieven, couranten, tijdschriften, nieuws; de onontbeerlijke „blikjes" Westersche artikelen. Tientallen heel kleine kustplaatsjes soms met een steigertje met een pakhuis, vaak gelegen aan prachtige, diepe baaien of inhammen, maar meestal aan een min of meer aan wind of golfslag blootgestelde reede, waar de boot ten anker gaat, bezoekt de K.P.M. Daar wonen de eenzame bestuursambtenaren, de zendelingen, de paters, de enkele andere pioniers. Zij tellen de dagen, de uren vóór de komst der boot en na het vertrek. Hun leven is geheel ingesteld op de K.P.M. Voor de inheemsche bevolking is de bootdag een feestdag, genoemd naar den naam van het schip!"

Hooge eischen van stuurmanskunst stelt de vaart door een met eilanden bezaaide zee, langs breede rivieren met hun vele ondiepten en zandbanken, die telkens van ligging veranderen. Langs druk

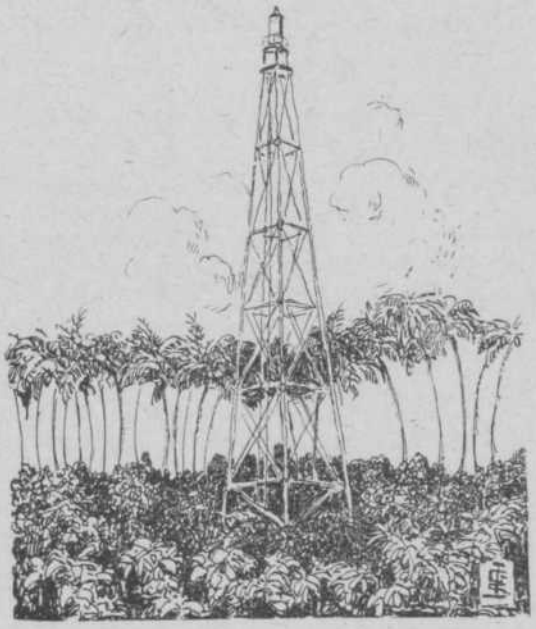

bevaren routes wijzen groote of kleine vuurtorens den weg. Zij staan vaak op de met palmen begroeide stranden (zie teekening) op heel eenzame eilandjes soms, alleen bewoond door den lichtwachter met zijn helpers. Op de niet bewoonde stranden ontsteekt de Europeesche of inheemsche bestuursambtenaar, tegen den tijd, dat hij een boot verwacht, vaak een stallantaarn. En dergelijk licht reikt niet ver. Maar de gezagvoerder kent den weg, zoodat het hem van groot nut is. Als het brandt Want de westmoesson met zijn zware regenbuien, zijn fellen wind, dooft de lamp wel eens.

Tot slot een stukje K.P.M.-humor. Op de Oostkust van Sumatra ligt de visschersplaats Bagan Api Api, na Bergen (Noorwegen) een der grootste vischsteden ter wereld. Ze voert tientallen millioenen kilo's gedroogde en gezouten visch per K.P.M. naar Java. Met een bijzondere voor dien dienst ingerichte boot. De atmosfeer op die boot is verre van aangenaam! Het personeel der maatschappij noemt dit schip verzachtend: „de Kaviaar-express" !

75. De jacht in Zuid-Celebes.

De natuurmensch stelt zich zijn goden voor als menschen. Menschen gaan op jacht met honden. Dus doen de goden dit ook. Groote, nijdige beesten zijn het, met vlammende oogen. In de lucht denkt men ze te hooren blaffen, net als onze voorouders de paarden hoorden brieschen, wanneer Wodan in een wilde jacht over hun velden joeg. Maakt een besmettelijke ziekte veel slachtoffers onder de natuurmenschen, dan houden hun goden met de honden een menschenjacht.

Honden zijn voor de menschen van groote beteekenis, voor het verkrijgen van dierlijk voedsel zijn ze onontbeerlijk voor ze. Wilde varkens en herten leveren hun het vet en het vleesch. De honden sporen die dieren op in de wildernis, houden ze vast tot de jager met lans of kapmes komt om ze af te maken. Al te best voeren doet de natuurmensch zijn trouwe helpers niet, tenminste de Dajak niet. Doorloopend hebben ze honger, loopen ze in huis rond op voedsel te azen. Bij zijn maaltijden, in zijn oogen een heilige handeling, wenscht de Toradja van Midden-Celebes niet te worden gestoord. Daarom jaagt hij de honden „de deur" uit, beter gezegd, de trap af, die toegang geeft tot de paalwoning. Die trap bestaat uit een ingekeepte, los liggende boomstam. Hij haalt dien in of keert hem om. Nu kunnen de honden niet meer in huis komen, zoodat men rust heeft onder het eten.

Tal van zaken moet de natuurmensch in acht nemen bij zijn honden. Een voorbeeld: den hond van den kookpot afhouden, waar hij op voedsel aast, of waaraan hij likt, zegt de bekende Dr. A. C. Kruijt in „Wolanda Hindia", dat mag men niet met de vlakke hand doen, maar alleen met de vuist. In de toegeknepen hand houd je iets vast, en dan zal later op de jacht, als de geslagen hond een varken of een hert opjaagt en pakt, ook dat dier vastgehouden worden! Slijmerige groenten mag de hond niet eten, want dan zal hij op jacht een gegrepen dier gemakkelijk weer laten slippen alsof het glad was. Op jacht praat men weinig, omdat dit de kans om succes te hebben, vermindert. En het weinige, dat men spreekt, geschiedt in een bepaalde taal. Tal van woorden zijn taboe (verboden). Een hond heet: „de harige"; bloed heet: „vocht"; slapen: „oogentoedoen"; vuur: „de rooie", enz. enz. Die lijst is heel lang. Op jacht neemt de vader zijn zoon mee. Hij wijdt dezen in in alles wat met de jacht samenhangt. Ook de gewoonten van het wild. Heel veel moet de jongen leeren eer hij een goed jager is !

De heer J. G. Sinia, oud militair- en burgerlijk gezaghebber van Zuid-Celebes vertelde mij, dat de meest geliefde sport van Zuid-Celebes, het land met zijn vele, wijde grasvlakten, de hertenjacht te paard is. Uitstekende ruiters als ze zijn, toonen ze dan hun bedrevenheid in het rennen. Honderden met lansen en stokken gewapende

drijvers, jagen bij een door de grooten van het land gegeven jachtfeest de herten uit het bosch naar het wijde veld, waarop een tent voor de genoodigde gasten is opgericht De jagers zijn met hun vlugge paardjes aan den rand van het bosch opgesteld. Ze zijn gewapend met een korte lasso, waarvan het uiteinde aan den hals van het paard is vastgemaakt, terwijl de strik los, op een gaffeltje aan het benedeneinde van een lans is gehangen. Komen de herten te voorschijn, dan rennen de jagers er op af. Ze trachten in vollen ren de strik om den kop van het beest te slaan. (Zie teekening). Lukt dit, dan glijdt de strik van de lans. Het goed gedresseerde paard staat onmiddellijk stil, de strik trekt dicht. De jager keert de lans om en steekt het heftig springende hert dood. Dit alles onder hartstochtelijk gillen en geluiden der vele jagers en drijvers.

De heer Sinia vertelde verder, dat de jagers bij die woeste rennen op een los kussentje zitten en zich vasthouden door de groote teen van beide voeten in de oksels van de voorpoten van hun rijdier te haken. Rijden ze stapvoets, dan laten ze het eene been afhangen, plaatsen het andere opgetrokken op het kussentje. De vrouwen in Zuid-Celebes verplaatsen zich ook te paard, waarbij ze op een of meer vastgebonden kussentjes zitten. Hoe hooger ze op den maatschappelijken ladder staan, hoe meer kussentjes boven elkaar.

Inhoudsopgave:

Art.		Blz.
1.	Klapperboomen	8
2.	Koffietuinen	10
3.	Rubber en guttapercha	12
4.	„Drentsche Brinken" in Indië	14
5.	Kleuterzorg	16
6.	Malariabestrijding	18
7.	De Javaansche koopman	20
8.	Het onderwijs	22
9.	Rechtspraak	24
10.	Bataks	26
11.	In de binnenlanden	28
12.	Reizen in den archipel	30
13.	De Medische Hoogeschool te Batavia	32
14.	Semarang als handelsstad	34
15.	Zaag en schaaf kent de Dajak niet	36
16.	Het moederrecht	38
17.	Cholera en waterleiding	40
18.	De zeetuinen van Ambon	42
19.	De Chineezen in Indië	44
20.	Pasar malem	46
21.	's Lands plantentuin bij Buitenzorg	48
22.	Hooger onderwijs	50
23.	Het heiligdom van den Tanimbarees	52
24.	De zondebok	54
25.	Krokodillenvangst	56
26.	Borneo, het land der „Dajaks"	58
27.	Een „vreemde" manier om iemand te wekken	60
28.	Indische kikkers	62
29.	Friesche boter op de Indische tafel	64
30.	De Javaan eet visch, weinig vleesch	66
31.	Boschmenschen	68
32.	De Indische zeevaart	70
33.	De tropische boomwereld	72
34.	Kwade raad is soms duur	74
35.	De smid	76
36.	Gierzwaluwen en eetbare zwaluwnesten	78
37.	Bali is bekend..... om zijn varkens	80
38.	De „Apenberg" nabij Padang	82
39.	Een hoogst merkwaardig beest	84
40.	Bescherming van moeder en kind onder het huis	86
41.	Indische feestdagen	88
42.	Javaansch Nieuwjaar	90
43.	Sago is eendenvoer	92
44.	Waar de Memberamo in zee uitmondt	94
45.	Wat „schoon" is in Indië	96

46. Lastige bijen 98
47. Visschen met vergif 100
48. Mangrove en zilverreiger 102
49. Gebroken verzet 104
50. Edele menschenvrienden 106
51. Het voedingsprobleem op Java 108
52. Aschregens uit de Kloet 110
53. Een nacht in de rimboe 112
54. Paradijsvogels 114
55. Het hanteeren van pijl en boog in Indië 116
56. In den oertijd 118
57. De neushoornvogel behoort tot de merkwaardigste vogels in Indië 120
58. Jongelingshuizen 122
59. Goudkoorts 124
60. De krijgsmantel der schubdierhuiden 126
61. Als de ziel zich van het lichaam scheidt 128
62. Oud-Indische heiligdommen 130
63. Het africhten van jachthonden 132
64. Naar de eeuwige sneeuw van Nieuw-Guinea 134
65. Indië wemelt niet van wilde beesten 136
66. Keien die als „mes" dienst doen 138
67. Afstanden 140
68. Meer dan duizend rijstsoorten op Java 142
69. Bij de Deema's 144
70. Krissen 146
71. „Humane" straffen 148
72. Temidden der goudgele rijsthalmen..... 150
73. Het wilde zwijn en de zwijnenjacht 152
74. De Kaviaar-express 154
75. De jacht in Zuid-Celebes 156

Bladwijzer

voor onderwerpen, foto's en personen

Samengesteld door mej. F. J. Tillema

DEEL I

A

Aardappelcultuur Bataks 82.
Aardbeving Ambon 1898, 118; — Paloe 24.
Aardewerk maken 40.
Adat en Zending 132.
Adathuizen M.-Sumatra, bijna verdwenen 54; — M.-Sumatra, moderne 54.
Adriani, Dr. N. 92; — en echtgenoote 8.
Aerts, Monseigneur 10.
Afstanden in Indië 42.
Aga's 139.
Alpengloeien 110.
Ambon en aardbevingen 118.
Ambtenarij en jonge gemeenten 16.
Ampenan (Lombok). Monument ter herinnering aan 1894 106.
Apo kajan 40.
Aroe eilanden 48.
Augustus 31, aan de Humboldsbaai 38.
Auto-ongeluk Nias 20.
Auto's getrokken door karbouwen 98.
Autotocht Timor 142.
Autoverkeer op Java begin dezer eeuw 98.

B

Babar 28.
Bali 54.
Bamboefluiten 28.
Bamboetijdperk 40.
Bandjirmassin en waterleiding 62.
Bandjirs op Borneo 138.
Barometer, niet gebruikt in Indië 62.
Batak en onderwijs 66.
Bataklanden 26; — en dorpen 26; — en woningen 26; — magie bij woningen 26; — woningen en magie 26.
Bataks en economische aanleg 82; — en zending 82; — origine der 82.
Bataksche Bank 68; — weefsels 82.
Begraafplaatsen op Soemba 112.
Begrafenissen in Indië 118.
Belawan 66.
Beleefdheid der „wilden" 81.

Benzine waarmee men geen raad wist 22.
Beschavingswerk op Flores 133.
Bestuur en wegen 98.
Bestuursambtenaren en reizen in primitieve streken 88; — en toewijding 136; — in de Buitengewesten en op Java en hun omvangrijke taak 102; — op tournée 102.
Billiton 22; — en piepkar 22.
Bima 14.
Bismarck's hoofd 46.
Bivakeeren in het bosch 139.
Bivakjes op Borneo 138.
Bliksemafleider op huizen omgeving Hollandia 148.
Bloedvergiftiging bestuursambtenaar 84.
Bloedzuigers 139; — 140.
Bloem, de grootste der aarde, bezoek aan — 144.
Boegineezen als handelaren 50; — als zeevaarders 50.
Boomvaren als bliksemafleider 148.
Booze oog 132.
Brief zonder woorden van Poenans en van Apo Kajans 140.
Brikettenzout 32.
Buitengewesten een onvriendelijke naam 104; — en wegen 20.
Bijlmer, Dr. H. J. T. — en zijn Papoeasche gastvrouw 122.

C.

Cacao 152.
Concessie van Neeb, Palembang 128.

D.

Daendels 126.
Dajaks op reis 116.
Dakijzer 54; — Dobo 48; — en woningen 30; — in de tropen 12.
Deli en hygiëne 16; — het land van tabak, rubber, palmolie 16.
Diefstal en geoloog 10.
Dieren (heilige) Mentawei 64.
Dierendansen „Mentawei" 64.
Dierentuin Soerabaja 150.
Dobo, het „moderne" Sodom 48.
Donderende maarschalk 126.
Donggala 24.
Dood van den mensch 114.
Doodenbehandeling M.-Celebes 78.
Dorehbaai 40.
Duim en booze blik 132.
Duitschers uitgeweken naar Nw.-Guinea in den oorlog 1914/18, 42.

E.

Echtparen te paard op Soembawa 15.
Economische neigingen Bataks 66.
Embarkeeren in de Buitengewesten 104.
Emigratie Java 120.
Endeh (Flores) 81.

F.
Feestkoek Zd. Nw.-Guinea 60. (Zie opmerking bl. 170 onder aan).
Fidji-eilanden 130.
Flores 24; 80; — en gekleurde meren 36; — en groote heirweg 36; —en mijnwormziekte 34; — en natuurschoon 36; — en volksspel maintjatjik 36.
Fluitorkestjes 28.
Fort de Kock 54; 145.
Foto : aanleg van den weg van Gorontalo naar Kwandang (Nrd.-Celebes) 99; — aanplakbiljet of brief Apo Kajan 141; — aardewerkmaken Dorehbaai (Nrd. Nw.-Guinea); — aardewerkmaken Saleier 41; — aardstorting groote weg Flores 37; — adathuis Minangkabou 13; — administrateurshuis Wakdé (Nrd. Nw.-Guinea) 43; — auto-ongeluk Nias 21; — autopont Zd.-Celebes 45; — badhuisjes openbare — Medan 17; — badplaats Zuid Nias 113; — bamboefluiten 29; — bastion van het fort Ambon 119; — Bataksche Bank 69; — bestuursambtenaren door een rivier gedragen (Soembawa) 127; — bewoners van Roti met hoofddeksels 143; — Boegineesche vaartuigen te Pare Pare (W.-Celebes) 51; — boom over den weg op Soemba 21; — boorput Zd.-Sumatra 23; — Dajaksch priester behandelt een zieke 97; — Dajaksche priesteres geneest een zieke 101; — daken van ijzer 13; — de grootste bloem der aarde, de aasbloem Rafflesia Arnoldi op Sumatra 145; — draagstoel (osà-osà) op Hinako (eilandengroep ten Westen van Nias) 157; — echtpaar Dr. Adriani 9; — hoogambtelijk te Fort de Kock 111; — Kruit 9; — embarkeeren in de Buitengewesten 105; — gendi (waterkruik) 153; — gezicht op Dobo 103; — gezicht op gedeelte van een vijver in het lustverblijf Narmada (Lombok) 107; — gezicht op woning en klapperpyramide in de buurt van Hollandia 149; — graf Soemba (buurt Waikaboebak) 113; — graven op Soemba 73; — haarknippen door goeroe (onderwijzer, godsdienstvoorganger) op Flores 95; — handels- en reisprauw Nrd. Nw.-Guinea 85; — handen van leprozen 19; — huis Minangkabau, modern 55; — huis Minangkabau, oude stijl 55; — huisje lepra kolonie Lao Si Momo met patiënt en leider kolonie 19; — hulpbruggetje Nias 127; — hulpziekenhuisje Bataklanden 69; — huwelijksplechtigheid Zd. Nw.-Guinea: de vruchtenstapel waaronder de bruid bedolven werd (foto Pater Geurtjens) 61; — ingang dorp Mentawei 65; — inspectie door de hoogste bestuursambtenaren 99; — inwendige fort Makassar 59; — jonge Timoreezen 143; — karbouw als lastdier (Soembawa) 125; — karbouw als trekdier (Saleier) 125; — kegelvormige woningen Flores 133; — kerkje te Mansinan (Nrd. Nw.-Guinea) 137; — kerkje te Merauke (Zd. Nw.-Guinea) 137; — kippennesten op Flores 133; — kokkie 155; — koloniesatiedorp in wording (Sumatra) 121; — kolenladen Manokwari (Nrd. Nw.-Guinea) 31; — K.P.M.-dag (hari kappal) 105; — logeergelegenheid Apo Kajan met schrikbeeld 139; — maintjatjik Flores 37; — mais bewaren 29; — Manokwari, gezicht op — 31; — Mentaweiers met boog en lans

115; — meisjes-internaat Langgoer met Monseigneur Aerts, zusters en meisjes 11; — met een punter langs de Zuidkust van Flores 81; — moskee, oude — Ternate 47; — muskaatnoten uitzoeken Ternate 47; — mijnwormonderzoek Flores 35; — neushorenvogels 151; — paalwoningen (Boegineesche) 51; — paard, het mooiste op Soembawa 75; — te paard door Toradjaland (van Rante Pao naar Palopo) 89; — Papa i Woente, de groote man van Midden-Celebes 93; — Papoeakeuken 43; — Papoeavrouwen nemen afscheid van verbannenen 39; — Papoea's met paradijsvogels 71; — Papoea's van Nrd. Nw.-Guinea, omgeving 59; — passanggrahan (logeerverblijf) Paloe (W. M.-Celebes) 63; — Pastorie Larantoeka (Flores) 133; — piepkar Billiton 23; — pont Z.-Celebes 45; — prauwtje met vlerk Nrd. Nw.-Guinea 31; — rad voor het opvoeren van bevloeiingswater Minangkabau 111; — reede van Dobo 49; — riviergezicht Palembang 129; — rijsthuisje Toradjaland 77; — sero 49; — sesando (muziekinstrument) Koepang (Timor) 109; — steenen palen voor karbauwen bij doodenfeest Toradja's (Midden-Celebes) 79; — steenen zetels als zitplaatsen bij de dorpsvergaderingen op Poeloe Tello 147; — stuwdam door Karo Bataks gemaakt 67; — suikermaken Timor (buurt van Koepang) 87; — Ta Lasa, de opvolger van Papa i Woente 93; — te paard door Toradjaland van Ranté Pao naar Palopo (M.-Celebes) 89; — Timorees naast boom met steen en offerplaatsen 123; — tripang drogen in de zon 71; — veestalling bij Bataks 27; — veldbewerking Soemba 77; — visch, groote — op Kissar (Molukken) 87; — vlechtende vrouw Flores 25; — vrouw, Paloe met zonnescherm 25; — vrouwen ontpitten cacaovruchten 153; — vuurmaken Zd. Nw.-Guinea 117; — waschhuisjes, openbare — Medan 17; — waterautomaat 57; — weefschooltje der Zending, Bataklanden 83; — weefwerk Flores, vrouw met mooie doek 25; — wegaanleg Tobali—Tawaeli (met de auto door de rivier) 99; — wegwijzer Zd.-Celebes 45; — westmoessonbui te Koepang (Timor) 109; — wevende vrouw op Flores 91; — woning ass.-resid. te Donggala (Celebes) 103; — woning met petroleumblikken als bloempot Minahassa 135; — woning met schoren M. Nias 53; — woning met vooroudersteen, M. Nias 53; — woning Sentanimeer (bij Hollandia) met bliksemafleider 149; — woning Toradja's M. Celebes 79; — woningen Karo Bataks 27; — woningen Toba Bataks 27; — woningen van ijzer 13; — woningtoestanden Medan 17; — ijzeren woningen 13; — zendingshospitaal Minahassa 135; — zetel van steen Poelau Tello 53; — zoutwinnen Koepang (Timor) 33; — zoutwinnen Letti 33; — Zuid Niassers in adatcostuum met Europeesch jongetje 147.

Fotografeeren in Papoea woning 42; — met blinde (niet panchromatische) platen 144.

Fotografen Japansche 145.

G.

Gemeente en ambtenarij 16.

Gendi (waterkruik) 152; — verdreven door ijs 152.
Geurtjens 60.
Goa 14.
Godsdienstige „heidenen" 90.
Goenoeng Api (Flores) 81.
Graven op Soemba 72.
Grot bij Beraoe (O.-Borneo) 140.

H.

Haar, nagels enz. en hun wondere krachten 94.
Haarknippen door primitieven en de beteekenis 94.
Hagedis en magische krachten 52.
Hamzah dokter 68.
„Hari kappal" in de Buitengewesten 105.
Hasselt van — Jr. 40.
„Heidenen" zijn zeer godsdienstig 90.
Heilige voorwerpen in de Oema, Mentawei 65.
Heksen 114.
Hinako 156.
Hoeden, groote te Paloe (Celebes) 62.
Hoenderdansen Mentawei 65.
Hollandia (Nrd. Nw.-Guinea) 148.
Hoofddeksel Roti 142.
Hooge boomen in de tropen 150.
Hoogland in de Bataklanden 66.
Hotels in Indische groote steden 138.
Houten C. J. v. — als cacaofabrikant 152.
Houtzagerij 10.
Humboldsbaai (Oost Nw.-Guinea) 38.
Hutspot 154.
Huwelijk Papoea's (zie bij foto's) 60.
Hygiëne Bataklanden 27; — 68.

I.

Indië een vaag begrip, hier en in Indië zelf 104; — en uitgestrektheid 20; — is groot 44.
Indo en overbevolking 30.
Industrialisatie en gevaren voor bevolking 136.

J.

Jacobson E., de natuurkenner 144.
Japan en Nw.-Guinea 136.
Japanners 48.
Japansche fotografen 145.
Jappen (Nrd. Nw.-Guinea) 84.
Java 54; — en wegennet 20.
Javaan en gemakzucht 34; — en zorgeloosheid 34.

K.

Kaban Djahé 66.
Kanon — heilige — Batavia 132.

Kant van Palembang 129.
Kapal poetih 102.
Kapsel Papoea 58.
Karbauwen en hun gebruik 124; — en hun kleine bazen 124; — voor de auto 98; — wilde 124.
Karbauwenkop beschermt het huis met zijn bewoners 124.
Karimata, de tinbaggermachine 142; — beteekenis naam 142.
Karo Bataks 66.
Keukenzout 32.
Klapperpyramide bij oogst, omgeving Hollandia 148.
Kloof van Harau 110.
Koeboe (logeergelegenheid op Borneo) 138.
Koepang (Timor) en Westmoesson 108.
Kokkie 154.
Kolonisatie 120.
Koraal 28.
K.P.M. 56; — en haar beteekenis voor de eenzamen in de Buitengewesten 104.
Krachten aan haar, nagels, tanden enz. toegeschreven 94.
Kruit maken door Bataks 82.
Kruyt, Dr. A. C. 64, 92, 112, 146; — en echtgenoote 8.
Kuiper, Ir. J., mijn dorpsgenoot 56.
Kunst 24.

L.

Lambooy, P. J. 72.
Landbouw in Indië 76; — primitieven 76.
Langgoer 10.
Lao Si Momo 18.
Laveeren met prauwen 130.
Lepra 18; — en gouvernement 18; — en zending 18.
Letti 32; — en zoutwinning 32.
Lombok in 1894, 106; — schat 106.
Lontarpalm 32; — als suikerproducent 86.
Lustverblijf Lombok 106.
Lutine 142.

M.

Magische kracht en hagedis 52.
Mais 76; — bewaren 28.
Makassar 16, 42, 50; — als uitvoerhaven 56; — kasteel of vesting 56; knooppunt verkeer 56; — waterleiding 56.
Makassaren 56.
Malaria en volkskracht 34; — Roti 142.
Maleische taal niet gekend door Europeanen 154.
Manieren en „wilden" 72.
Mannen en vrouwen op W.-Timor, met hun fraaie weefsels 91.
Manokwari (Nw.-Guinea) 30, 40, 136.
Mansinan 136.
Medan 16; 44.

Medische hulp en primitieve bevolking 96.
Medicijnman bij de Bataks en zijn opleiding 100, 101.
Meer van Manindjau 110.
Meren, gekleurde op Flores 80.
Menschenoffers bij huizenbouw 124; — en postweg Java 126; — Servië enz. 126.
Mentawei-eilanden 64.
Mentawei : ontstaan der menschen 114.
Mentaweiers en bovennatuurlijke krachten 114.
Minahassa 134; — en zending 134.
Minangkabau en verdwenen mooie woningen 12; — verklaring naam 54.
Missie 8; — en zending en hun zegenrijke arbeid 94.
Moeder- en vaderrecht Minangkabau 110.
Moessons, droge en natte, niet overal gelijk 108.
Molukken 28.
Moskee 46.
Museum Palembang 129; — Ternate 46.
Muziekinstrument sesando te Koepang (Timor) 108.
Mijnwormziekte en volkskracht 34; — en woningen Flores 34; — op Flores 133.

N.

Naastenliefde en inheemsche bevolking 136.
Natuurkracht, die leven wekt en vernietigt 114.
Natuurschoon Flores 36.
Nederlands taak in Indië 8.
Neushorenvogels 150; — als versieringsmotief 151; — en koppensnellen Apo Kajan 150; — hun magische kracht 150.
Nias 20, 52; — en de sieraden van goud 146; — en feestvieren 156; en hoogdravende titels 156; — en triumfdraagstoel 156; — en varkensvleesch 156; — en steencultuur 52, 146; — regenval 52; — steenhouwer 112; — woningen 52.
Nieuw-Guinea en volksplantingen 30; — het stiefkind 136.
Nieuwenhuis, Prof. A. W. 58.

O.

Oema-(gemeentehuis) Mentawei 64.
Oerwoudvreter. de Duitsche 42.
Onderwijs aan „wilden" 92; — der Zending Bataklanden 68; — voor Bataks 66.
Oogst en droogte 34; — en insectenplagen 34.
Oogstgebruik oneconomisch (omgeving Hollandia) 148.
Openleggen van een land en gevaren voor bevolking 136.
Oude doos: ouderdom in Indië en hier 22.
Oudheden Palembang 128.
Overbevolking Java 30; — Java oorzaken 120.
Overeenkomst in zeden enz. van volken en stammen op grooten afstand van elkaar 130.

P.

Paard in Indië 74; — op Soemba 71; — op Soembawa 74.

Paardeneiland 72.
Padang 50.
Padangsche Bovenlanden en hun natuur 110.
Pajeti (Soemba) 72.
Palembang 128.
Palingen, Heilige — op Lombok 106.
Palmsuiker, het voorname voedingsmiddel op Roti 142.
Paloe (Celebes) 24; — de droogste plaats wellicht van Indië 62.
Papa i Woente 92.
Papoea's als dwangarbeiders 38; — en kapsel 58; — en verbanning 38; — van Nrd. Nw.-Guinea 131.
Papoeavrouw als gastvrouw 122.
Paradijsvogeljacht 46; — Nrd. Nw.-Guinea 148.
Paradijsvogels 48; — en misstanden 70; — en mode 70; — Nw.-Guinea 70.
Parelmoer 48.
Pareloesters 48.
Passanggrahan 10; — (logeergelegenheden) 138; — uitstekende te Paloe 62.
Petroleum Zd.-Sumatra 128.
Petroleumblikken in Indië 134.
Petroleumvelden Zd.-Sumatra 22.
Poelau Tello 52.
Poenanbrief 140.
Poenans 140.
Polynesische prauwen 130.
Ponten over rivieren 44.
Pootstokken 76.
„Posten" langs den postweg 126.
Postweg Java 126.
Prauw en vogelversiering 30.
Prauwen der Papoea's, Noordkust Nw.-Guinea 84.
Prauwvaart der Papoea's 84.
Priester op Lombok en niet gehouden beloften door toeristen 106.
„Punter". Tocht met een — langs de Zuidkust van Flores 80.

S.

Saleier 40.
Samits (matten) 116.
Schakende Bataks 66.
„Scheppen" van prauwen 84.
Schieber 42.
Schrikbeelden voor logeergelegenheden Apo Kajan 139.
Semarang 16.
Sentanimeer (O. Nrd. Nw.-Guinea) 58.
Sero's 49.
„Simawi" en haar zegenrijk werk 96.
Soemba 72; — en wegen 20; — steenhouwers 112.
Soembawa 14, 74.
Steencultuur 52.

Steenen als voorouders Apo Kajan 114.
Steenhouwers volken in Indië 112.
Stuwdam door Karo Bataks gemaakt 66.
Suchtelen van 36.
Suiker maken 86.

T.

Taal: gebrekkige talenkennis der Europeanen 58; — gebrekkige kennis der taal en beoordeeling menschen 58.
Taalkennis, Gebrek aan — en onderlinge misverstanden 154.
Tabakrooken en vochtigheid Nias 52.
Taboe 114.
Tampoeranhelling 98.
Ternate 46.
Timor en moessons 108; — zoutwinnen 32.
Tinvervoer Billiton 22.
Tjeukemeer 81.
Toeal 10.
Toeristencentra 54.
Toilet inheemsche bevolkingen 58.
Tondano, meer van — 134.
Toovenaar, priester 114.
Toradja's 8.
Totemdieren, Mentawei 64, 65.
Tripang 70.
Tuberculose en ongeschikte woningen 12.

V.

Vader- en moederrecht. Minangkabau 110.
Varkens en waterplanten 128.
Varkensjacht 42.
Verbanning, een vreeselijke straf voor primitieven 38.
Verbeek, Dr. R. D. M. — 118.
Verrassing voor mannie 154.
Verwantschap van Europeesche en Polynesische volken 130.
Visschen met fakkels 28, 86; — harpoeneeren 28, 86; — met een vlieger 46.
Visschers Japansche 48.
Vleermuizendans Mentawei 65.
Vlechtwerk 24.
Vlerkprauw 130.
Vlerkprauwen Nw.-Guinea 84.
Vliegers in Indië 46.
Vliegerij 142.
Vliegveld Palembang 128.
Vlotten 130.
Vlotwoningen Palembang 128.
Voedselvoorziening Java 120.
Voetbal en missiepost 10.
Vogelroepers Minahassa 134.

Volksvoeding Java 34; — suiker en visch 86.
Volksziekten 34.
Vooroudersteenen Nias 52.
Vruchtbaarheid en vulkanen 34.
Vulkanen en vruchtbaarheid 34.
Vuuren, Prof. van — 8.
Vuurmaken door Dajaks en Papoea's 116; — is moeilijk 117; — Mahakkam (Borneo) 117.

W.

Wakdé (Nrd. Nw.-Guinea) 42.
Waterleiding en inheemschen 56.
Waterraden Minangkabau 110.
Watervoorziening Bandjermasin 62.
Weefkunst 24.
Weefsels, de mooie — verdwijnen 90; — Palembang 129.
Weervoorspellingen 62.
Weerwolven 114.
Wegen: Buitengewesten 20; — en ponten 44; — in Indië, hun beteekenis 44; — Java 20; — Java en steenslag 98; — Soemba 20.
Wegverkeer op Java 98.
Wegwijzers 44.
Westerveld, D. J. W. 16.
Weven in de Buitengewesten 90.
„Wilden" en conservatisme 92; — en inboorlingen zijn beleefd 81; — gesteld op goede manieren 72; — gewone menschen 122; — zijn er niet 122.
Woningen Flores 132; — Hollandia en omgeving 148; — Minahassa 134; — Minangkabau 12; — Nrd. Nw.-Guinea 42; — Ternate (paleis van den Sultan) 46; — Toradja M. Celebes 78; — van ijzer 30; — van ijzer Dobo 48.
Woningtoestanden in de groote steden 16.

Z.

Zeeprauw Nrd. Nw.-Guinea 131.
Zeevaarders. Koene — 50.
Zeeziekte en „toewans" 81.
Zeewaardige prauwen 130.
Zelfwerkzaamheid Bataks 68.
Zending en adat 132; — en Bataks 82; — en beschavingswerk 10; — en ontwikkeling van Indië 8; — en organisatie ziekenhuiswezen 68; — en zegenrijke arbeid 94; — op Soemba 72.
Zout 32; — met jodium (tegen krop) 32.

Opmerkingen: de foto op bldz. 61 heeft geen betrekking op de feestkoek, maar op een huwelijksplechtigheid. De foto op bldz. 49 is tweemaal opgenomen, ook op bldz. 103.

DEEL II

A.

Aanleg waterleiding suikerfabriek (H.V.A.) foto 151.
Afstanden in den archipel 18.
Aga's 16, 76.
Alcoholmisbruik Borneo 124.
Aluminium 70.
Aneikloof (Sumatra) bandjir foto 49; — en extra trein 84; — foto 85.
Apokajan 88.
Autotochten in regenbuien 8.

B.

Balei (dorpshuis) 90.
Balik Papan 113.
Bamboe en haar onmisbaarheid in Indië 132.
Bandjir (H.V.A.) foto 107; — in de Aneikloof (Sumatra) foto 49.
Bandjirs 48, 106; — en de Dajaks 48; — en vruchtbaarheid 106; — in de Aneikloof (Sumatra) 48; — onderweg 16.
Bandoeng—Batavia 112.
Basaps 99.
Bauxiet 70.
Bedehuis (Mohammedaansch) 90.
Bedevaart naar Mekka 62.
Begraven bij de Dajaks 64; — van een voornaam Chinees foto 35.
Bêlawing (dorpsbeschermer) 89.
Beroewa 65.
Bervoets — Dr., de zeer bekende zendingsarts 39.
„Beschavers" en hun fatale invloed 98.
Beschaving; beginnende en dwangarbeiders 116; — brengen op Tanimbar 110; — en Europeesche naties 152.
Beschavingsarbeid en dokter 17.
Bescherming primitieven 98.
Bewoners Tanimbar foto 111.
Biscuitjes en ketellapohon 106.
Blaasroer der Dajaks 32; — en geweerloop 32; — maken foto 33; — Poenans 33.
Bliksempoeder en fotografeeren grot 40.
Bloedzuigers 16, 76.
Boewatan (den Haag) 102.
Borneo filmen 28.
Borneo's binnenland: doktersvisite 16.
Boschproducten 60, 122; — vervoer Nrd.-Celebes foto 61.
Bruidsbed (Chineesch) foto 97.
Bruiloft (Chineesche) 96.
Brulkikker 20.
Buitenzorg 72.

C.

Chineesch graf te Kediri (Java) foto 23; — Tjap-Go-Meh — feest foto 73; — tooneel (West-Borneo) 128.
Chineesche begrafenis 34; — draak 72; — graven en spoorwegaanleg in China 22; — graven en wegenaanleg Semarang 22; — graven in Soerabaja foto 79; — graven pic-nic 23; — moeder met kinderen foto 59; — tempels 154; — tempels foto 155.
Chineezen 96; — en applaudiseeren 72; — in Indië 34, 58, 72; — in Indië en meenemen beenderen overleden echtgenoote 58; — — moderne 96.
Cholera 10; — en bedevaart 62; — te Groningen 10.
Cliché-centrale (Indische) 29.
Confucius 154.
Copra 134; — drogen in de zon, foto 135.

D.

Dagblad: de Locomotief 31.
Dajak en krijgskleeding 26; — en moederliefde 28; — staat geen familiestukken af 28; — van zeer hooge geboorte in krijgskleeding 27.
Dajaks en blaasroer 32; — en familiestukken 28; — en hun dooden 64; — en kralenwerk 24; — en landbouw 114; — en mandauw 26; — en wapenen 26; — en zwaard 26; — zwervende 16.
Dajaksch bestje foto 5.
Deema's (Zd. Nw.-Guinea) 136.
Deli 94; — en hygiëne 94.
Diëngplateau 146; — Hindoeoudheden 146; — Hindoetempel foto 147.
Djatiroto 112.
Djeloetoeng 122.
Dokter en beschavingsarbeid 17.
Doktersvisites in Borneo's binnenland 16.
Dorp: hoogst gelegen — op Java 147.
Dorpshuis (balei) 90; — Minangkabau foto 91.
Dorst lesschen op cultuuronderneming foto 95.
Drabbe 82, 86, 92, 102, 110, 126.
Drinkwater 10.
Droogschuur voor tabak (H.V.A.) foto 157.
Druipsteengrot bij Tandjoeng Rêdèb (O.-Borneo) foto 41.
Duifdeema foto 137.
Dwangarbeiders foto 117.

E.

Eergevoel bij Papoea's. Nw.-Guinea 74.
Eerste Nederlanders in Indië: vestiging 12; — woonhuizen 12.
Emmahaven 84.
Europeanen kennen Indië niet 84.
Extra trein besteld 84.

F.

Familiestukken staat de Dajak niet af 28.
Feestkleeding der „wilde" Poenans 46.
Filmen in het bosch 17; — op Borneo 28.
Flores (weg door — getraceerd door officier Leroux) 150.
Forbes 126.
Fort de Kock 84.
Foto: aanleg waterleiding suikerfabriek H.V.A. 151; — Aneikloof 85; — bandjir (H.V.A.) 107; — bandjir in de Aneikloof (Sumatra) 49; — begraven van een voornaam Chinees 35; — bêlawing (dorpsbeschermer) 89; — blaasroer maken 33; — boschproductenvervoer Nrd.-Celebes 61; — bruidsbed (Chineesch) 97; — Chineesch graf te Kediri (Java) 23; — Chineesch Tjap-Go-Mehfeest 73; — Chineesche graven in Soerabaja 79; — Chineesche moeder met kinderen 59; — Chineesche tempel 55; — Chineesche tooneelspeler 129; — copradrogen in de zon 135; — Dajak van zeer hooge geboorte in krijgskleeding 27; — de groote weg op Java's Oosthoek 9; — dorpshuis Minangkabau 91; — dorst lesschen op cultuur-ondernemingen 95; — droogschuur voor tabak (H. V. A.) 157; — druipsteengrot bij Tandjoeng Rêdèb (Borneo) 41; — duif deema 137; — dwangarbeiders 117; — gedeelte van het inwendige van een suikerfabriek (H.V.A.) 143; — geluidmakende visch 145; — grafhuis 65; — Hindoetempel Diëngplateau 147; — hoofdhaar afscheren Apo Kajan 121; — hoogspringen Nias 15; — hulpbrug (H.V.A.) 113; — hijschstelling (H.V.A.) 133; — inspuiten tegen framboesia Tanimbar 127; — irrigatieleiding met kunstwerk (H.V.A.) 139; — ivoordraaier Tanimbar 93; — Japèn buitenkant schooltje Nw.-Guinea 75; — onderwijzerswoning Nw.-Guinea 75; — karbauwen met jongetje 81; — karbauwen ploegende 81; — kinaplanten 95; — kop van een prauw Tanimbar 127; — krotten Soerabaja 51; — laboratorium suikerfabriek (H.V.A.) 143; — ladang 131; — maisstampen in schelp Tanimbar 103; — mandauw 27; — Mentaweiers en hun prauwtjes 53; — Mentaweische woning 109; — Mohammedaansch bedehuis 63; — Moskee (moderne) 91; — nok van een huis Tanimbar 103; — oliepalm (H.V.A.) 135; — olifantenjacht 31; — onderwijzerswoning 67; — ontginning oerwoud (H.V.A.) 119; — oud Dajaksch bestje 5; — oud Indisch huis Soerabaja 13; — oude en nieuwe woningen te Soerabaja 45; — ouderwetsch huis Soerabaja 79; — panter in de klem 77; — pas afgebrand bosch bestemd voor rijstbouw (Apo Kajan) 131; — pioniershutje (H.V.A.) 151; — pitriet verschepen 55; — Poenan in de deuropening zijner woning 17; — Poenanmeisie 99; — Poenanvrouw in feestkleeding 47; — pottenbakken Tanimbar 103; — regenscherm Tanimbar 127; — rottan verschepen 55; — rubberfabriek Sumatra (H.V.A.) 123; — rijsthuisjes Apo Kajan 115; — rijststampen Tanimbar 103; — rijtuigen (bendymylord, tentwagen) 37; — schildpad 105; school 67; — schoolkinderen van een suikerfabriek gaan naar school (H.V.A.) 141; — sigarettenhouder 125; — steenen trap Tanimbar 87; — steenkolenmijn

71; — suikerriettransport (H.V.A.) 139; — tabakssorteerster 101; — tabaksveld Deli 53; — tabakszaadbedden (H.V.A.) 156; — Taboe — op Tanimbar 87; — Tanimbarbewoners 83, 111; — tengkawanvruchten 61; — termietennest benedenloop Mahakkan (Borneo) 21; — transport suikerriet naar de molen (H. V. A.) 141; — verplaatsbaar restaurant 43; — visschen Tanimbar 127; — waterhalen Tanimbar 93; — waterverkoopers Soerabaja 11; — weduwenkappen 57; — wervelwind en boom 119; — weven Tanimbar 93; — wichelplankjes 149; — woning in Sumatra's waterland 19; — zingende visch 144; — ziekenhuis Zd. Nw.-Guinea (Okaba) 117; — ziekenzaal in het ziekenhuis van Dr. Bervoets 39; — zwoegende vrouw Tanimbar 127.
Fotografeeren en bezwaren 125; — in het bosch 17.
Foto's flatteeren 19.
Framboesia en wondermiddel 127.

G.

Geestenvereering (Zd. Nw.-Guinea) 136.
Geheime sekten (Nw.-Guinea) 136.
Geluidmakende visch, foto 145.
Getah pertja 122.
Geurtjens Pater 21, 56, 82, 86, 102.
Geweerloop en blaasroer 32.
Gewoonten, die snel verdwijnen 127.
Godsoordeel 116.
„Goede oude tijd" 44.
Grafhuis foto 65.
Groententuin — petroleumblikken als — 19.
Grondverzet met mandjes 113.
Groningen, cholera te — 10; — toelatingsexamen voor het gymnasium 30.
Groote weg op Java's Oosthoek foto 9.
Grootte Nw.-Guinea 74.
Grot bij Tandjong Rêdèb 40.

H.

Hadji's 62.
Halmaheira 61.
Handelsonderwijs 66.
Handigheid der Indonesiërs 92.
Harde leven der vrouwen, Nw.-Guinea 74.
Hekserij 116.
Heuvelstad bij Semarang 23.
Hindoe oudheden Diëngplateau 146.
Hoofdhaar afscheren Apo Kajan foto 121.
Hoogspringen op Nias 15.
Huisvesting 44.
Hulpbrug 112; — (H.V.A.) foto 113.
H.V.A. 106, 118, 122, 132, 134, 138, 140, 142; — pioniersarbeid 150.
Hygiëne op Deli 94.
Hijschstelling (H.V.A.) foto 133.

I.

Indisch museum Leeuwarden 24.
Inspuiten tegen framboesia. Tanimbar foto 127.
Instituut voor volksvoeding 69.
Inwijdingsfeesten 136.
Irrigatieleiding met kunstwerk (H.V.A.) foto 139.
Ivoordraaien Tanimbar foto 93.

J.

Jeugdspelletjes 14.

K.

Karbauw en de Javaansche taal 80.
Karbauwen met jongetje, foto 81; — ploegend, foto 81.
Kartini 66.
Ketellapohon en biscuitjes 106.
Keukentjes, vervoerbare. Java 42.
Kina 94; — planten foto 95.
Kindersterfte Nw.-Guinea 74.
Klamboe (muskietennet) 96.
Koeboes 98, 99.
Koedoes en sigarettenfabriek 100.
Kokosnoten 134.
Kop van een prauw. Tanimbar foto 127.
Koppensnellen Apo Kajan 88; — beteekenis, feesten 124; — Borneo 88.
Kralenwerk Apo Kajan 120; — Dajaks 24.
Krokodillen 76.
Krotten Soerabaja 51.
Kruiwagens Balik Papan 42; 113.
Kruyt, Dr. A. C. — 36; 108.
Krijgskleeding en Dajak 26.
Kuitringetjes 120.
Kunstzin bij „wilden" 126.

L.

Laboratorium suikerfabriek (H.V.A.) foto 143.
Landbouw en Dajaks 114.
Larongs 20.
Leiden: museum voor volkenkunde 28; — schenking aan het museum 29.
Leroux 150.
Lichaam en ziel 116.
Litteekentatoeage, Nw.-Guinea 56.

M.

Magische beteekenis spelen 14; — teekens en paard 36.
Maisstampen in schelp Tanimbar foto 103.
Malaria 126; — en verplaatsen kampongs 98; — en voeding 152.

Mandauw der Dajaks 26; — foto 27.
Menschelijk schoon Tanimbar 126.
Mentawei-eilanden 108.
Mentaweiers 152; — en hun prauwtjes foto 153.
Mentaweische woning foto 109.
Meroetoe's 76.
Midden-Sumatra 90.
Mieren (witte) 20.
Moederliefde en Dajak 28.
Moerasplanten voor wegenherstellen 8.
Mohammedaansch bedehuis foto 63.
Moskee (moderne) foto 91.
Museum en doeken 102.
Musea (Indische) 92.
Museum, Indië een groot — 152; Indisch te Leeuwarden 24; — voor Volkenkunde Leiden 28.

N.

Natuurmensch en zijn zorgen 131.
Natuurschoon 18.
Nias: hoogspringen 15; — sport 15.
Nieuw-Guinea 116; — beschavingswerk 74; — eergevoel bij Papoea's 74; — grootte 74; — harde leven der vrouwen 74; — kindersterfte 74; — ziekten 74.
Nikkelertsen 70.
Nipa 19.
Nok van een huis Tanimbar foto 103.
Nollen, Pater 136.

O.

Oerwoud en beteekenis voor zijn bewoners 60.
Oliepalm (H.V.A.) foto 135.
Olies en vetten 134.
Olifanten 30; — jacht foto 31.
Olifantstanden 92; — uit N.O. Borneo 92.
Onderwijs 66; — en Zending 67; — handels 66; — volks 66.
Onderwijzerswoning foto 67; — Nw.-Guinea foto 75.
Onhandige Europeanen 92.
Ontginnen van oerwoud door H.V.A. 118; — foto 119.
Ontmoeting met karbauw 81.
Oogstfeest Borneo 124.
Ornamentkunst en oogstfeest Ottema Nanne 24.
Oud-Indisch huis Soerabaja foto 13.
Oude en nieuwe woningen Soerabaja foto 45.
Ouderwetsch huis Soerabaja foto 79.

P.

Paard en magische teekens 36; — het koetspaard in Indië 36; — op Borneo onbruikbaar 42.

Padangsche Bovenlanden 90.
Pamanoekan en Tjiassemlanden 94.
Panter in de klem 76; — foto 77.
Papoea's en tabak „van de weduwe" 100; — en ijzerhonger 32.
Paradijsvogeljacht 98.
Pas afgebrand bosch bestemd voor rijstbouw (Apo Kajan) foto 131.
Paters Capucijnen 58.
Petroleumblikken als groententuin 19.
Pic-nic naar Chineesche graven 23.
Pieters 144.
Pioniersarbeid (H.V.A.) 150; — in Indië 150.
Pioniershutje (H.V.A.) foto 151.
Pitriet 54; — verschepen foto 55.
Poenan in de deuropening van zijn woning foto 17.
Poenanmeisje foto 99.
Poenanvrouw in feestkleeding foto 47.
Poenans 16, 46; — en blaasroer 33.
Poesaka's 28.
Polsringetjes 120.
Pottenbakken 102; — Tanimbar foto 103.
Prauwenverkeer in waterland 19.
Primitieven dienen beschermd 98.

R.

Regen in de tropen 112.
Regenscherm Tanimbar foto 127.
Reizen en wapens Indië 20.
Restauratiehouders op Java 42.
Rietsuiker 138, 140, 142.
Riouwarchipel 70.
Rooy, H. de — (arts) 17.
Rottan 54; — verschepen foto 55; — wandelstok 54.
Rubber 122; — (bevolking) 122; — fabriek Sumatra (H.V.A.) foto 123.
Rijksdaalders en witte mieren 20.
Rijst en haar „ziel" 130; — en zending 109.
Rijstbouw (droge) 130.
Rijsthuisjes Apo Kajan foto 115; — en magische figuren 115.
Rijststampen Tanimbar foto 103.
Rijststampersspel 14.
Rijsttafel 42.
Rijtuigen: bendymylord 36; — tentwagens foto 37; — tentwagen 36.

S.

Sago als voedingsmiddel 61; — kloppen 61.
Satékambing 42.
Schelpen als bloempotten 102; — als ringen 102.
Schenking aan het museum te Leiden 29.

Schildpad 105; — eieren 104.
School foto 67.
Schoolkinderen van een suikerfabriek gaan naar school (H.V.A.) foto 141.
Schooltje buitenkant Nw.-Guinea 75.
Semarang Bodjongsche weg 12; — en heuvelstad 23.
Serawak 99.
Sigarettenhouder foto 125.
Singkèh in de tabak 52.
Sinia, J. G. 144.
Sirenengezang en visschen 144.
Slamatans en voeding 69.
Slangen: geluidmakende — 144.
Slangenhuiden 144.
Soerabaja: woningtoestanden 78.
Sociaal werk door sigarettenfabriek 100.
Souvenirs meenemen uit Borneo 28.
Spelen der jeugd 14; — hun magische beteekenis 14.
Spoorwegaanleg China en Chineesche graven 22.
Sport op Nias 15.
Steenkolenmijnen 70; — foto 71.
Suikerfabriek (H.V.A.) inwendig 143.
Suikerriet transport (H.V.A.) foto 139; — naar de molens (H.V.A.) foto 141.
Sumatra's waterland 18.

T.

Tabak 100, 156; — Dajaksche met peper en suiker 156.
Tabaksschuur, afbreken 52.
Tabakssorteerster foto 101.
Tabaksveld Deli foto 53.
Tabakszaadbedden (H.V.A.) foto 157.
Taboe, de — 86; — op Tanimbar foto 87.
Tandenvijlen Mentawei 109.
Tanimbar 126; — bewoners foto 83; — bewoners, dorpen, vischvangst 86; — en zijn ijdele jonge mannen 110.
Tanimbareezen als ivoordraaiers 92; — als wevers 92; — en mode 82.
Tatoeage: litteeken — Nw.-Guinea 56.
Technische wonderen 32.
Tempels (Chineesche) 154.
Tengkawan vruchten foto 61.
Termieten 21; — kweeken schimmels 21; — nest 21; — nest in de Papoeasche keuken 21.
Ternate, visschen met een vlieger, 68.
Tjap-Go-Mehfeest (Chineesch) foto 73.
Toilet der Apo Kajans 120.
Tooneelspeler (Chineesche) 129.
Touwtrekken 14.
Trapsteenen — op Tanimbar foto 87.

V.

Vader is geen „Vader" 90.
Van Heutsz en zijn werk 86.
Verdwenen gewoonten 127.
Verkeer in den archipel 18.
Verplaatsbaar restaurant foto 43.
Vestiging der eerste Nederlanders in Indië 12.
Vetten en oliën 134.
Vetweiders 80.
Visschen en sirenengezang 144; — Tanimbar foto 127; — „zingende" 144.
Vischvangst met fakkels 68; — met sero's 68; — met vliegers 68; — Tanimbar 86.
Vliegeren 14.
Voeding en slamatans 69; — en visch 69; — ziekten (malaria) 152.
Volksonderwijs 66.
Vroedvrouw 39.
Vruchtbaarheid Java en vulkanen 147.

W.

Wapens der Dajaks 26; — en reizen door Indië 20.
Waterhalen Tanimbar foto 93.
Waterland prauwverkeer 19; — Sumatra 18.
Waterleidingen 10.
Waterverkoopers Soerabaja foto 11.
Weduwenkappen Nw.-Guinea 56; — foto 57.
Weefsels, Indische 93.
Wegenaanleg Borneo 8, 150; buitengewesten 8; — Semarang en Chineesche graven 22.
Wegenherstellen met moerasplanten 8.
Wervelwind en boom foto 119.
Wetenschap en tabak 101.
Weven Tanimbar foto 93.
Wichelen 148; — plankjes foto's 149.
„Wilden" en kunstzin 126; — en mode 82; — leven niet wetteloos 116; — op Borneo 46; — zijn gesteld op hun uiterlijk 120.
Witte mieren 20; — en rijksdaalders 20.
Woonhuizen der eerste Nederlanders in Indië 12.
Woontoestanden in groote steden 50, 78.
Woning in Sumatra's waterland, foto 19.

IJ.

IJzerhonger der Papoea's 32.

Z.

Zeelieden, inheemsche 18.
Zendelingen en ziekenzorg 38.
Zending 86, 88; — en beschaving 98; — en rijstverbouw 109.
Ziekenhuis Zd. Nw.-Guinea (Okaba) foto 117.

Ziekenzaal in het ziekenhuis van Dr. Bervoets foto 39.
Ziekenzorg 38.
Ziekten Nw.-Guinea 74.
Ziel en lichaam 116.
Zorgen van den natuurmensch 131.
Zuurstof (vloeibaar) te Balik Papan 42.
Zwaard der Dajaks 26.
Zwervende Dajaks 16.
Zwoegende vrouw Tanimbar foto 127.

DEEL III

A.

Aanpakken om vooruit te komen 60.
Acclamatisatietuin Tjibodas; — en plantenkundige Javaan 48.
Adat 24.
Ademhalingswortels 102.
Adriani; Dr. N. 28.
Aer bitjara (spraakwater) 105.
Afstanden in Indië 140.
Alang alang 8.
Ali, de trouwe bediende 30.
Aluminiumfabricage 42.
Aloen Aloen 14.
Ambon; — rijst-sagodieet; — gebrek aan vitaminen 143.
Amuletten 87.
Angker 74.
Apen; — en kinderzegen; — en krabben; — en krokodillen 82.
Apenberg 82.
Apothekerswerkkring in Indië 60.
Arènpalm; — als bruid; — als moeder; — heeft een ziel 96.
Arènpalm; — als nuttige boom; — bij de Tobabataks 97.
Arènpalmsuiker 95.
Aschregen; — en vruchtbaarheid bodem 110.

B.

Babar 96.
Babi express 80.
Bagan Si Api Api 155, 66.
Bali 64.
Bali als rijstland 142.
Bali en varkens 80.
Bandjir op reis 98.
Bandjirmasin 140.
Basapbrief 112.
Batak als ruiter 26.
Batak en hard werken 26.
Bekerplanten 72.
Bervoets 33.
Beschavingswerk en pioniers 33.
Bestuursambtenaar als leider 93.
Bevloeiïngswerken 109.
Bevolkingstoename op Java; oorzaken 108.
Binnenlanden en ons bestuur, vroeger 28.
Bivak met bloedzuigers 112.
Bivak; plaats van — uitzoeken, Borneo 112.
Blaasbalg 76.

Blaasroer 117.
Bloed als versterkingsmiddel van rijst 150.
Bloedwraak 56.
Bloedzuigers 112, 136.
Boeroeboedoer; — als uitkijktoren; — bij volle maan; — hotelletje 130.
Boog en pijl 116.
Bosch; het — 136.
Boschmenschen; — huid en godsdienst Dajak; — vangen 68.
Botanische tuin Buitenzorg 48.
Boter; belegen — 64.
Brief in het woud met boodschap 112.
Bron Idjengebergte 43.
Bijen op Borneo; aanval van — in bivak 98.
Bijennesten; honigwinnen 99.
Bijlmer, Dr. H. J. F. — op Nieuw-Guinea 134.

C.

China, aanraking met Java 44.
Chineesche districten N.W. Borneo 44.
Chineesche feestdagen; — tempels; — verdraagzaamheid 88.
Chineesche vadervereering 89.
Chineezen als zakenmenschen 44.
Chineezen en goud N.W. Borneo 124.
Chineezen en varkens 80.
Chineezen, hun aard 44.
Cholera 108.
Cholera, de periodieke rustverstoorder; — en regen 40.
Christoffel 104.
Confucius' geboortedag, viering — 88.
Conservatisme bij den Javaan 142.

D.

Dajaks als zeevaarders 70.
Dajaks; — begraven; — dissertatie over; — hun priesters; — onjuist beoordeeld; — van buiten en van binnen; — zieleschip 58.
Dajaks Midden Celebes; — en begrafenis; — en rondwarende ziel 128.
Dammerman; Dr. K. W. — 126.
Dansen; — en de Europeaan; — en gedachtenwereld Javaan; — op Java 129.
Deema's op Zd. Nw.-Guinea; — en Bestuur; — en ethnografische literatuur; — en grootsche feesten; — en mythen; — en paters; — en wonderboom; — en Zending 118.
Deema's op Zd. Oost. Nw.-Guinea; — dienst 144.
Deli en gezondheidszorg 26.
Deli en tropische gezondheidszorg 33.
„De Locomotief" 146.
Dieet van den Javaan 66.
Dierendansen 128.

Djajadiningrat 50.
Dorst 8.
Drabbe 52.

E.

Eeuwige sneeuw op Nw.-Guinea 134.
Emmerik; Mevrouw van — 106.
Erfbeplanting, beteekenis 93.
Etiquette en „wilden" 113.

F.

Feestdagen; — en hun beteekenis 88.
Fennema, Ir. R. — en diens monument 31.
Fennema, Ir. R. — verdronken in Possomeer 30.
Fluiten (heilige) Papoea's N. Nw.-Guinea 122.
Folkertsma 104.
Fort de Kock 39.
Foto: amulet Z.O. Celebes 87; — arènpalm 97; — Balinees met varkens 81; — Balineesch offer op het rijstveld 151; — Basapkampong 113; — bekerplant 73; — bevloeiingswerk 109; — bivak in het woud 113; — blaasroerpijltjes van vergif voorzien 117; — bron Idjengebergte 43; — bijenboom 99; — Chineesch paleis van papier gemaakt 45; — Dajaksche vrouw (Apo Kajan) getatoeëerd 61; — deema versiering: hemel met manen en sterren 145; eerepoort in muur Chineesche tempel 89; — geldwisselaar-145; — eerepoort in muur Chineesche tempel 89; — geldwisselaarster Bali 65; —gemeentehuis Semarang, feestelijk verlicht 41; — 75; — gymnastiekonderwijs op de Senembahonderneming (Deli) 23; — hampatoeng als poort voor woning civ. en milit. gezaghebber te Poeroek Tjahoe (Borneo) 105; — H.B.S. Semarang; opening nieuwe — 51; — hertenjacht op Zd.-Celebes 157; — hond, Dajaksche — 133; — jager (Dajak) met hond 133; — Javaansch meisje met uitgeteerd jongetje op de „Witte Kruis Kolonie" Salatiga 107; — Javaansche danseres 129; — Javaansche timmerlieden 37; — kleuters met verpleegsters 17; — koffieboomtak (robusta) met bloemen en vruchten 11; — krokodil 57; — krokodil op het land getrokken 137; — Makassaarsche zeewaardige prauw 71; — mangrove bosch 103; — Minangkabausche vrouwen in feestkleeding 39; — neusaap 83; — neushorenvogel 121; — nieuwe kampong Toradjalanden 29; — nipa 95; — offer aan de zee, Java's noordkust 67; — orang oetan 69; — palen, — besneden in hoofdenwoning Sentanimeer 141; — pamorkrissen 147; — pandhuis 91; — Papoea van Zd. Oost Nieuw-Guinea met boog 149; — passarinwijding Semarang 35; — passar malem inwijding 47; — Possomeer (M. Celebes) en overtocht 31; — regentsinstallatie Kendal (Java) 15; — rubberfabriek 13; — rubbertappen 13; — rijtuigje met Bataksch paard 27; — sagobereiding 93; — sawah, nat rijstveld; — met tempeltje op Bali 143; — schelpenringen slijpen 139; — schubdier 127; — smidse 77; — sneeuwgebergte 135; — straathan-

delaar 21; — strand met klapperboomen 9; — taboe; de Tanimbareesche — 53; — tand van een wild varken op Borneo 153; — tempel (roem sram) Nd. Nw.-Guinea 123; — tempelwachter 131; — Tideman, J. — en feest in de Toradjalanden 29; — Toradjalanden; — feest van de bevolking 29; — varaan van Kornodo (eilandje bij Flores) 85; — vischvangen Java's Zuidkust 101; — vliegende kikker 63; — vulkaan, werkende 111; — vuurtoren te midden der palmen 155; — vijver in 's Lands Plantentuin Buitenzorg, Java 49; — werkliedenwoningen op een cultuuronderneming 19; — zeearend-deema 119; — ziektevlotje 55; — zieleschip 59; — zilverreiger 103; — zitting van den „landraad" 25; — zwaluwengrot 79.
Friesche boter; — melk 64.
Friesche waterland; — het 100.
Friesland's roem 64.

G.

Geheime genootschappen op Zd.O. Nw.-Guinea 144.
Gemeenteraden op Java 40.
Geurtjens 52, 138, 152.
Gewoonten; ingevoerd of overgenomen?; — overgenomen van elkaar 116.
Gierzwaluwen 78.
Godefroij; Mevrouw — 16.
Goden als menschen 156.
Goud en Dajaksche exploitanten; — en verdwenen illusies 124.
Goud op N.W. Borneo; .....en Chineezen 124.
Goudeiland; het geheimzinnige — 124.
Goudkoorts in Indië 124.
Graf; heilig — en genezing zieke 74.
Groentenkweeken; — en prijzen 34.
Groneman 146.
Gutta percha 12.

H.

Hampatoengs 105.
Heidenen zijn godsdienstig 24.
Heksen 24.
Hekserij 28.
Hertenjacht op Zd. Celebes 157.
Heijmans 72.
Hoffelijkheid; Javaansche — 14.
Hollandia 122, 140.
Honden 156.
Honden blaffen niet, ze janken 132.
Hongersnooden 108.
Honig; wilde — 113.
Honigwinnen op Borneo 99.
Hoogeschool; medische — te Batavia 32.
Hoogeschool; technische — te Bandoeng 36.

Hospitalen 75.
Houtsnijwerk op Java 36.
Huiden van krokodillen, slangen, varanen 84.
Huishoudschool voor vrouwen, die naar Indië gaan, in Den Haag 86.

I.

Idjengebergte; bron — 43.
Ikankring en bijen 98.
Indië geen apenland 82.
Indië's bewoners, onbegrepen door Nederlanders en de gevolgen 86.
Indië's grootte; — zeevaart voorheen 70.
Indië's uitgestrektheid 42.
Inenting 142.
Inlandsch Nieuwjaar 88.
Instituut voor Volksvoeding 143.
Instituut voor Volksvoeding en sago 92.
Instituut voor Zeevisscherij 66.
Inwijdingsfeesten op Zd. O. Nw.-Guinea 144.

J.

Jacht en gewoonten 132.
Jacht en te nemen maatregelen; — verboden woorden; — op Zd. Celebes 156.
Jachthonden; — en honger; — en Poenans; — op Borneo 132.
Japan en rijst 142.
Java; — toeneming bevolking, oorzaken 142.
Javaansche landbouwer minder conservatief dan zijn Hollandsche collega 142.
Jongejans; — aanraking Papoea's in het steentijdperk; — tocht op Nw.-Guinea 134.
Jongelingenhuizen Nw.-Guinea; — en heiligdommen 122.
Jongensdrama 116.

K.

Kangoeroe 152.
Kapsel en Papoea's N. Nw.-Guinea 122.
Kartini 50.
Kat; wilde — 10.
Kauwgom 12.
Kaviaar express 155.
Képèng 64.
Keramat 74.
Kikkers; — in luilekkerland; — boom; — „vliegende" 62.
Kippenjacht 116.
Klapper als drinkfontein 8.
Kleuters en tragiek 16.
Kleuterzorg 16.
Kloet; meer en waterstand 110.
Kloet; uitbarsting 1901 en hulp aan bevolking 106.
Kloet; uitbarsting 1902; 110.

Kloet; (vulkaan) beruchte 106.
Koelie, de — is een heer 86.
Koffie (Arabica —; Liberia —; Robusta —); — en Zending 10.
Koffietuin 10.
Kokkie en markt 20.
Koloniaal Instituut 142.
Koppensnellen 24.
Kotta Gedang (Sumatra's Westkust), het intellectueele centrum 38.
K.P.M. en handelaren op reis; — in den archipel en er buiten 154.
Krokodil is een mensch 56.
Krokodillen-eieren; — jongen; — vleesch 57.
Krokodillenhuiden; — vangen 56.
Krokodillen vallen een meisje aan; — zijn bloedverwanten; — zijn dienaren der riviergoden bij de Dajaks 136.
Krupp's zoon maakt een wereldreis 146.
Krupp's zoon laat nikkelen plaatjes pletten voor pamorkrissen 146.
Kruyt, Dr. A. C. — 28, 30, 156.
Kruyt en rijstoffer. M. Celebes 150.
Kruyt, Mevrouw — en rozijnenbrood 35.
Krijgsmantel en schubdier 126.

L.

Landkrokodil 84.
Lever en wichelen (Dajaks) 153.
Leij; S. v. d. — 33.
Liefdewerk; medisch — en pioniers 33.
Lim—Bergsma; Mevrouw — en haar werk 32.
Loewak 10.
Looistoffen 102.

M.

Malaria 18, 95.
Malaria en noodlottige gevolgen van nieuwe bestuursmaatregelen 28.
Malaria en verdwijnen Grieksche beschaving 28.
Malaria en woning 18.
Malaria; noodlottige invloed op geest en lichaam 18.
Mamboramo en afvoer water 94.
Mangrove boomen 102.
Manindjau meer 42.
Mannelijke schoonheid 96.
Manokwari 140.
Margot; Zuster — 16.
Markt; beteekenis voor de bevolking 34.
Markt en verspreiding wereldnieuws 20.
Markt (passar) op Java 20.
Marktgebouw, centraal — ingewijd 34.
Medicijnman en ziekenbehandeling 128.
Meisjesonderwijs (Javaansch) 50.
Menschdom; het — samengevat tot 50 jaar 148.
Menschenvrienden 107.

Meren; kunstmatige — 108.
Minangkabau; — en bevolking; — en drang naar onderwijs 38.
Minangkabauers en Chineezen 39.
Misverstanden door onbekendheid 86.
Moeder en kindje 87.
Moederrecht 38.
Moesang 10.
Mont Blanc (4810 meter) 135.
Muskieten en malaria 95.

N.

Natuurschoon in Indië 42.
Neusaap 82.
Neushorenvogels; — en Apo Kajans; — en nesten; — en personificatie kracht, snelheid, slimheid; — en snavel; — op Borneo; — veeren en hun beteekenis voor Dajaks 120.
Neushorenvogelsnavels en versieringen op kokers; op prauwen 121.
Nieuwenhuis, Prof. Dr. A. W. 18.
Nieuwjaar; Javaansch; — dag bepaald door Meteriol. Instituut 90.
Nipa en sigaretten; — en suiker 95.
Nipapalm; — en muskieten 94.

O.

Onbegrepen Indië en gevolgen 86.
Onderwijs en bevolking Minangkabau 38.
Onderwijs: handels —; hooger—; middelbaar —; enz. 50.
Onderwijs: lager — 22.
Onderwijs: lager — en moeilijkheid vraagstuk 23.
Onwetendheid bij Nederlanders 86.
Oorlogstropheeën 104.
Openleggen van landstreken voor bevolking groot gevaar 149.
Opstand op Borneo gedempt 104.
Orang oetan; — huid en godsdienst Dajak; — vangen 68.
Ossenbruggen, Mr. F. D. E. v. — 54.
Overbevolking van Java en kolonisatie 109.

P.

Paard; Bataksch —; — en godsdienst 26.
Pajokoemboeh 39.
Palmwijn op Babar 96.
Pamor op Java 36.
Pamor; — krissen; — smid 146.
Pandhuizen; beteekenis — voor bevolking 91.
Pandhuizen en koopen souvenirs 38.
Papoeasche vrouwen; — zogen biggetjes 80.
Paradijsvogels; — en hun naam; — levend naar Europa gebracht 1852, 114.
Paradijsvogels; — ijdel en pronkziek; — door jacht niet uitgeroeid 115.

„Parijs beveelt", mooi werk van R. Voorhoeve over paradijsvogeljacht op Nw.-Guinea 114.
Passar en wat er te koop is 35.
Passar malem; — als centrale Jaarmarkt 46.
Patriotisme; plaatselijk — niet ontwikkeld 40.
Planten en „levende jongen" 102.
Plantentuin; 's Lands — Buitenzorg 48.
Planten zoeken in Indië en hier 72.
Poeroek Tjahoe 104.
Pokken 108.
Pokkenbestrijding 77.
Pontianak 140.
Possomeer en vischvangen 100.
Priesters en ziekenbehandeling 128.
Primitieven en behandeling door Westerling 148.
Proefstation rubber 12.
Pruys 33.
Pijl en boog; — ik probeer te schieten, een Papoea-jochie lacht me vierkant uit 116.
Pijl en boog op Timor en springende mannen 117.

Q.

Quant. De — 104.

R.

Rad, ouderdom 132.
Ratten, pest en woning 18.
Rechtbank en zenuwachtige beklaagde 25.
Rechtspraak 24.
Regent en Resident; — installatie Kendal (Java); — Javaansche 14.
Reigers; zilver —; — en liefde 102.
Reizen en hulp Bestuursambtenaren 30.
Reizen in de Buitengewesten 30.
Reizigersverhalen en voorzichtigheid geboden 126.
Rimboe ervaring 112.
Ringen slijpen 138.
Rozijnenbrood van pisangs 35.
Rubber 12.
Ruyter; Michiel de — geeft zijn gasten een lesje 116.
Rijst; — aantal soorten; — als voedingsmiddel; — eischen bij het verbouwen; — verbetering der cultuur 142.
Rijst; — en gedachtenwereld Javaan; — en offerfeesten; — is een individu 150.
Rijstbouw 108.
Rijstbouw hooge graad van ontwikkeling op Bali 151.

S.

Sago; — als eendenvoer; — bevat geen vitaminen 92.
Salanganen 78.
Sawah's (natte rijstvelden); — en pyramiden 108.
Schaaf onbekend bij Dajak 36.

Schärer, H. — 105.
Schelpen tot ringen slijpen 138.
Scherpzinnigheid natuurvolken 117.
Schubdier en krijgsmantel; — en vangen van mieren 126.
Schubdier; tandeloos zoogdier 127.
Schoonheid, mannelijke 96.
Semarang 40.
Semarang, de groote handelsstad 34.
Semarang en de heuvelstad 46.
Sentanimeer 122.
Sentanimeer; naar het —; woningen en hoofdstijlen 140.
Sigaretten; goedkoope — 95.
Silam Temanggoeng 105
Singapore 80.
Sinia, J. G. 156, 157.
Slaap en „geest" of „ziel" 60.
Slang „vliegende" 62.
Slapen en plotseling ontwaken 60.
Slendang 16.
Slibafvoer groote rivieren Borneo 94.
Smid; onze dorps-; — beteekenis in primitieve maatschappij 76.
Smidse 76.
Sneeuwgebergte, opgemerkt door J. Carstens in 1628, 135.
Steenen bijlen en prauwen maken 138.
Steltwortelboomen 102.
Steur; Pa van der — 107.
Stofgoud; — in de Barito Z.O. Borneo 125.
Stokvis—Cohen Stuart; Mevrouw — oprichtster ziekenverpleging Semarang 32.
Straathandelaar 20.
Straffen, „humane" —, die niet humaan waren 148.
Sumatra's Westkust; toeristenland 38.

T.

Taal; — en beteekenis; — en voertaal; en z.g. geslotenheid der Inheemschen; — moedertaal 22.
Taboe; de — op Tanimbar 52.
Tanimbar 138.
Tanimbareezen 52.
Tatoeëeren; — beteekenis voor Dajak 61.
Technisch personeel; opleiding — 36.
Teekeningen zie bij foto's.
Temanggoeng Silam 105.
Tempels; — op Midden-Java; — restaureeren; — wachters 130.
Teijsman, Joh. Elias — 48.
Thijsse, Dr. — 72.
Tjibodas 48.
Tobameer 42.
Tooneelspelers; Chineesche — 44.
Toeba (vischvergif) 100.

Toradjaeilanden en samenwerking Bestuur en Zending 28.
Toradja's (M. Celebes); — en doodendans; — en hiernamaals; — opvatting over hun leven 128.
Touwtjes „snijden" met een steen 138.
Treub, Prof. Melchior — 48.
Tropen en Europa 12.
Tweelingengeboorte 24.

U.

Uitgestrektheid Indië 42.

V.

Vacanties 60, 88.
Varken; — beteekenis van zijn bloed bij Dajaks 153.
Varken op Nieuw-Guinea 122.
Varkens opkweeken 80.
Varkenstand en magische kracht 153.
Varkensvet, de Basapboter 113.
Verbanning een zeer zware straf 149.
Vereeniging voor Natuurmonumenten 126.
Vergiften in bloed; — in maag en darmkanaal 117.
Verpleegsters; Javaansche — de pioniers 32.
Visch 66.
Visch (gedroogde) en bijen 98.
Visschen met vergif 100.
Visschers; Javaansche — offeren aan de zee 66.
Vitaminen; — gebrek op Ambon 143.
Vliegenvangende bloemen 72.
Vloedbosch 102.
Voeding; gebrekkige — Java; — op Ambon 143.
Voedingsvraagstuk 108.
Voedsel; dierlijk —; — voedsel tot zich nemen is een heilige handeling 156.
Vogel, Dr. de — en sterftestatistieken van Semarang 40.
Voorhoeve, R. — en zijn mooie boek „Parijs beveelt" 114.
Vroedvrouwen: — Javaansche — 32.
Vrouwen te paard op Zd. Celebes 157.
Vruchten, Indische — 34.
Vuur en prauwen maken 138.
Vuur ouderdom 132.
Vuurtorens 155

W.

Wallace brengt de eerste paradijsvogels naar Londen 1852, 115.
Wegen in de Buitengewesten 140.
Wekken door Javaan 60.
Wetten en „wilden" 24.
Wetten mondeling overgeleverd 24.
Wichelen met halswervels grootvader; — met overledenen 52.
Wichelen met lever door Dajaks 153.

Wilde „beesten" in Indië 136.
„Wilden" zijn menschen als wij 134.
Wild varken en Kaja Kaja; — jacht door Kaja Kaja 152.
Wilhelminatop (4750 meter) 135.
Wille 33.
„Witte Kruiskolonie" Salatiga 107.
Wodan op jacht 156.
Wolanda Hindia 70, 74, 88, 105, 150, 156.
Woning der Dajaks 36.
Woningvraagstuk; — en pest; — en ratten 18.
Wortels; ademhalings — 102.
Woud; tropisch — en waarde voor den mensch 84.

IJ.

IJzer beteekenis 77.
IJzerhout 104.

Z.

Zaag onbekend bij Dajak 36.
Zeelieden; Indische — 70.
Zeeschepen; Indische — 70.
Zeetuinen Ambon 42.
Zending en Bataks 26.
Zending en invloed ten goede op ontoelaatbare gewoonten 24.
Ziekenhuis Deli 33.
Ziekenhuis voor misdeelden te Batavia 32.
Ziekten (besmettelijke) en godenjacht 156.
Ziekten; — besmettelijke; — wegzenden door Chineezen; — wegzenden door Dajaks 54.
Ziektevlotje 54.
Zondebok 54.
Zwaluwennesten; eetbare — verzamelen 78.